

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav řeckých a latinských studií

OSTHOFFOV ZÁKON A KRÁTENIE DLHÝCH VOKÁLOV V GRÉČTINE

**(OSTHOFF'S LAW AND VOWEL SHORTENING IN
ANCIENT GREEK)**

Diplomová práca

Autor: Ján BAKYTA

Vedúci: PhDr. Dagmar MUCHNOVÁ, CSc.

Konzultant: doc. PhDr. Petr VAVROUŠEK, CSc.

Podané: 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

1. Úvod

Grécky systém vokálov a ich distribúcia podľa všeobecného názoru veľmi verne odráža indoeurópsky stav.¹ Táto téza je diskutabilná. V rôznych dialeктоch pozorujeme rôzne zmeny rekonštrukciou postulovaných pôvodnejších vokálov, predovšetkým pokiaľ ide o ich timbre. Významné zmeny v priebehu starších gréckych jazykových dejín však zaznamenala aj kvantita vokálov; mám na mysli komplex zmien, spätých so sériou náhradných dĺžení.

Krátenie dlhých vokálov je naproti tomu zmena, ktorú v gréckych dialeктоch príliš nepozorujeme. Dochádza k nemu v hiátovej pozícii; podrobnosti a dialektálne rozšírenie nie je jasné pre nedostatok materiálu.

Stabilitu dlhých vokálov však podľa tradičného názoru ešte v prehistorickej dobe narušil hláskový zákon, ktorý r. 1881 formuloval Hermann Osthoff (1847-1909), profesor komparatívnej jazykovedy a sanskrtu na Heidelberskej univerzite:

*„Jeder lange Vokal ist in der Stellung vor Sonorlaut (ι = γ, υ = ω, μ, ν, ρ, λ) und einem weiteren Konsonanten innerhalb desselben Wortes urgriechisch verkürzt worden“.*²

Rozhodne pozoruhodným je fakt, že novoobjavený hláskový zákon Osthoff nepublikoval v rámci nejakej monografie či v zvláštnom článku, ale v recenzii historicko-komparatívnej *Griechische Grammatik* (1880) Gustava Meyera.

Vysvetlenie tohto faktu možno hľadať v úvode k o málo mladšej Osthoffovej monografii *Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen...* (1884), kde množstvo pripojených exkurzov ospravedľňuje tým, že *„in den nächsten Jahren durch anderweitige grössere Arbeiten in Anspruch genommen, keine Aussicht hatte, so*

¹ LEJEUNE 1972: s. 212; RIX 1976: s. 45; s výhradou SIHLER 1995: s. 35.

² OSTHOFF 1881: stĺpec 1593.

*bequem und im vorbeigehen wie hier über mehrere ... einzelfragen meine meinung darzulegen.*³

Ekonomía publikačnej činnosti, ktorá Osthoffa nepochybne znepokojovala už r. 1881, však nebude jediným dôvodom odkrytia nového hláskového zákona pre odbornú verejnosť v rámci „obyčajnej“ recenzie. Indoeuropeistika a komparatívna jazykoveda sa na prelome 70. a 80. rokov devätnásteho storočia búrlivo rozvíjali, mohlo dôjsť k situácii, že na jeden zásadný objav si, viac či menej právom, činilo nárok hneď niekoľko bádateľov.⁴ Ponáhľať sa s publikáciou svojho objavu bolo pre Osthoffa nepochybne aj otázkou bádateľskej hrdosti.

Na tento hláskový zákon Osthoff pomýšľal už r. 1879. V rámci práce *Kleine beiträge zur declinationslehre der indogermanischen sprächen II.* (vyšla pod hlavičkou Osthoff – Brugman: *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen II.*) navrhol koncovku gr. D. pl. *-οις* odvodzovať zo staršej formy **-ωις*. „*Wegen des betreffenden lautgesetzes*“⁵ odkázal na svoj pripravovaný článok o tematickom inštrumentáli plurálu, ktorý však, pokiaľ mi je známe, nenapísal. O hláskovom zákone, ako už vieme, sa nakoniec rozpísal v recenzii Meyerovej gramatiky.

Osthoff nový hláskový zákon označil za „*gemeingriechisch*“ či „*urgriechisch*“ (OSTHOFF 1881: stĺpec 1593). Pritom však stopy jeho pôsobnosti odhaľoval aj v latinčine, germánskych jazykoch (1881: stĺpec 1595) a baltských rečiach (1884: s. 84n.). Zdá sa teda, že ho považoval za fenomén z doby po rozpade ie. „prajazyka“ vyskytnuvší sa nezávislo vo viacerých ie. jazykových vetvách.

Napriek tomu zostal Osthoffom formulovaný zákon vždy spätý predovšetkým s dejinami, resp. historickou gramatikou gréčtiny.

³ OSTHOFF 1884: s. VII.

⁴ Cf. prípad odkrytia „zákona palatál“ (COLLINGE 1996: s. 133nn.) či de Saussurovo objavenie slabičnej nazály ešte pred Brugmannom (MEIER-BRÜGGER 2002: s. 99n.).

⁵ OSTHOFF 1879: s. 58.

Osthoffov zákon bol rýchlo akceptovaný, Felix SOLMSEN (1891), označujúc ho ako „*griechische vocalkürzungsgesetz*“,⁶ sa snažil vysvetliť dva protipríklady, nominatív sg. tematických participií na *-ων* a niekoľko prípadov zakončenia 3. osoby pl. na *-V:n*, ako v sandhi vzniklé varianty z doby pred jeho pôsobnosťou. Zákon prijal nielen Osthoffov kolega a priateľ Karl Brugmann, zaradivši ho do svojich na dlhú dobu nesmierne autoritatívnych diel (BRUGMANN 1897: s. 797-799 a 1900: s. 71n.), či iný klasik indoeuropeistiky Herman HIRT (1902: 107-108), ktorý akceptoval aj Solmsenovu úpravu, ale aj „na správnu cestu obrátený“ Gustav Meyer v ďalších vydaniach *Griechische Grammatik*.⁷

Odvtedy zákon figuruje prakticky v každej historicky zameranej gramatike gréčtiny, napr.: KIECKERS (1925: s. 43), BUCK (1969: s. 90.93, prvé vydanie je ešte z r. 1933), SCHWYZER (1934: s. 279-280), LEJEUNE (1972: s. 219-220), PALMER (1986: s. 217), SIHLER (1995: s. 58.74).

Neprehliadnuteľné je, že zákon sa týka vlastne dvoch fenoménov: krátenia dlhého vokálu pred likvidami a nazálami a krátenia dlhých diftongov (oboje v pozícii pred konzonantom). Berlínsky indoeuropeista, súčasník a častý názorový protivník vlastných „mladogramatikov“ reprezentovaných predovšetkým Brugmannom a Osthoffom, Johannes Schmidt napadol už na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia v dvoch statiach ako nenáležitú tú časť zákona, ktorá sa týka diftongov.⁸ E. SCHWYZER (1934: s.

⁶ Na zaujímavý fakt upozorňuje COLLINGE 1996: s. 127: pomenovanie „Osthoffov zákon“, možno na malú radosť samotného Osthoffa, dodajme, v Nemecku nebolo používané ešte dlhé roky po jeho formulácii (nemá ho ešte SCHWYZER 1934). Ako osobnejší sa ukázali krátko po začiatku dvadsiateho storočia francúzski bádatelia (MEILLET 1906: s. 31: „*le loi de M. Osthoff*“). Pomenovanie je však etablované zrejme až v jeho druhej polovici. V určitom zmysle by nebolo asi nezaujímavé urobiť výskum nomenklatúry jednotlivých indoeuropeistických zákonov, napr. ako príspevok k sociológii vedy.

⁷ Non vidi, BRUGMANN 1900: s. 71 však v bibliografickej poznámke odkazuje na Osthoffovu recenziu a na 3. vydanie Meyerovej gramatiky!

⁸ Prvá bola uverejnená v *Sitzungsberichte der Königlich preussischen Akademie der Wissenschaften* z r. 1899 (non vidi), druhá v *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 38, s. 1-52, posmrtné, teda bez

279) túto skutočnosť reflektoval, ale za zákon sa postavil slovami „*Wenn einzelne leicht wegerklärt werden können, scheint dies mir doch zu weit zu gehen... Von Bedeutung ist die Stellungnahme bes. für die genannten Flexionsformen.*“

K Schmidovmu popretiu tej časti zákona, ktorá sa týka dlhých diftongov, sa pripojil aj Hermann JACOBSON (*Zur Geschichte des Diphthonges ηυ im Griechischen*, 1910). Neskôr dokonca navrhol modifikovať poňatie krátenia vokálov (došlo k nemu podľa neho pred likvidou či nazálou + dvoma konzonantmi alebo konzonantom a slovnou hranicou),⁹ ako celok ale zákon nepoprel.

Slovnú hranicu do svojich úvah a do formulácie gréckeho „*shortening rule*“ zahrnul Alan H. SOMMERSTEIN (1973: s. 66-67), bohužiaľ, myslím, bez dostatočných podkladov (N. sg. gr. *ā*-kmeňov - *αι* údajne < *-*āy*), ukazujúc tak, že aplikácia generatívnej gramatiky na historickú jazykovedu nemusí byť zárukou úspechu

Osthoff síce na grécky vokály krátiaci zákon prvý raz narážal v súvislosti s izolovaným prípadom, zakončením ie. tematického inštrumentálu pl., ale pri jeho formulácii v recenzii Meyerovej gramatiky bolo jeho devízou: hláskový zákon vysvetľuje niektoré domnelé ablautové dvojice lepším spôsobom, ako napr. striedanie *ναυ-* a *νη(ε)-* vo flexii slova „lod“ či koreň *γνο-* v 3. osobe pl. korenného aoristu oproti *γω-* v ostatných osobách. Meyerovi vyčíta „*eine wiederholt die richtige Formenauffassung beeinträchtigende irrige Grundanschauung, zu der ... unter dem Einfluss gewisser neuerer Ablautstheorien gekommen ist... Den Schlüssel gibt hier vielmehr ein gemeingriechisch wirksam gewesenes Lautgesetz.*“¹⁰

Práve starým ablautom (popri nejakej forme analógie) potom do značnej argumentovali J. Schmidt a H. Jacobson, kritizujúc teóriu

definitívneho upravenia textu autorom, pod editorom stanoveným názvom *Zur geschichte der langdiphthonge im Griechischen*.

⁹ V stati *Συζυγία*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 54, 1927, s. 254-286 (non *vidi*). Cf. PETERS 1980: s. 307.

¹⁰ Cf. začiatok výkladu o vokály krátiacom zákone (OSTHOFF 1881: s. 1593).

pragréckeho krátenia dlhých diftongov. Je však nutné uznať, že Osthoffov zákon ponúkal často elegantnejšie riešenie.

Situácia sa však podstatne zmenila po dotvorení a akceptovaní laryngálnej teórie: tá v mnohých bodoch podstatne zmenila aj chápanie ie. a z neho vychádzajúceho gr. ablautu. Napriek tomu sa v posledných štyroch desaťročiach takmer neozval hlas volajúci po dôkladnej revízii Osthoffovho zákona vo svetle laryngálnej teórie.

Na druhej strane nemožno poprieť, že prakticky a po jednotlivých krokoch bolo už vykonané v tomto smere mnoho. Helmut RIX (1976) výslovne počíta s Osthoffovým zákonom, ale ako jeho doklady uvádza len tri jednotlivé lexémy.¹¹ K niekoľkým ďalším pre vývoj gréckej morfológie významným osthoffovským kráteniam vokálov v svojej gramatike na rôznych miestach predsa len siahá (upozornené na ne v tejto práci bude postupne). Iné morfológicky závažné prípady pôsobnosti Osthoffovho zákona však mlčky poprel s využitím rekonštrukcie laryngál (participia, 3. osoba pl. aktíva korenných slovies).

Martin PETERS v svojej monografii *Untersuchungen zur Vertretung der indogermanischen Laryngale im Griechischen* (1980) venuje Osthoffovmu zákonu pozornosť, ústiacu do zvláštneho exkurzu.¹² V prípade participii a 3. osoby pl. aktíva korenných slovies sa síce aj pri zohľadnení laryngál priklonil k pôvodnosti dlhého vokálu, ale za nesporné doklady skutočne prebehnuvšieho krátenia dlhých vokálov pred nazálou či likvidou + konzonantom nakoniec vyhlásil len niekoľko izolovaných lexémov. Pritom Osthoffov zákon unikátnym spôsobom reinterpretoval: pôsobil podľa neho „*entweder urgriechisch oder erst gemeingriechisch*“ (s. 316) po dlhú dobu až do doby jednotlivých dialektov, pričom „*immer morphologisch bedingte Ausnahmen kannte*“ (s. 285-286). Praktickým dôsledkom tohto

¹¹ RIX 1976: s. 56 (len pre krátenie pred nazálou a likvidou, pre diftongy viď ale s. 51)

¹² Na s. 310 sa síce diví, prečo svojho času H. Jacobsohn kontext zákona obmedzil na pozíciu pred nazálami a likvidami, ale sám ďalej o kontexte s glidami (tj. o krátení dlhých diftongov) neuvažuje.

tvrdenia je, že kráteniu podliehali aj gr. sekundárne (zatvorené) /*ē*/ a /*ō*/, vzniklé až rôznymi náhradnými dĺžkami. O tom sa dovtedy a ani neskôr neuvažovalo, resp. vek pôsobnosti Osthoffovho zákona bol paušálne považovaný za vyšší než vek gr. náhradných dĺžení.

N. E. COLLINGE (1996: s. 127nn., prvé vydanie je z r. 1985) síce žiadne nové riešenie či poznatky k problematike Osthoffovho zákona nepriniesol, ale svoju kompiláciu poínt jednotlivých prác k nej¹³ (s pripojenou bibliografiou, ktorú autor týchto riadkov náležito ocenil) zakončil konštatovaním potreby venovať jej pozornosť, „*otherwise the law may lose all its utility.*“

Možno aj tým povzbudený Alberto BERNABÉ (1990: s. 220nn.) obzvlášť razantne proklamoval potrebu reinterpretácie zákona zvlášť v svetle laryngálnej teórie. Vypočítavši podrobne prípady dlhých vokálov v osthoffovskom kontexte (s. 223nn.), teda evidenciu proti tradičnému poňatiu Osthoffovho zákona, navrhol hláskový zákon, podľa ktorého „*a vowel followed by laryngeal, followed by a sonant belonging to the same syllable plus another consonant (or, in other words, followed by laryngeal plus a cluster that cannot occur at the beginning of a syllable) is affected in this timbre, but it is not lengthened after the loss of the laryngeal*“ (s. 229n., cf. s. 233). Ako príklady však uvádza len zakončenie Acc. pl. *eh*₂-kmeňov a izolované lexémy. 3. osobu pl. aktíva korenných slovies rekonštruje pochybným (a zrejme chybným) spôsobom, s plným stupňom koreňa.¹⁴ Neriešená zostáva problematika krátenia dlhých diftongov a krátenia dlhých vokálov tam, kde laryngálu nemožno rekonštruovať (prípád dlhého stupňa akrostatických primárnych slovesných kmeňov, hlavne zvyčajne uvažovaného sigmatického aoristu).¹⁵

¹³ Zdá sa mi však, že jeho čítanie bolo viackrát pomerne povrchné, inak by namiesto Potta (alebo aspoň vedľa neho) uviedol na s. 127 Boppa. Na s. 130 je vyvolávaný dojem, akoby Szemerényi rekonštruoval slovo pre „býka“, na rozdiel od Schindlera, s laryngálou.

¹⁴ BERNABÉ 1990: s. 232; kritika už u NASSIVERY 2000: s. 67n.

¹⁵ Nutné je tiež poznamenať, že sekundárnu literatúru k problematike Berbnabé asi mnohokrát čítal veľmi povrchno: citát z Petersovej monografie, uvedený na s. 222, dezinterpretuje, navyše evidentne považujúc „*h*“ v citáte za značku laryngály (tú však

Ani posledná práca, venujúca sa Osthoffovmu zákonu, článok Michele NASSIVERY (2000), neuspokojuje. Problematike krátenia dlhých vokálov pred nazálou, resp. likvidou venuje pozornosť v podstate len pri kratšom vyrovnávaní sa s Bernabém (čo je istým spôsobom pochopiteľné, pretože participia a 3. osobu pl. aktíva korenných slovies s ohľadom na laryngálnu teóriu rekonštruuje s krátkym vokálom), zaoberajúc sa podrobnejšie opäť len izolovanými lexémami. Jadro článku však speje k rekonštrukcii paradigiem slov pre „býka“, „nebo“ a „lod“, v ktorých napokon k osthoffovskému kráteniu v gréčtine podľa Nassivery došlo, rekonštrukcii ťažkopádnej a nevierohodnej, ako uvidíme.

Ak si ešte raz pripomenieme, že jadrom sporu o krátenie či nekrátenie dlhých diftongov medzi zástancami Osthoffovho zákona na jednej a Schmidtom s Jacobsohnom na druhej strane bola otázka prípustnosti ablautu v rámci tej ktorej paradigmy (napr. pre „lod“, pre korenný aorist na „dlhý vokál“) a máme na pamäti Schwyzerovo zdôraznenie väčšej dôležitosti zaujať stanovisko k morfológicky významným príkladom pôsobnosti Osthoffovho zákona, je azda ospravedliteľné náš výskum Osthoffovho zákona podniknúť vo forme relatívne samostatných úvah o možnostiach rekonštrukcie a historického vývoja paradigiem (či jednotlivých tvarov paradigiem), v ktorých je osthoffovské krátenie bežne postulované,¹⁶ izolované lexémy nechávajú bokom.

Peters značí ako „H“, Schmidt nanapádal platnosť Osthoffovho zákona, ako sa tvrdí na s. 220, len platnosť jeho časti atď.

¹⁶ Východiskom je zoznam materiálu u SCHWYZERA 1934: s. 279 a príklady u LEJEUNEA 1972: s. 219-220.

2. Substantíva s kmeňom zakončeným na „dlhý diftong“

2.1. Indoeurópske paradigmy slov *ναῦς*, *βοῦς* a *Ζεῦς*

Grécke substantíva s kmeňom zakončeným na diftong s druhým elementom [w] implicitne považoval za dôležité doklady novoobjaveného pragréckeho hláskového zákona už samotný Osthoff.¹⁷ Odvtedy pretrvávajú v rôznych kompendiách.

Z deskriptívneho hľadiska sa rovnako v gréčtine, ako aj vo védskom jazyku a klasickom sanskrte javia ako zvláštne prípady paradigmy slov *Ζεῦς* ~ *dyaus* („boh neba“, resp. „nebo“, „deň“), *βοῦς* ~ *gaus* („býk“, „krava“) a *ναῦς* ~ *naus* („čln“, „lod“). Zhoda gréčtiny a dvoch fáz staroindického jazyka na práve týchto troch slovách ako deklinačných typoch sui generis pomerne jednoznačne signalizuje, že ide o archaické lexémy, ktoré má zmysel pokúšať sa projektovať do indoeurópskeho antecedenta oboch jazykov.¹⁸ Túto tézu podporuje to, že je ľahko možné všetky tri lexikálne jednotky predpokladať v každodennej slovnej zásobe takej spoločnosti, ktorá pozná nejakú vodnú plochu (rieky, jazerá, eventuálne aj more) a chová hovädzí dobytok. Obe podmienky starí „Indoeurópania“ pravdepodobne spĺňali, či už ich považujeme za poľnohospodárov alebo len kočovníkov (čo je azda prípad „Indoiráncov“ v určitom období ich dejín).

Skrátenie dlhého vokálu v zmysle Osthoffovho zákona v rámci gréckych paradigiem týchto troch slov je tradične postulované pre N.

¹⁷ OSTHOFF 1881: stĺpce 1593.1595.

¹⁸ Inak sa už situácia javí napr. v latinčine: deskriptívne sa ako výnimočné javia v lexémoch *bos* (genitív *bovis*) a *Iuppiter* (genitív *Iovis*) aspoň nominatívy, ale slovo *navis* je úplne integrované do tzv. tretej, a *dies* do tzv. piatej., špecificky latinskej, deklinácie. Cf. MEISER 1998: s. 143f.148.

sg.: Ζεύς < *[dyēws], βοῦς < *[gʷōws], ναῦς < *[nāws]. K tomu pristupuje v prípade slova pre „lod“ eventuálne ešte D. pl.: ναυσί <*[nāws].¹⁹

Krátenie bolo odhalené na základe dvoch odlišných pozorovaní: v prípade N. sg. hralo a stále hrá úlohu porovnanie gréckej podoby so sanskrtskou (stind. <-au-> < *[-āw-]), pri D. pl. ναυσί aj pohľad na domnelo neablautujúci kmeň (takže -ā- v paradigme ναῦς, νεώς < νηός, νηί atď. sa javilo byť sekundárnym oproti prevažujúcemu η < *ā).²⁰

Z hľadiska súčasnej indoeuropeistiky musí však byť nápadné už samotné *a*-timbre vokálu v gr. ναῦς. Ak prijímame najrozšírenejšiu podobu laryngálnej teórie, je zrejmé, že musíme v ie. antecedente rekonštruovať druhú laryngálu, ktorá pred svojim vypadnutím spôsobila zafarbenie vokálu koreňa. Ten mal v plnom stupni nepochybne podobu *neh₂²¹ (a k nemu pristupoval sufix -u-).

Podľa akcentuácie gréckej i védскеj (N. sg. náus, G. sg. nāvás) paradigmy sa dá usudzovať na amfikinický flektívny typ:

N. sg. *neh₂-u-s

N. pl. *neh₂-w-es

G. sg. *nh₂-w-és

G. pl. *nh₂-w-óm

Acc. sg. *neh₂-u-n

Acc. pl. *neh₂-u-ns (?) atď.

Väčšina gréckych foriem sa z tejto rekonštrukcie odvodzuje pohodlne. V N. sg. intervokalická laryngála len vypadla. V slabých pádoch sa sekvencia */nh₂w-/ (foneticky pravdepodobne *[n^oh₂w-])²² vyvinula na */nāw-/ (podobne ako napr. v privatívnom adjektíve νημερτής < */nh₂mert-/): tak G. sg. *nh₂-w-és > νᾶός (dórsky; s koncovkou -os, v gréčtine generalizovanou, namiesto pod prízvukom náležitej -es) > νηός > νεώς, obdobne D. sg. *nh₂-w-éi > νηί

¹⁹ Vid' napr. KIECKERS 1926: s. 30-32; bez zmienky o D. pl. BUCK 1969: s. 203f.

²⁰ Cf. KIECKERS 1925: s. 34 a 1926: s. 31. Že ablaut v slove pôvodne existoval, dokazovali odporcovia osthoffovského krátenia dlhých diftongov svojho času za cenu ťažkopádnych konštrukcií (JACOBSON 1910: s. 47-51) a v podstate neúspešne.

²¹ Možno *snéh₂- (s mobile!), vid' SZEMERÉNYI 1956: s. 186, pozn. 1.

²² RIX 1976: s. 147 (k tomu vid' technickú pozn. na s. 143) predpokladá v kmeni slabých pádov analogické vyrovnanie, tj. prebratie plného stupňa. Výsledok by bol rovnaký (*/neh₂w-/ > */nāw-/). Rixovo riešenie je oprávnené, pretože v iných flektívnych typoch bez podobného analogického vyrovnania s ohľadom na reflexy v jednotlivých ie. jazykoch nevystačíme, nie však nevyhnutné.

(-koncovka *-i* namiesto *-e*). V silnom N. pl. sa však pravidelným fonologickým vývojom objavuje *νᾶ-*, resp. *νη-* tiež: **néh₂-w-es* > **nāwes* > *νηῆς*.

Istý problém predstavuje ale Acc. sg. Ako regulárny reflex ie. *néh₂-u-n* sme nútení dnes vidieť attické *ναῦν*. Homérske *νηῆα* > iónske *νῆᾶ* je pravdepodobne novotvarom podľa G., D. sg. Staršie bádanie, predpokladajúce, ako už bolo naznačené, neablautujúci kmeň, vnímalo pomer oboch foriem obrátene: *ναῦν* malo byť analogicky vytvorené podľa N. sg. *ναῦς*, kým *νηῆα* < ie. **[nāwḡ]*. Je nutné dodať, že niektorí autori pripúšťajú, že v *νηῆα* máme zachovaný reflex fonetickej varianty ie. Acc. sg. **[neh₂-u-m]*, totiž **[neh₂wḡ]*.²³ Zdá sa mi to byť skôr nepravdepodobným, *νηῆα* bude inováciou²⁴ podobne ako ňou zrejme sú homérske N. sg. *νηῆς* či D. pl. *νηυσί*.

Ako novotvar obe teórie prijímajú *νᾶν*.²⁵ SCHWYZER (1939: s. 578) navrhol vidieť tu vývoj z **νᾶfa* > **νᾶa* > *νᾶ* (ktorého pád bol zvýraznený pridaním akuzatívnej koncovky *-ν*). SZEMERÉNYI (1956: s. 185, pozn. 2), hovoriaci drasticky o „freak“, pripustil, že by mohlo ísť o výsledok pripojenia koncovky *-ν* ku kmeňu *νᾶ-* nepriamych pádov, ale viac bol, ako sa zdá, naklonený veriť, že ide o umelý výtvor gramatika Héródiána.²⁶ Ak by sme ale predsa len prijali ako fakt, že v nejakom dórskom dialekte existoval N. sg. *νᾶς* a Acc. sg. *νᾶν*, ponúka sa ešte jedna možnosť, ako vysvetliť ich genézu. Predbehnime výklad a odrazme sa od slova pre „býka“: jeho

²³ GEORGIEV 1973 : s. 151-153; SIHLER 1995: s. 340 dokonca o inej možnosti než **[neh₂wḡ]* ani neuvažuje (napriek fonetickej nepravdepodobnosti).

²⁴ Tak aj GEORGIEV 1973: s. 149 („nach den konsonantischen Stämmen“), ktorý sa tým ale dostáva do rozporu s vlastným tvrdením (na s. 143: „aus der spätere. Nebenform“).

²⁵ Ktorého sa najnovšie ujíma NASSIVERA 2000: s. 61 v rámci svojej komplikovanej teórie (ku ktorej vid' nižšie).

²⁶ Antický text citovaný u SZEMERÉNYIHO na uvedenom mieste. Domnievam sa, že je menej pravdepodobné, že si Héródiános vymyslel N. *νᾶς* než Acc. *νᾶν*, hoci novodobých bádateľov pochopiteľne zaujímal predovšetkým druhý z oboch tvarov. Acc. totiž mohol Héródiános vytvoriť (vydedukovať) ad hoc podľa N., pretože ho potreboval pre vetnú konštrukciu (*ἦν Δωριεῖς χωρὶς τοῦ ἅ νᾶν φασιν*). Bolo by dokonca ťažké ubrániť sa dojmu, že *νᾶς* skloňoval podľa prvej deklinácie, keby, usudzujúc podľa *ἡ ναῦς*, nešlo o femininum (alebo máme dokonca predpokladať, že došlo k zmene rodu?). Celkovo som však naklonený Héródiánovu správu prijať.

pragréccky, z prajazyka zdedený Acc. sg. bol $\beta\tilde{\omega}\nu$, N. sg. (pravdepodobne) $\beta\tilde{o}\tilde{\nu}\zeta$, v dórčine ale nahradený podľa akuzatívu tvarom $\beta\tilde{\omega}\zeta$.²⁷ $N\tilde{\alpha}\zeta$ a $\nu\tilde{\alpha}\nu$ by teda boli presným napodobením $\beta\tilde{\omega}\zeta$ a $\beta\tilde{\omega}\nu$.²⁸ Problémom je, že nepriame pády „lode“ a „býka“ zachytávajú bod pre analogické zblížovanie paradigiem neposkytujú ($\nu\tilde{\alpha}\acute{o}\zeta$ oproti $\beta\tilde{o}\acute{o}\zeta$). Potrebne by preto asi bolo myslieť na dva chronologicky odlišné novotvary. Najskôr podľa proporcie $\beta\tilde{o}\tilde{\nu}\zeta : \beta\tilde{\omega}\nu = \nu\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\zeta : x$ vznikol tvar $\nu\tilde{\alpha}\nu$, neskôr boli k obom akuzatívom dotvorené nominatívy $\beta\tilde{\omega}\zeta$ a $\nu\tilde{\alpha}\zeta$, asi už nezávislo na sebe (a nie podľa novej proporcie $\beta\tilde{\omega}\nu : \beta\tilde{\omega}\zeta = \nu\tilde{\alpha}\nu : x$; $x = \nu\tilde{\alpha}\zeta$, ktorá by implikovala, že paradigma pre „býka“ vytvorilo nový N. sg. skôr, čo ale nemáme dôvod predpokladať).

Je potrebné priznať, že stind. paradigma na rozdiel od gréckej príliš nepodporuje rekonštrukciu ie. amfikinetického antecedentu. Regulárny vývoj môžeme vidieť len v prípade N. pl. $n\bar{a}vah < *[n\acute{e}h_2-w-es]$ a možno Acc. pl. $n\bar{a}vah < *[n\acute{e}h_2-w-\eta s]$ (vo védčine je ale nedoložený, pre indeurópcinu je teda zase ťažké rozhodnúť, či máme rekonštruovať slabú alebo silnú podobu koreňa). Inak nám z ie. rekonštruktu vychádzajú tvary typu stind. $\dagger\bar{a}vas < *[nh_2u\acute{e}sl]$ (G. sg., v skutočnosti stind. $n\bar{a}vas$) či stind. $\dagger naum < *[n\acute{e}h_2uml]$ (Acc. sg., v skutočnosti stind. $n\bar{a}vam$). To je pravdepodobne dôvodom toho, že niektorí moderní autori zotrávajú aspoň mlčky pri domnienke, že ie. slovo pre „lod“ neablautovalo a do všetkých pádov nasadzujú koreň v podobe $*n\acute{e}h_2$.²⁹ Výhodou tohto riešenia je, že primerane berie do úvahy reflexy nielen grécke, ale aj staroindické.

Jeho modernejšou variantou (berúcou do úvahy modely ie. flektívnych typov) je rekonštrukcia akrostatickej paradigmy v indeurópcine.³⁰ To by znamenalo:

N. sg. $n\acute{o}h_2-u-s$	Acc. sg. $n\acute{o}h_2-u-m$
G. sg. $n\acute{e}h_2-u-s / -w-os$	N. pl. $n\acute{o}h_2-w-es$ atď.

²⁷ Špecifikácia dialektov BUCK 1955: s. 34.

²⁸ Tak už GEORGIEV 1973: s. 146.

²⁹ SZEMERÉNYI 1956: s. 185 a 1990: s. 191; SIHLER 1995: s. 340.

³⁰ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 215 (s odvolaním na B. Vineá).

Tu sa ťažkosti objavujú predovšetkým na strane gréčtiny: v silných pádoch by sme čakali reflexy N. sg. †*voĩs*, Acc. sg. †*voĩv*, N. pl. †*voĩes*. Domnienka, že pri takýchto tvaroch by nepochybne došlo k interparadigmatickému vyrovnaniu, je prípustná, ale otázne je, či by sme nemali čakať skôr pretvorenie slabých pádov na ***voĩs* ap.

Ak už však je potrebné operovať s analógiou (a tomu sa v podstate nijaká komplexná rekonštrukcia v indoeuropeistike nezaobíde), bude podľa môjho názoru lepšie zostať pri predpoklade, že „lod“ náležala k amfikinetickému typu a že v slabých pádoch bol analogicky zavedený koreň v plnom stupni.³¹ Tým sa vyhneme odvážnemu predpokladu, že stind. deklinácia „lode“ bola nanovo vybudovaná len na základe N. pl. V gréčtine však, ako už bolo povedané, vystačíme aj bez navrhutej analógie. Rozhodujúcim argumentom pre zotrvanie pri amfikinetickom type a zavrnutie riešenia s neablautujúcim koreňom, resp. s akrostatickým typom je zhodný prízvuk gréčtiny i védčiny.

Z hľadiska moderného prístupu, zohľadňujúceho laryngálnu teóriu a teóriu nominálnej flexie závislej na prízvuku, je teda neudržateľná rekonštrukcia pragraéckeho N. sg. **vāus* a D. sg. **vāusi*, skrátenej v zmysle Osthoffovho zákona na *vaĩs*, *vausi*, len na základe predpokladu, že kmeň *vāu-* sa inak vyskytuje v celej paradigme.

Zostáva však ešte možný poukaz na stind. N. sg. <*naus*> <[**nāws*] < [**nā.us*] (jeden védsky doklad).³² Kvantita *-ā-* tu ale nemôže byť pôvodná; pravdepodobne ide o výsledok dôkladného vyrovnania koreňa v celej stind. paradigme³³ už po odstránení laryngál³⁴ (podobné nahradenie /*nāw-*/ za /*naw-*/ je tiež v lokatíve sg. *nausu* ~ zdanlivo *vausi*). Je však možné, že <*naus*> <[**nā.us*], pretože

³¹ Tak, ako to predpokladá RIX 1976: s. 147.

³² Vid' SIHLER 1995: s. 340.

³³ Sotva o fonologický vývoj (o tom, ako sa zdá, uvažuje SIHLER 1995: s. 340). V tu predostretom duchu tiež GEORGIEV 1973: s. 144.

³⁴ Inú chronológiu predpokladá NASSIVERA 2000: s. 62 (laryngála reštavovaná medzi vokálmi podľa nepriamych pádov, kde bola ešte zachovaná pred konzonom, tj. v sekvecii **nāh₂w-*). – Neistá je ale samotná dvojslabičná recitácia dokladu *naus* (NASSIVERA 2000: s. 58, pozn. 5, s odkazmi na literatúru).

“in potentiellen Einsilblern fand im Ai. eine Kontraktion = Diphthongierung erst nach dem Monophthongierung der alten Kurzdiphthonge ... zu e, o statt.”³⁵

Z troch slov, ktoré nás tu zamestnávajú, je najneprieľadnejšie to pre „býka“. Pohľad na timbre vokálu (o) nám na rozdiel od prípadu „lode“ nepostačuje nato, aby sme v ňom rekonštruovali laryngálu. Akcentuácia gréckeho a védskeho materiálu sa rozchádza (D. sg. *βοί* vs. *gáve*). Stind. paradigma však naznačuje, že nemôže ísť, z hľadiska ie. flektívneho typu, o úplnu paralelu „lode“.

Na jednej strane sa nám dostáva uistenia, že „*there are good grounds for assuming that the word for ‘cow’ does not continue an old root noun, but rather a proterodynamic u-stem*“,³⁶ na druhej strane sme presvedčení, že v prospech rekonštrukcie laryngály (a následne proterokinetickéj paradigmy) nie je pozitívny dôkaz.³⁷

Najzávažnejším argumentom v prospech rekonštrukcie bez laryngály sú formy Acc. sg.: stind. *gām*, gr. *βῶν* (bežne dórsky a epický hapax).³⁸ Vedú k rekonštrukcii **g^wōm*, ktorý má svoju obdobu v Acc. sg. **dyēm* slova pre „nebo“, ktoré je všeobecne uznané ako diftongické (bez laryngály). Ak by sme však trvali na laryngálnom antecedente **g^wōm*, dostali by sme sa do problémov: ie. **l^{g^wéh₃-u-m}*l, či už by sme ho interpretovali ako **[g^wéh₃-u-m]* (uvažuje SCHINDLER) alebo, čo je menej pravdepodobné, **[g^wéh₃-w-m]* (uvažuje SIHLER), by nás v skutočnosti viedlo k ***βοῦν* (cf. *vaūn*) a ***gom*, resp. ***βῶα* a ***gāva(m)*.

NASSIVERA (2000: s. 57n.) považuje za dostatočný dôkaz pôvodnej dvojslabičnosti (čo by znamenalo, že v slove vypadla intervokálna laryngála) prízvuk v *βοῦς*, presne zodpovedajúci tomu v

³⁵ PETERS 1980: s. 313 (s odkazom na Kurylowicza).

³⁶ NASSIVERA 2000: s. 57 (s odkazmi na Kuipera, Beeksa a Lubotskeho).

³⁷ SCHINDLER 1973: s. 152. Ale s výnimkou možnosti, že v *βόσχω* či *βότωω* sa naozaj tají slovesný koreň **g^wéh₃-*. Archaickosť daných slov je síce otázna, na druhej strane je pravdepodobné, že slová pre označenie „pastiera“ ap. existovali čoskoro po domestikácii hovädzieho dobytku.

³⁸ Stručne, ale dôrazne u MEIER-BRÜGGERA 2002: s. 215 a SIHLERA 1995: s. 335. Podrobnejšie oddôvodnenie prvýkrát zrejme podal SCHINDLER 1973: s. 155.

vaũs (< **néh₂-u-s*, ako sme videli). Je síce pravda, že by šlo o „*simple and attractive solution*“, avšak je nutné priznať, že *βοũs* môže byť pôvodom jednoslabičné a napriek tomu sekundárne akcentované cirkumflexom (čo je tradičný názor³⁹), v súlade s tendenciou k tomuto akcentu v jednoslabičných slovách s diachrónne dlhým vokálom⁴⁰ (pretože [*bows*] > [*bōs*] <*βοũs*>), špeciálne ale možno pod vplyvom substantíva pre „lod“ (ktoré je štruktúrou podobné aspoň v priamych pádoch: *vaũs*, *vaũv*, *vaũ* ~ *βοũs*, *βοũv*, *βοũ*) a dokonca kontrahovaných tematických nomín typu *voũs*, *voũv*, *voũ*.

MARTÍNEZ GARCÍA (1997) však ide ešte ďalej a dokazuje, že z dvoch pôvodne jednoslabičných slov *Ζεύς* a (pripusťme) *βοũs* má pôvodnejší akcent druhé. N. sg. mena hlavy gréckeho panteónu podľa neho svoj prízvuk pripodobnil nominám propriám na *-εύς* (*Ἀχιλλεύς* ap.), s ktorými mal spoločný vokatív (*Ζεῦ* ~ *Ἀχιλλεῦ*) a aspoň v určitom období a v niektorých oblastiach i akuzatív (*Ζῆν* cf. arkadské *ηιερην*⁴¹). N. sg. **Zeũs* sa potom javil ako anomáliou.

Námietka, ktorú vyslovuje NASSIVERA (2000: s. 58), že toto riešenie je „*quite unnecessary*“, je do značnej miery záležitosťou vkusu. Dve ďalšie poznámky tohto autora⁴² nepovažujem za dostatočné nato, aby vyvrátili Martínez Garcíov návrh. Na druhej strane, sotva je nevyhnutné prízvuk v *βοũs*, ak je pôvodný, považovať za dôsledok ie. **g^wōws*.⁴³

Na základe prízvuku evidentne rozhodnutie vo veci rekonštrukcie ie. slova pre „býka“ nepadne. Už len preto, že akcent N. sg. *βοũs*

³⁹ SIHLER 1995: s. 335.

⁴⁰ SCHWYZER 1934: s. 377.

⁴¹ Hoci je nutné priznať, že prízvuk akuzatívov tohto typu, doložených v epigrafickom materiále, vlastne nepoznáme.

⁴² NASSIVERA 2000: s. 58: a) Dokazuje, že baltický materiál má relevenciu k nášmu problému, ale nevysvetľuje, ako eventuálne svedčí v prospech rekonštrukcie laryngály v slove pre „býka“. Ako outsider v baltistike nemôžem ďalej k problému zaujať stanovisko. – b) Poznámke „*his* [tj. Martínez Garcíov – J. B.] *handling of the Vedic evidence deprives him of the possibility to relate the monosyllabicity of dyáus ... to the acute tone of Ζεύς*“, bohužiaľ, nerozumiem. Naráža sa na Martínez Garcíovo tvrdenie, že védsky akcent sa vzťahuje na celý diftong a na rozdiel od gréckeho systému nerozoznáva opozíciu circumflexus (na prvej móre diftongu) : acutus (na druhej móre).

⁴³ Ako to čini MARTÍNEZ GARCÍA (2000: s. 212.214).

môže stále byť napadnutý ako nepôvodný s poukazom na nepriame pády (*βοί* atď., cf. vyššie), ktoré sa zdajú byť prízvukom sekundárnymi zoči-voči védskemu materiálu.

Ak pokusne nasadíme laryngálu, sotva máme inú možnosť než rekonštruovať N. sg. **g^wéh₃-u-s*.⁴⁴ S ohľadom na stind. G. sg. *góh*, D. sg. *gáve* musíme potom postulovať proterokinetický (nie holokinetický) typ flexie (ie. G. sg. **g^wh₃-éu-s*).⁴⁵ Grécke tvary by vcelku nespôsobovali problémy (až na *βόες*, ktoré by bolo analogickou náhradou za †*βῶες* < **g^wéh₃-w-es*),⁴⁶ podobne ani staroindické.

Rivalizujúcu rekonštrukciu, počítajúcu s akrostatickou paradigmou, urobil SCHINDLER (1973: s. 157) asi takto:

N. sg. <i>g^wów-s</i>	Acc. sg. <i>g^wōm</i> (cf. nižšie)
G. sg. <i>g^wéw-s</i>	N. pl. <i>g^wów-es</i> atď.

Cestu tu ukazuje opäť stind. G. sg. *góh* < **gVws* a akcent v *gáve*.

Ablaut *ó* : *é* vyplýva zo štruktúrnej nutnosti odlišiť, pri nepohyblivom prízvuku, N. a G. sg, a zdá sa byť potvrdený napr. v paradigme pre „dom“.⁴⁷ Pre indoeurópcinu je síce ešte v tejto súvislosti postulovaný druhý možný ablaut v koreni akrostatickej flexie, *ē* : *é* (alebo *ō*), ale ani ten nemôžeme upotrebiť pri riešení asi najzávažnejšej pripomienky zástancov proterokinetickej paradigmy „býka“ proti nelaryngálnej (a teda akrostatickej) rekonštrukcii tohto slova, a tou je potreba *o*-vokalizmu v celej paradigme (pričom tretia laryngála tento problém ošetruje svojou „vokalizáciou“ alebo zafarbením *e*). S jeho pomocou sa totiž vyhneme predpokladu rozsiahlej analógie vo všetkých slabých pádoch, pretože ie. G. sg. *g^wéw-s* by sa namiesto doloženého stind. *gos* regulárne vyvinulo na †*gews* > †*jews* > †*jaws* > †*jos*, obdobne D. sg. atď.⁴⁸ Sekundárnym

⁴⁴ **g^wh₃eus* nenašlo ohlas (viď NASSIVERA 2000: s. 58, pozn. 3).

⁴⁵ Tak RIX 1976: s. 147 (proterodynamický typ ale označený otáznikom, pretože uvažuje aj o „*Wurzelnomen*“, tj. v podstate o akrostatickej [*akrodynamisch*] flexii).

⁴⁶ RIX 1976: s. 147; SCHINDLER 1973: s. 152.

⁴⁷ K problematike akrostatickej nominálnej flexie MEIER-BRÜGGER 2002: s. 217-218. Opiera sa do značnej miery o stat' práve J. Schindlera.

⁴⁸ Na tento problém som bol upozornený SIHLEROM 1995: s. 335 (ktorý sám ale zastáva akrostatickú rekonštrukciu).

benefitom rekonštrukcie tretej laryngály je vyhnutie sa predpokladu analógie v gréčtine, kde by inak $\beta o i$ nastúpilo za $\dagger \beta e i$ atď.

Za týchto okolností, ak totiž na jednej strane s proterokinetickou paradigmatou, treťou laryngálou a následne sa vyvinuvším o -vokalizmom pre ie. „býka“ omnoho jednoduchšie podchytávame gr. a stind. materiál, na strane druhej archaický Acc. sg. $\beta \tilde{\omega} \nu \sim g \tilde{a} m$ laryngálu nepripúšťa, je ťažké odolávať pokušeniu uchýliť sa k riešeniu O . Szemerényiho s neablautujúcim $/o/$ koreňa (nelaryngálneho pôvodu) v celej paradigme.⁴⁹ To by ale zase znamenalo nerešpektovať (hoci zaiste rekonštruované) pravidlá ie. nominálneho ablautu a prízvuku. Inak povedané: takéto substantívum by nemohlo zapadnúť do žiadneho flektívneho typu.

Podobná námietka nestratí svoju platnosť, ani ak o -vokalizmus koreňa podoprieme teóriou, že ide o zvucomalebný rys. Domnievam sa totiž, že aspoň ako možnosť sa dá pripustiť, že $*g^{wo}$ je napodobením zvuku, vydávaného hovädzím dobytkom⁵⁰ (eventuálne by mohlo byť $*g^{wo}$ koreňom a $*-u$ sufixom, to by však nebolo v súlade s poznatkom, že akrostatickú flexiu vykazujú korenné mená⁵¹). Takým zvukom by sotva ale mohlo byť $*g^{we(w)}$.⁵² Myslím, že vzhľadom na svoju vyššie vytknutú starobylosť si výraz pre „býka“ / „kravu“ môže nárokovať starší vek, než systém ie. prízvukovo-ablautových deklináčnych typov (aspoň v podobe, v akej ho dokážeme metódou externej rekonštrukcie zistiť). Preto bol pravdepodobne jeho radix napriek svojej onomatopoetickej etymológii a funkcii sekundárne vtesnaný do ablautovej schémy akrostatickej deklinácie a obdržal v slabých pádoch vokál $*-e$.

⁴⁹ SZEMERÉNYI 1956: 200 a 1990: 192n. Presnejšie povedané: v oboch paradigmách, ktoré autor pokusne navrhuje na základe rozdielu gréčtiny a sanskrtu.

⁵⁰ Na pregnantne formulovanú teóriu v tomto duchu som nenarazil, náznaky však u SZEMERÉNYIHO 1956: s. 189n., pozn. 2. Naproti tomu nevidím dôvod k domnienke, že základ ie. g^{wo} - ap. je výpožičkou. Sumerské *gud* (nie *gu*, ani eventuálne, ako asi predpokladajú niektoré autority, na ktoré odkazuje SZEMERÉNYI ibidem., cf. FRISK 1960: s. 261) nie je dobrým kandidátom na východiskové slovo.

⁵¹ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 217.

⁵² A tým menej $*g^{eh_3}$ - (tak zrejme GEORGIEV 1973: s. 141: „*der g^{we}-Rufere*“).

Riešenie problematiky paradigmy pre „býka“, ktoré navrhujem, spočíva v predpoklade, že dôsledný *o*-vokalizmus koreňa existoval aj v protogréčtine (kde ho pozitívne dosvedčujú *βοός, βοί, βοών*, ak ich nepovažujeme za novotvary), aj v predstupni védčiny (ak dôsledné *g*-nie je výsledkom analógie), a teda pravdepodobne už v pomerne jednotnom ie. „prajazyku“. V slabých pádoch však nahradil pôvodnejší, akrostatickým flektívnym typom vyžadovaný *e*-vokalizmus. Bolo by možné uvažovať o interparadigmatickej analógii ie. veku, ale pravdepodobnejším sa mi javí fonologický vývoj: asimilácia /e/ v **g^wéw-* k predchádzajúcej labioveláre a nasledujúcemu [u].⁵³ Ide o vývoj postulovaný ad hoc (nepoznám aspoň iný príklad), ale zaiste ľahko predstaviteľný.⁵⁴

Môžeme sa teda prikloniť k rekonštrukcií ie. slova pre býka bez laryngály, s akrostatickou paradigmou, odstránivši snád' presvedčivo ťažkosti, ktoré sa zdala so sebou prinášať, a odvolávajúc sa opäť na Acc. sg. stind. *gām*, gr. *βῶν* < **g^wōm*, ktorý naopak pôsobí problémy pri laryngálnej rekonštrukcii (k teórii, ktorú podáva NASSIVERA 2000, nižšie).

Ie. slovo pre „nebo“ je podľa všeobecného názoru rekonštruované bez laryngály⁵⁵ a jeho paradigma by malo vyzerat' nasledovne:⁵⁶

N. sg. <i>*d(i)yéw-s</i> / <i>*d(i)yēu-s</i>	G. sg. <i>*diw-és</i>
Acc. sg. <i>*d(i)yēm</i>	L. Sg. <i>*dyéw-i</i> / <i>*d(i)yēw</i>
V. sg. <i>*d(i)yéw</i>	atď.

Možno sa pozastaviť nad skutočnosťou, že napriek podobnej štruktúre neflektujú **g^wow-* a **dyew-* podľa rovnakého deklinačného

⁵³ Podobnú úvahu naznačil už SZEMERÉNYI 1956: s. 189 (ale šlo by o asimiláciu platnú pre celý lexém, nielen pre „slabé“ pády paradigmy).

⁵⁴ Cf. MEISER 1998: s. 82 pre podobnú zmenu, patriacu už ale, pravdaže, do dejín latinčiny historického obdobia.

⁵⁵ S výnimkou GEORGIEVOVHO (1973) nepodloženého návrhu, ktorý podrobil kritike SCHINDLER (1973: s. 149-151).

⁵⁶ SCHINDLER 1973: s. 157, v podstate podľa neho MEIER-BRÜGGER 2002: s. 214.

typu (v prípade „neba“ máme pred sebou amfikinetický⁵⁷), ale ako námietka proti rekonštrukcii „býka“ bez laryngály to sotva obstojí.

2.2. Pôvod dlhého vokálu v paradigmách slov βῶν a Ζεῦς

Kľúčové pre ďalšiu argumentáciu sú v oboch rekonštruovaných paradigmách Acc. sg. Ako už bolo uvedené, archaickosť tvarov βῶν ~ *gām* a *dyām* sa zdá byť nesporná. Na druhej strane je otázne, ako rekonštruovateľné ie. **g^wōm* a **dyēm* vznikli. Nevyhnutnou sa zdá byť úvaha, že *-w-* diftongu pôvodne v ie. Acc. sg. bolo. Staršie bádanie preto postulovalo protoformy **g^wōwm* a **dyēwm*, presné náprotivky k N. sg. **g^wōws* a **dyēws* (reflektovaných údajne v sanskrte, v gréčtine ale skrátенých podľa Osthoffovho zákona), z ktorých **-w-* jednoducho vypadlo.⁵⁸ Domnievam sa však, že slabinou tohto riešenia by bolo to, že v domnelých nominatívoch **g^wōws* a **dyēws* druhý komponent nerušene pretrval: skupina dlhý diftong + /s/ je podľa môjho dohadu rovnako vhodným kandidátom na zjednodušenie ako dlhý diftong + /N/. SCHINDLER (1973: s. 153) navyše upozorňuje nato, že štruktúralne je dlhý dlhý stupeň v koreňi Acc. sg. koreňných mien nenormálnym, otáznym sa v tomto svetle stáva, či by sem z N. sg. bola prenesená dĺžka vokálu (k problému sa ešte vrátíme).

Prednosť treba dať riešeniu, ktoré predpokladá pôvodný Acc. sg. s *-w-* (**g^wowm*, **dyewm*) a dlhý vokál nástupníckých foriem **g^wōm* a **dyēm* vysvetľuje ako kompenzáciu za stratu *-w-*. Pre tento jav zvykne indoeuropeistika používať označenie Stangov zákon (Lex Stang), ktoré však nie je bezproblémové.⁵⁹

⁵⁷ Možnosť, že v skutočnosti je treba urobiť analýzu **dy-éw-* : **di-w-* a postulovať hysterokinetický typ flexie, zavrhuje MEIER-BRÜGGER 2002: s. 213 s odkazom na Riekenu.

⁵⁸ Vid' napr. KIECKERS 1925: s. 34 a 1926: s. 31.

⁵⁹ Vid' napr. MAYRHOFER 1986: s. 163. COLLINGE 1996, kompendium, ktoré by v tomto smere malo byť najkompetentnejšie, však takýto zákon nepozná a pod „Stang's

J. SCHINDLER (1973: s. 153n.) precizoval pravidlo (resp. dve po sebe nasledujúce pravidlá) v tom zmysle, že *-[w]- sa najskôr úplne asimilovalo k *-[m] a až vzniklá sekvencia */Vmm/ potom prešla procesom náhradného dĺženia.

SZEMERÉNYI (1990: s. 192) neskôr napadol asimiláciu [w] k [m] ako „*phonetisch unglaublich*“. Sám totiž predpokladal (1956: s. 197), že v sekvencii */Vwm##C- došlo k absorpcii -u- (a náhradnému dĺženiu). Szemerényi urobil predpokladom svojho riešenia domnienku, že pôvodne antevokalická realizácia */Vuml, */Vwm], bola generalizovaná na úkor antekonzonantnej */Vwm]. Je však podľa môjho názoru prípustná, pretože SCHINDLEROVO (1973: s. 154) tvrdenie, že priehľadnú paradigmu by tvorili prevládnušie varianty s */Vwm], nie je ani zďaleka isté. Tu by navyše delením na slabiky prestal existovať diftong bez kompenzácie: */-V.wm].

Najnovšie s námietkami voči Schindlerovej rekonštrukcii, resp. Stangovmu zákonu vystúpila M. NASSIVERA (2000: s. 59-60):

a) „*Beyond a shadow of a doubt*“ má dokazovať neoperatívnosť a teda neexistenciu zákona avestský Acc. sg. *nasāum* < *ie. *lnék-ouml*. Táto forma je síce archaická, pretože v nej nachádzame *o predĺžené v zmysle Brugmannovho zákona, ktorý podľa istých indícií pôsobil v dobe ešte zachovaných laryngál.⁶⁰ Napriek tomu je možné, že lex Brugmann postdatuje lex Stang. A v období medzi oboma zákonmi snád' bolo tento lexém v protoiráncine prebudovaný z -uH- kmeňov. Aspoň gr. *νέκῦς*, G. *νέκῦος* evidentne vykazuje iný kmeň, s avestským nekompatibilný,⁶¹ a jeho starobylosť, zvlášť ak uznáme, že reflektuje laryngálu (čo nie je isté), je rámcovo rovnocenná.

Law“ (s. 179) rozumie „*an explanation*“ v oblasti vývoja slovanského prízvuku. Navyše, minimálne základ zákona formuloval už SZEMERÉNYI 1956: s. 197.

⁶⁰ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 147n.

⁶¹ Už RIX 1976: s. 148 videl problematickosť pokusu rekonštruovať jediné paradigmu a navrhol preto dve alternatívy, jednu podľa avestského, druhú podľa gréckeho dokladu. Ak sa aj v prvej z nich plne nezhoduje s BEEKSOM (1985: s. 87f.), nie je to pre náš problém dôležité.

Ak je aj moja úvaha hypotetická, predsa len ukazuje, že *nasāum* ako dôkaz proti Stangovmu zákonu nemá takú váhu, akú mu prikladá Nassivera.

b) Číslovka „devät“ sa zdá byť predsa len rekonštruovateľnou v podobe **/h₁néun/*.⁶² V prípade rekonštrukcie ***/h₁néuml/* by bolo potrebné priznať, že vývoj **-[ew̃]* > ***-[emm]* > ***-[ēm]* neprebehol.

c) Výtka „*all the speculations concerning the development *eum > *ēm would be bound to become pointless, as in monosyllabic forms the lengthening was phonetically regular*“ má zrejme značiť, že predpokladaná pôvodná forma **/dieuml/* by sa foneticky zmenila na **/diēm/*, aj keby ju, ako predpokladá Nassivera, neuviedla do života analógia. Pochybné však je, či je tento fonetický vývoj aj v rámci indoeurópciny natoľko univerzálny, aby ho bolo možné považovať za nevyhnutný, a zvlášť vo forme, ktorá foneticky dlhá vďaka diftongu už je.

Pod fenoménom zvaným Stangov zákon sa rozumie ešte obdobné zjednodušenie sekvencie **-/VHm(-)*, či konkrétnejšie **-[eh₂m̃](-)*, pretože doklady pochádzajú z flexie nomín so sufixom **-eh₂-*, v klasických jazykoch tvoriacich tzv. prvú deklináciu, na sled dlhého vokálu + nazály.⁶³ Rekonštrukcia procesu nie je ani v tomto prípade nesporná⁶⁴, ak by sme ju však prijali, mali by sme vítanú analógiu k pôsobnosti lex Stang v sekvencii diftong + nazála v ie. slovách pre „býka“ a „nebo“. Viac než analógiu ale sotva, pretože chronologickú a fonetickú súvislosť nikto potvrdiť nemôže.

Domnievam sa, že vysvetlenie dlhého vokálu v ie. Acc. sg. **dyēm* a **g^wōm* náhradným dĺžením nestráca svoju plauzibilitu, hoci je nutné priznať, že presné fonetické okolnosti procesu je ťažké vystihnúť (zásadné alternatívy predstavuje lex Stang v jeho

⁶² Vid' MEIER-BRÜGGER 2002: s. 238; MEISER 1998: s. 172; SOMMER 1914: s. 466.

⁶³ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 97-98; MAYRHOFER 1986: s. 164; RIX 1976: s. 75.

⁶⁴ Pritom Lex Stang v jeho „laryngálnej verzii“ ochotnejšie prijíma aj NASSIVERA (2000: s. 59) s odkazom na BEEKESA 1988: s. 61. K problému sa vrátíme neskôr.

v súčasnosti prijímanej formulácii a Szemerényiho vysvetlenie bez predpokladu asimilácie */ul k */ml/).

Keby niekedy vedľa seba existovali Acc. sg. **dyēwm* a N. sg. **dyēws*, bolo by nápadné, že neprešli rovnakým vývojom. Už som poukázal na to, že pri predpoklade prostého vypadnutia -w- z akuzatívu by sme očakávali rovnaký postup v nominatíve. Obdobne platí, že krátenie podľa Osthoffovho zákona v nominatíve, kde je tradične postulované, by malo dopad aj na akuzatív.

2.3. K teórii M. Nassivera a teórii analogického vzniku tvarov *ναῦς*, ***βωῦς* a ***Ζηῦς***

Staré vysvetlenie akuzatívov **dyēm* a **gʷōm* vypadnutím -w- sa pokúsila upraviť a oživiť M. NASSIVERA (2000: s. 58.60-62). Bude vhodné pozdržať sa pri tomto novom pokuse napriek tomu, že ako celok vlastne nerieši zásadnú otázku gr. nominatívov *βοῦς* a *ναῦς*, predovšetkým ale *Ζεῦς*, v ktorých predpokladá osthoffovské krátenie bez nejakej reformulácie zákona.

Ako už vieme, Nassivera predpokladá, že ie. slovo „býk“ treba rekonštruovať ako proterokineticky („*proterodynamic*“) flektujúci *u*-kmeň a teda s laryngálou v koreni. Na jednej strane by sme teda mali diftongický koreň slova pre „nebo“, na strane druhej laryngálne korene „býka“ a „lode“, v ktorých je nutné rekonštruovať Acc. sg. na *-*V:um*, resp. *-(*V:*)*HV:um*, aby bolo možné počítať s tým, že „*-u-*was lost between lengthened grade and word-final (nasal) resonant.*“⁶⁵

Východiskovým bodom úvah, majúcich zabezpečiť príslušné formy, je pre Nassiveru N. sg. **dyēus*. Prenesením dlhého vokálu z neho vznikli Acc. sg **dyēum* (čo je krok v rámci jednej a tej istej

⁶⁵ NASSIVERA 2000: s. 60. Citát sa v diskurze vzťahuje na slovo pre „nebo“ a pokračuje: „*since, lacking counterexamples, unique occurrences may well be accounted for by unique sound laws.*“

paradigmy prípustný), ako aj nominatívy **g^wēh₃us* a **nēh₂us* (čo je už pochybné, pretože nie je evidentné, na základe akej proporcie, prípadne vďaka akej podobnosti medzi **dyēus* a **g^wēh₃us* či **neh₂us* by k takému kroku došlo).

Ešte predtým, než analógiou vznikol N. sg. **nēh₂us*, objavil sa údajne vďaka forme **dyēum* Acc. sg. **nh₂ēum*, nahradivší pôvodné **nh₂eum*. Tu je však nutné podotknúť, že „*early PIE paradigm*“ obsahujúce N. sg. **neh₂us* a Acc. sg. **nh₂eum*, ktoré Nassivera preberá od Kortlanda, vzbudzuje samé o sebe pochybnosti. N. i Acc. sg. sú podľa všeobecne uznanej teórie „silnými“ pádmi, a pri rekonštrukcii je potrebné nasadiť v nich rovnaký ablaut koreňa a sufixu. To znamená: buď **neh₂us* a **neh₂um*, alebo **nh₂eus* a **nh₂eum*.

Neskôr sa v paradigme „lode“ podľa N. sg. **nēh₂us* generalizuje dlhý stupeň koreňa a Nassivera úspešne dospieva k potrebnému Acc. sg. **nēh₂ēum*. Z neho vypadáva *-u-* a výsledok, **nēh₂ēm*, je reflektovaný Szemerényim neprávom zavrhnutým dórskym *νῆν*.⁶⁶

Posledným krokom vývoja potom malo byť vytvorenie Acc. sg. **g^wēh₃ēm* (> *βῆν*) podľa proporcie **nēh₂us* : **nēh₂ēm* = **g^wēh₃us* : *x*.

Keby sme odhliadli od už uvedených dvoch problematických skutočností (ovplyvnenie foriem **g^wēh₃us* a **neh₂us* tvarom **dyēus* a rekonštrukcia pôvodného Acc. sg. **nh₂eum*), bolo by azda možné tento model vývoja ie. paradigiem považovať za prípustný. Ani tak by ho ale nebolo možné považovať za pravdepodobný. Už len množstvo ním predpokladaných divokých analógií, prebiehajúcich medzi tromi lexémami, stačí na to, aby ho zdiskreditovalo.

Vráťme sa k východisku teórie M. Nassivery: ak akuzatívom všetkých troch slov, ktorými sa tu zaoberáme, s dlhým vokálom dala vzniknúť analógia podľa N. sg. **dyēws*, zostáva vysvetliť dlhý vokál

⁶⁶ Otázkou, či je možné suspendovať platnosť Lex Eichner „*probably anywhere outside Anatolian*“ (NASSIVERA 2000: s. 58, pozn. 6), t.j. predpokladať zafarbovanie **ē* druhou a treťou laryngálou, môžeme v týchto súvislostiach ponechať bokom.

vzoru. K teórii dĺženia vokálov v jednoslabičných formách, ktorú Nassivera (2003: s. 58, pozn. 7) zmieňuje, ale nepreferuje, bola námietka vznesená už vyššie. Domnienka, že ide predĺženie „before word final resonant“⁶⁷ (tj. **dyew* > **dyēw*) nie je dokázateľná a závisí navyše na akceptácii niekdajšej existencie („hysterodynamic“) nominatívov bez koncovky -s,⁶⁸ ktorá má však ďaleko od toho, aby bola všeobecne uznaná, zostávajúc názorom R. S. P. Beekesa, F. H. H. Kortlandta a ich žiakov.⁶⁹ Ak zostaneme pri dobre podloženom názore, že koncovka -s a dlhý stupeň vokálu sufixu (resp. koreňa pri korenných nominách) v N. sg. ie. substantív sa v zásade vylučujú,⁷⁰ pretože sú geneticky podmienené (dlhý stupeň ako dôsledok náhradného dĺženia, eliminovavšieho *-s, je sekundárny), musíme vnímať ako náležité ie. N. sg. **dyēw-s* a **g^wōw-s*.

Avšak váha, ktorá sa prikladá sanskrtskej evidencii na jednej a Osthoffovmu zákonu na druhej strane, vedie aj autorov a obhájcov názoru, že dlhý vokál v Acc. sg. slov pre „nebo“ a „býka“ vznikol náhradným dĺžením, k uznaniu možnosti, že do N. sg. bol tiež sekundárne implantovaný dlhý stupeň.⁷¹

Pozrime sa však na stind. paradigmu „býka“: v pl. sú priame pády vybavené *ā*-vokalizmom koreňa (Acc. *gās* < **/g^wōnsl* < **/g^wounsl* v zmysle Stangovho zákona či jeho szemerényiovskej alternatívy; N. *gāvas* < **/g^wouesl* v zmysle Brugmannovho zákona) a neinak tomu je v duáli (*gāvau* < **/g^wou/-* podľa Lex Brugmann, ak má vôbec zmysel uvažovať o archaickosti tohto tvaru ako takého). V sg. by distribúcia

⁶⁷ NASSIVERA 2000: s. 58, pozn. 7 podľa BEEKESA 1985: s. 152.

⁶⁸ BEEKES 1985: s. 151nn.

⁶⁹ Vid' naproti tomu „tradičný“ výklad u MEIER-BRÜGGERA 2002: s. 198 či SZEMERÉNYIHO 1990: s. 121-122. Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. X.

⁷⁰ Nepovažujem za účelné opakovať tu analýzu SZEMERÉNYIHO (1956: s. 190-196). – Len kmene so sufixom **-h₂-* musíme rekonštruovať bez nominatívnej koncovky -s, ale táto anomália má svoje plauzibilné vysvetlenie. Vid' MEIER-BRÜGGER 2002: s. 190-191.201-202.

⁷¹ SZEMERÉNYI 1956: s. 198-200 (je však nedôsledný, pretože eventualitu odmieta v prípade „neba“, kým na základe možnosti pri „býkovi“ dospieva až k dvom ie. dialektálnym paradigmám); SIHLER 1995: s. 335.337.340 (uvažuje nielen o sekundárnom **dyēws* a **g^wōws*, ale aj o **nāws*).

\bar{a} (v priamych pádoch) vs. a v nepriamych bola porušená len nominatívom †*gos* < †*gaws*, keďže akuzatív, ako je nám už dobre známe, znie *gām*. Je preto pochopiteľné, prečo sa v N. sg. uplatnila „analógia“. Tá však nebola potrebná v gréčtine, kde akuzatívy $\beta\acute{\alpha}\nu$ a $\beta\tilde{\omega}\varsigma$ (ak vôbec ide o archaizmus) zostávali anomáliou. A ak v dórčine nachádzame predsa len inovatívny N. sg., má podobu $\beta\tilde{\omega}\varsigma$.

Táto úvaha podľa môjho názoru síce nevylučuje možnosť, že vývoj do gréčtiny bol cyklický a došlo v ňom k uplatneniu Osthoffovho zákona (**g^wows* >> **g^wōws* > $\beta\acute{\omega}\varsigma$ a obdobne **dyews* >> **dyēws* > $Z\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$), ale ukazuje, že odvolávanie sa na stind. nominatívy slov pre „býka“, „nebo“ a eventuálne „lod“ nemôže zatieniť skutočnosť, že v gréčtine existujú tvary $\beta\acute{\omega}\varsigma$, $Z\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$, $\nu\acute{\alpha}\tilde{\upsilon}\varsigma$, vysvetliteľné z rekonštruovaných ie. foriem bezprostredne, bez domnienky krátenia vokálu v zmysle Osthoffovho zákona, a to najmä vo chvíli, keď prestaneme tento zákon pokladať za samozrejmu premisu.

2.4. Pôvod flexie substantív na $-\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$

V paradigme substantív na $-\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$ sa bežne predpokladá osthoffovské krátenie dlhého vokálu (resp. diftongu) v dvoch tvaroch, v N. sg. a D. pl.: $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$ < */ $\bar{\epsilon}us$ /, $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\tilde{\upsilon}\sigma\iota$ < */ $\bar{\epsilon}usi$ /.⁷²

Predpoklad neskrátených tvarov sa opiera o metódu internej rekonštrukcie, pretože sú inak nedoložené a k tomuto gr. deklinačnému typu neexistujú jasné paralely z iných ie. jazykov (na rozdiel od izolovaných slov pre „nebo“ a „býka“). Smerodajné sú pritom všetky ostatné pády než dva uvedené a vokatív sg. ($-\acute{\epsilon}\tilde{\upsilon}$). Ich zakončenie v attičtine, epose či aiolských dialektoch má podobu $-\tilde{\eta}\acute{o}\varsigma$ (G. sg.), $-\tilde{\eta}\iota$ (D. pl.) atď. V nich je možné predpokladať vypadnutie intervokalického */ u /-, ktoré sa v niektorých dokladoch dokonca

⁷² Pre nominatív už OSTHOFF 1881: stĺpec 1593. Ďalej vid' napr. KIECKERS 1926: s. 29 („*ev vor Konsonant, das aus ēu gekürzt ist*“); BUCK 1969: s. 202; HIRT 1902: s. 286; CHANTRAINE 1942: s. 223; SIHLER 1995: s. 330.

udržalo (boiótske Πτῶιῆφι⁷³ [alebo je treba interpretovať Πτῶιῆφι?], kyperské <pa-si-le-wo-se>⁷⁴), hoci ich početnosť je prekvapivo malá.⁷⁵

Zdá sa preto naozaj logickým predpokladať neablautujúci sufix **-/ēul-*, ktorý sa skrátil len v N. sg., D. pl. a vokatívne sg. Problém v tom prípade ale predstavuje vokatív: krátenie podľa Osthoffovho zákona v ňom vo všeobecnosti nemožno postulovať.⁷⁶ Niektorí autori preto pomýšľali na prenesenie plného stupňa sufixu zo N. sg. (kde sa Osthoffov zákon uplatnil)⁷⁷ či analógiu podľa *u*-kmeňov.⁷⁸ Iným vysvetlením by bolo, že ku kráteniu podľa lex Osthoff predsa len došlo, a to v antekonzonantickom sandhi (**-[ēu##C]-*), a vzniklá krátka varianta bola generalizovaná na úkor dlhej, antevokalickej. Podobnú úvahu však predostieram len pre úplnosť, súc presvedčený, že rekonštrukcia sufixu **-/ēul-*, a obzvlášť v N. a V. sg., nie je opodstatnená.

Musíme totiž konštatovať, že podľa súčasného prevažujúceho názoru bola v indoeurópcine flexia s neablautujúcim sufixom (v plnom stupni), tzv. mezostatický typ, nanajvýš zriedkavá⁷⁹ a sufix v plnom stupni v podstate nepredstaviteľný (o výnimke, ktorou je L. sg., bude zmienka nižšie), či už v silných alebo slabých pádoch (a o to viac v oboch skupinách zároveň). Ak by sme teda chceli gr. substantíva na *-εύς* projektovať do ie. prajazyka, prípustné by bolo pre sufix nasadiť plný, nie však dlhý, stupeň.

⁷³ Doklad preberám od BUCKA 1955: s. 92, SCHWYZERA 1939: s. 575 a THUMBA – SCHERERA 1959: s. 29.

⁷⁴ Vid' napr. nápisy 15 a 16 ed. MASSON 1961.

⁷⁵ Údiv vzbudzuje tento fakt najmä v prípade dórskejších a severozápadných dialektov, vo všeobecnosti (-)w- zachovávajúcich dobre.

⁷⁶ Napriek tomu ho tak zrejme chce vysvetliť BUCK 1969: s. 202.

⁷⁷ SCHWYZER 1939: s. 575, pozn. 3; CHANTRAINTE 1942: s. 223.

⁷⁸ SCHWYZER 1939: s. 575, pozn. 3. To je však nepravdepodobné, pretože v gr. *u*-kmeňoch je sufix (-/u/-) v nulovom stupni. V indoeurópcine je možné kvôli stind. *-o*, gótskemu *-au* a litovskému *-au* rekonštruovať *-ou* (cf. SZEMERÉNYI 1990: s. 186; RIX 1976: s. 152), ale nie *-eu*.

⁷⁹ Možno uvažovať o nominách so sufixom **-eh₂-*, ktorý je ale zrejme sekundárny. Vid' RIX 1976: s. 123 a MEIER-BRÜGGER 2002: s. 220 (nerozhodne).

Pri hľadani konkrétnej ie. flektívnej triedy nám gr. akcentuácia, v nominálnej flexii dodržiavajúca pri viacslabičných lexémoch kolumnálny princíp, nepomôže. Ak pamätáme na rekonštruovaný princíp ie. akcentuácie, podľa ktorého slabé pády nemohli mať prízvuk bližšie k začiatku slova než silné, ak zoberieme do úvahy nutnosť postulovať aspoň v silných alebo aspoň v slabých pádoch podstatných mien na *-εύς* plný stupeň sufixu (ako inak by bolo možné vysvetliť, že *e*-vokalizmus sa tam objavil?) a ak vidíme, že v gréčtine sa prízvuk v substantívach na *-εύς* kolumnalizoval na diftongu (= sufixe) *-ευ-*, nemáme inú možnosť, než rozhodnúť sa pre ie. hysterokinetickú flexiu, neistú mezostatickú nechávajúc bokom. K rovnakému záveru dospel H. RIX (1976: s. 147).

Paradigma by musela vyzerat' takto:

N. sg. * <i>-éw-s</i>	N. pl. * <i>-éw-es</i>
G. sg. * <i>-w-és</i>	G. pl. * <i>-w-om</i>
D. sg. * <i>-w-éi</i>	L. pl. * <i>-w-su</i>
Acc. sg. * <i>-éw-ῃ</i>	Acc. pl. * <i>-éw-ῆς</i> / * <i>-w-ens</i> / * <i>-w-ῆς</i>
V. sg. * <i>-éw</i>	atď.

Je zrejmé, že pri ustáľovaní gr. deklinácie by došlo k vyrovnaniu ablautu sufixu **-éu-* : **-u-* v prospech **-ευ-*. Zásadné problémy pri odvodzovaní gr. foriem od rekonštruktov však nevidím a považujem paradigmu za vierohodnú.

Podstatné v našich súvislostiach je, že pri akceptácii načrtnutej neskoroindoeurópskej, možno však skôr rannej „pragréckej“ paradigmy nie je dôvod rekonštruovať N. sg. ani D. pl. s dlhým diftongom, ktorý by podľahol osthoffovskému kráteniu. Pripomínam tiež vzájomnú štruktúrnu nezlúčiteľnosť nominatívnej koncovky *-s* a dlhého stupňa koreňa, resp. sufixu, o ktorej bola zmienka pri diskusii o slovách pre „býka“ a „nebo“. Prečo napriek tomu H. Rix na jednom mieste rekonštruuje „*[n]d[o]g[ermanisch]*“ nominatív **-lēu-s*,⁸⁰

⁸⁰ RIX 1976: s. 147.

označujúc navyše na inom ako „*ererbt*“ formu βασιλεύς,⁸¹ mi nie je celkom jasné. Pravdepodobne sa napriek svojej duchaplnej rekonštrukcii hysterokinetickej paradigmy nechal všeobecne cenenými formami substantív na *-εύς* s dlhým vokálom (βασιλῆος atď.) strhnúť k predpokladu kompletnej, možno len vokatív nezahŕňajúcej prestavby paradigmy pomocou sufixu v dlhom stupni.⁸²

Skôr, než sa dostaneme k otázke vzniku foriem βασιλῆος atď., je potrebné upozorniť na to, že k rekonštrukcii ie. hysterokinetickej flexie týchto substantív existujú podľa môjho názoru alternatívy, ktoré treba vziať do úvahy.

Starým problémom grécistiky je totiž oddávna pôvod substantív na *-εύς*. Podstatnou skutočnosťou je, že chudobný materiál diftongických kmeňov z iných ie. jazykov, ktorý máme k dispozícii, nás príliš neoprávňuje k domnienke, že v ie. existoval hysterokinetický deklinačný typ nomín so sufixom **-έυ-*.

V jazyku *Avesty* nachádzame niekoľko nomín na diftong *-lāul-*, ktorý však neprechádza celou paradigmou v žiadnom z doložených lexémov. Ako sme videli, kvantita diftongu bude zrejme výsledkom dĺženia podľa Brugmannovho zákona, takže musel mať pôvodne podobu **l-ou-*, a jeho ie. vek nie je istý. Môžeme usudzovať, že máme pred sebou *υ-* a *uH-*kmeňe, parciálne prebudované v rámci avestského jazyka alebo možno protoiránciny. Jedno substantívum na *-lāul-*, *dahyāuš* „zem“, totiž existuje aj v starej perzštine.⁸³ Dlhý diftong však, aspoň v doložených pádoch, tvorí kmeň len v N. sg., Acc. sg. a N. pl. Pády, zhodné zakončením so staroperzskými *υ-* kmeňmi (G. pl. *dahy-ūnām* a L. pl. *dahyu-šuv-ā*) môžu byť analogického pôvodu, ale tiež odrážať pôvodný stav. Že bol diftong pred pôsobením lex Brugmann krátky, ukazuje L. sg. *dahy-auv-ā*,

⁸¹ RIX 1976: s. 125.

⁸² Vid' RIX 1976: s. 124-125.

⁸³ BRANDENSTEIN - MAYRHOFER 1964: s. 64.

možno východisko pre tvorbu ostatných diftongických pádov (pri slove „zem“ je lokatív nepochybne často používaným pádom).

Chetitské *ħarnauš* „stolica zrodu“⁸⁴ je asi potrebné čítať s krátkym diftongom *ħarnaušl*.⁸⁵ Navyše, ide o diftong s *a*-timbre, takže paralelita ku gréckym *εύς*-substantívam je vlastne vylúčená. Zdanlivo vhodnejšie je chetitské *ħeuš* / *ħeušl*⁸⁶, nie je však isté, či sufixom nie je *-u*.⁸⁷ Počet podobných slov zrejme nebude veľký.

Ak teda odmietneme tézu o tom, že sufix gr. substantív na *-εύς* je substrátovou výpožičkou⁸⁸ a nemôžeme preň nájsť ie. paralely, zostáva riešenie, že ide o gr. inováciu. V tom prípade by sme sa ocitli v dobe, kedy bol ie. systém akcentuálno-ablautových deklinačných tried predovšetkým početnými interparadigmatickými vyrovnaniami ablautu najpravdepodobnejšie už prakticky rozložený. Jeho niekdajšie zásady nemohli slúžiť ako vzor pri výstavbe novej deklinácie, kde boli teda využité neablautujúce korene a sufixy. Otázne je len to, či máme počítať s konzekventne použitým sufixom v dlhom alebo v plnom stupni.

Ak sa oslobodíme od takpovediac dogmatického predpokladu, že v nominách na *-εύς* bol sufix dôsledne v dlhom stupni, je nepopierateľná výhodnosť druhej možnosti, sufixu **-eu*. Ten mohol byť bez problémov abstrahovaný zo zdedených, pôvodne proterokinetických, *u*-kmeňov (napr. N. sg. ie. **[swéh₂d-u-s]* > gr. *ἡδύς*, G. sg. ie. **[suh₂d-éw-s]* >> **[sweh₂d-éw-s]* > gr. *ἡδέος*).⁸⁹

⁸⁴ Doložená paradigma u FRIEDRICHA 1960: s. 50.

⁸⁵ RIX 1976: s. 147 však, vedený asi domnelým gr. **-ηυς*, číta *ħarn-āus*.

⁸⁶ Doložená paradigma u FRIEDRICHA 1960: s. 50.

⁸⁷ Cf. SIHLER 1995: s. 329, pozn. 1.

⁸⁸ Odmietajú SCHWYZER 1939: s. 477 a SZEMERÉNYI 1990: s. 190-191 (obaja s odkazmi na literatúru).

⁸⁹ SCHWYZER 1939: s. 477n. i Georgiev (parafrázovaný CONSIDINEOM 1977: s. 193) takisto vyšli z *u*-kmeňov, ale práve predpoklad dlhého stupňa sufixu im bránil v jednoduchom riešení. Obaja postulujú pre V. sg. *u*-kmeňov **-eu*, pričom paralely z ie. jazykov pripúšťajú nanajvýš **-ou*. Podľa Schwyzera ďalej „*an eine gedehnte Vok.-Form. *-ηυ kann man als Grundlage für -ηφος denken.*“ Otázne je, prečo by k dĺženiu došlo. Podľa Georgieva zrejme hral zásadnú rolu L. sg. na **-ēu*. Ak by však aj bol tento tvar doložený, nemusel by nevyhnutne preniknúť do všetkých pádov.

K variante predchádzajúcej rekonštrukcie pôvodnej paradigmy substantív na *-εύς* vedú vlastné mená ako *Τυδύς* či *Θέστυς*, doložené na attických vázových nápisoch.⁹⁰ Vďaka nim získava konkrétnu, hoci spornú, oporu hypotéza, že neskoršie substantíva na *-εύς* boli pôvodne súčasťou *υ*-kmeňov, tj. v silných pádoch mal sufix nulový, v slabých plný stupeň. Otázne by bolo, v akej relatívnej chronológii došlo k ich formálnemu rozchodu s triedou, ablaut naďalej zachovávajúcou, prienikom **-[ει]*- postupne do V. sg., N. sg. atď.). Aj v tomto prípade však musíme predpokladať, že sufix nebol pôvodne v dlhom stupni.

Ak zhrniem tri návrhy pôvodnej paradigmy, ktoré som podal, dva z nich počítajú s analogickým vyrovnaním sufixu na **-leul-* v neprospech varianty **-lul-*, jeden s neablautujúcim sufixom **-leul-*. Všetky tri teda majú v istej fáze vývoja spoločnú približne túto podobu:

N. sg. <i>*-ew-s</i>	N. pl. <i>*-ew-es</i>
G. sg. <i>*-ew-os</i>	G. pl. <i>*-ew-ōn</i>
D. sg. <i>*-ew-ei / -i</i>	L. pl. <i>*-ew-si</i>
Acc. sg. <i>*-ew-a</i>	A. pl. <i>*-ew-as</i>
V. sg. <i>*-ew</i>	atď.

Aký je materiál na podporu takejto rekonštrukcie? Rozsiahlejší, než by sa na prvý pohľad zdalo. Zaiste, homérske epy deklinujú s dlhým vokálom, ktorý chýba len v troch v úvode našich úvah uvedených pádoch, N. a V. sg. a D. pl. (ktoré podľa všeobecného názoru priamo alebo analogicky vďaka za svoj vznik Osthoffovmu zákonu): *βασιλεύς*, *βασιλῆος*, *βασιλῆϊ*, *βασιλῆα*, *βασιλεῦ*, *βασιλῆες*, *βασιλῆων*, *βασιλεῦσι*, *βασιλῆας*. Výnimky vidíme v prípade niekoľkých vlastných mien: *Ἄτρεός*, *Ἀτρεί*, *Τυδέα*.⁹¹ Snáď ide o archaizmus, hoci CHANTRAINE (1942: s. 223) považuje rozšírenie tohto typu za

⁹⁰ Doklady v príkladoch HIRT 1902: s. 286; SCHWYZER 1939: s. 478 a 576; THUMB – SCHERER 1959: s. 310.

⁹¹ CHANTRAINE 1942: s. 223-224.

„essentiellement déterminée par la métrique“ (vice versa ale platí, že slovo ako βασιλῆος je metricky výhodnejšie než βασιλέος⁹²).

Attická deklinácia sa po zohľadnení príslušných hláskových zmien javí byť vcelku podobná epickej (napr. βασιλέως < βασιλῆος kvantitatívnou metatézou, βασιλῆς < βασιλῆες kontrakciou). Aiolské dialekty vykazujú -/ē/- (cf. napr. lesbický G. sg. zapisovaný -ηος, -ειος).⁹³ Napriek mladším lesbickým formám βασιλεος a Ἀιγαέων⁹⁴ a ambivaletnému boiótskemu Πτοιεφι (cf. vyššie) môžeme aiolské dialekty brať ako protievidenciu našej rekonštrukcie s -/ē/-.

Dórske a severozápadné dialekty však svedčia v jej prospech: pravidelná flexia substantív na -εύς tu evidentne bola -έος, -ῆ < *-έᾶ atď.⁹⁵ Krátky vokál sufixu nemajú rhodský G. sg. Ἰδομενῆος,⁹⁶ ktorý možno vysvetliť vplyvom eposu (Ἰδομενῆος *Íliás* 5, 48 atď.), kójske datívy sg. na -ῆι,⁹⁷ ktoré však asi budú pokračovaním (ako uvidíme) archaického L. sg., a elejské doklady βασιλᾶες a ἰαροᾶο[ς].⁹⁸ Považujem za možné, že v poslednom prípade ide o ďalší aiolský, zrejme substrátový, rys v élejčine, akými sú akuzatívy pl. na -αις a -οις a D. pl. -εσσι.⁹⁹

Pestrý obraz poskytujú iónske dialekty. Epigraficky je doložené striedanie v G. sg., v D. sg. (-ῆι vs. -εῖ) a N. pl. (-εῖς < -έες vs. -ῆς < *-ῆες). Popri tom máme G. pl. -έων a akuzatívy -έᾶ > -ῆ a -έᾶς. Hérodotos, na druhej strane, prakticky uniforme používal krátkovokalické formy βασιλεύς, βασιλέος, βασιλείϊ, βασιλέα, βασιλεῦ, βασιλέες, βασιλέων, βασιλεῦσι, βασιλέας,¹⁰⁰ v ktorých akoby pokračovala nami rekonštruovaná paradigma.

⁹² Cf. CHANTRAINE 1942: s. 68.

⁹³ SCHWYZER 1939: s. 575.

⁹⁴ THUMB - SCHERER 1959: s. 98n.; SCHWYZER 1939: s. 576.

⁹⁵ Súhrne BUCK 1955: s. 92; THUMB – KIECKERS 1932: s. 71 a 255.

⁹⁶ Doklad THUMB – KIECKERS 1932: s. 190.

⁹⁷ Doklady THUMB – KIECKERS 1932: s. 200. N. sg. τεταρτηῆς je nejednoznačný: < *-ῆες (tak Thumb – Kieckers l. c.) alebo < *-έες?

⁹⁸ Doklady THUMB – KIECKERS 1932: s. 245.

⁹⁹ Vid' THUMB – KIECKERS 1932: s. 237.241.

¹⁰⁰ ROSÉN 1962: s. 89.91.

Pred najväčším problémom však stojíme, ak napokon obrátíme svoju pozornosť na arkadokyperské dialekty a k nim priraditeľnú mykénčinu (ktorá naše chronologické milieum posúva o pol tisícročia pred homérske eposy).

Ortografia mykénskej gréčtiny, ako je známe, nerozlišuje dlhé a krátke vokály ani samotné, ani ako súčasť diftongov.¹⁰¹ Napriek tomu sa od doby objavenia mykénčiny pre vedu až po súčasnosť¹⁰² bezstarostne interpretujú mykénske doklady nomín na *-εύς* tak, aby zodpovedali zvyčajnej teórii (a de facto aj homérske náprotivkom), čiže, ak necháme bokom problémový Acc. sg, s dlhým diftongom vo všetkých doložených pádoch okrem N. sg., D. pl. a v mykénčine zachovaného inštrumentálu pl., kde by mal byť dlhý vokál diftongu v zmysle Osthoffovho zákona skrátenej. Pritom je rovnako dobre možné čítať napr. G. sg. *-<e-wō>* ako *-[ēwos]* aj ako *-[ewos]* či D. pl. *-<e-u-s̄>* ako *-[ews]* i ako *-[ēws]*.

Bádateľsky podobne nevďačný je zápis kyperského dialektu tzv. kyperským slabičným písmom. Kvantita vokálov a diftongov v ňom nie je signalizovaná.¹⁰³ Napriek tomu sme prepismi príslušných foriem do alfabety¹⁰⁴ presviedčani, že nie je iná možnosť, než čítať diftong v substantívach na *-εύς* ako *-[ēw]* pred vokálom a ako *-[ew]* pred konzontanom. Zdá sa, že aj tu je nereflektovaný predsudok silnejší než potrebná opatrnosť.

V arkadčine sú doložené formy s *-e* i s *-ē* (genitívy pl. *Τορδυνήων*, *Μετιδριήων*).¹⁰⁵ Tie druhé môžu byť „aiolizmami“, či už by sme ich považovali za tuzemský adstrát¹⁰⁶ alebo skôr za výpožičky z élejšiny

¹⁰¹ BARTONĚK 2003: s. 106n..

¹⁰² Vid' napr. THUMB – SCHERER 1959: s. 344; BARTONĚK 2003: s. 291.

¹⁰³ MASSON 1961: s. 71; THUMB – SCHERER 1959: s. 153.

¹⁰⁴ Napr. MASSON 1961: s. 103 a passim; BUCK 1955: s. 92; THUMB – SCHERER 1959: s. 166. Svojím spôsobom vrchol v zavádzaní dosiahol KIECKERS 1926: s. 29: „*Im Kyprischen wird inschriftliches βασιλεως als βασιληως zu lesen sein.*“ Autor si zrejme už ani neuvedomuje, že texty v kyperskom dialekte nie sú písané alfabetou. Na druhej strane treba oceniť použitie dubitatívneho konjunktívu.

¹⁰⁵ THUMB – SCHERER 1959: s. 130.

¹⁰⁶ Cf. THUMB – SCHERER 1959: s. 114.

(cf. vyššie). V každom prípade nemôže nejednoznačná arkadská evidencia byť rozhodujúcim jazyčkom váh ani v otázke, akú flexiu substantív na *-εύς* máme vidieť za grafikou lineárneho písma B a klasického kyperského slabičného písma, používaných pre zápis dvoch dialektov, ktoré sú arkadčine najpríbuznejšie.

Bežne sa predpokladá, že dórske, severozápadné a iónske tvary s *-ε-* vznikli krátením pôvodného *-η-*,¹⁰⁷ v iónčine niekedy sprevádzaným predĺžením nasledujúceho vokálu (kvantitatívnu metatézou). To je v zásade možné, ale nie isté a v niektorých prípadoch ani pravdepodobné. Predovšetkým nápadná uniformita dórskeho a severozápadných dialektov vo flexii substantív na *-εύς* v zachovávaní *-ε-*, odhliadajúc od niekoľkých protipríkladov, ktoré som sa pokúsil vysvetliť ako negenuinné, nie je dost' dobre vysvetliteľná pomocou hláskovej zmeny (krátenie dlhého vokálu pred krátkym vokálom). Tá je totiž okrem substantív na *-εύς* dokladaná len izolovanými prípadmi *ἰλεος*, *χεός*, ktoré nemusia byť fonetickými nástupcami **ἰληος* a *χεῖος*.¹⁰⁸ Krátenie dlhého vokálu pred iným dlhým vokálom, síce dobre doložené, ale v attičtine a iónčine a pre *-ω-*, nie je priamou paralelou k postulovanému dórskeho kráteniu *-η- > -ε- / _V*, ktoré nás tu zaujíma.

Iónsko-attická kvantitatívna metatéza je transparentným vysvetlením G. sg. *-έως* < **-ῆος*. Je teda prípustné, že G. pl. *-έων* vznikol z **-ῆων*, hoci stále zostáva možnosťou, že ide o pôvodnú formu. Iónske *-έος*,¹⁰⁹ *-έᾶ* môže byť výsledkom krátenia bez kvantitatívnej metatézy (ktorá je sotva mysliteľná v dórskeho

¹⁰⁷ SCHWYZER 1934: s. 244 a 1939: s. 575; BUCK 1955: s. 41.92; LEJEUNE 1972: s. 253.255; RIX 1976: s. 147.

¹⁰⁸ *Χεός* a *χεῖος* zrejme považuje za nezávislé formácie FRISK 1970: s. 1118. V lakedaimónskom nápisu doložené *χιλεσοι* (FRISK 1960: s. 721) možno podľa môjho názoru interpretovať nielen ako */hilēuōi/*, ale aj ako */hilēuōi/*. Koreň slova treba rekonštruovať s druhou laryngyngálou (cf. epické *ἰλαος* a *ἰλαός*, *ἰλάσσομαι*): **selh₂-* (cf. LIV 2001: s. 530); v lakónčine by teda bolo nutné očakávať ako domáci tvar *ἰλαος* či *ἰλαός*.

¹⁰⁹ Podľa LEJEUNEA 1972: s. 253 je dokladom krátenia to, že sa skupina *-εο-* < *-ηο-* správa inak než staršie *-εο-*, kontrahujúce sa na *-ευ-*. V paradigme substantív na *-εύς* tomu však nepochybne bránila (preventívne alebo korektívne) potreba transparentnosti. O. i. by sa G. sg. po kontrakcii líšil od N. sg. len prízvukom.

dokladoch týchto tvarov)¹¹⁰ alebo analógie,¹¹¹ ale nedokážeme vylúčiť, že je pôvodné.

Predpokladajme teda, že pôvodný spôsob flexie substantív na *-εύς* mal sufix v plnom stupni a že dlhý vokál je neskoršia inovácia, a uzatvoríme náš exkurz do pomerov jednotlivých dialektov: flexia s *-η-* v homérskych eposoch môže byť aiolským rysom, nakoľko ju nachádzame aj v triáde aiolských dialektov. Aiolizmom môže byť aj v élejščine a arkadčine. Iónčina, vlastný základ epickej reči, je v tomto smere nejednoznačná, ale zdá sa, že flexia s *-ε-* má prevahu; inak sa situácia javí v attičtine. Máme azda dlhý stupeň sufixu v celej iónsko-attickej skupine zviest' na epický vplyv? Pôsobenie aiolských dialektov na ňu (alebo aj naopak!) či nezávislá inovácia prichádzajú do úvahy tiež. Konzervatívne dórske a severozápadné dialekty flektujú s *-ε-*. Pomery v archaických arkadokyperských dialeктоch (a mykénčine) sú bohužiaľ v tomto smere neurčiteľné.

O všeobecnú, eventuálnymi cudzími vplyvmi nenarušenú príslušnosť jednotlivých dialektov k jednému z dvoch doložených spôsobov skloňovania substantív na *-εύς* zaiste možno viesť spory. Celkovo však nevidím dôvod, prečo by mal chronologický a tým genetický primát obdržať typ so sufixom v dlhom stupni.

Vznesená by mohla byť námietka, že je nepravdepodobné predpokladať nahradenie pravidelnej paradigmy (neablautujúce *-ε-*) inou, hoci aj pravidelnou (nemenné *-η-*, v niektorých pádoch neskôr skrátene podľa Osthoffovho zákona). Musíme sa teda ešte zastaviť pri tejto otázke.

Riešenie treba zrejme hľadať u substantív na *-ί*: *-εί*. Tie takisto vykazujú, aspoň v attičtine a iónčine, nulový, plný a dlhý stupeň sufixu. Komparácia s paradigmou stind. *íkmeňov* nám ukazuje, že

¹¹⁰ SCHWYZER 1934: s. 246: v iónčine „*könnte diese Behandlungsweise vom Dorischen ... aus übergreifen haben..., stand aber eher von Anfang an neben der andern Weise*“.

¹¹¹ Tak SIHLER 1995: s. 74. O možnosti uvažuje aj SCHWYZER 1934: s. 246, ale odmieta ju pre iónčinu s odôvodnením: „*Man muss aber dann sehr weitgehende Analogiebildungen annehmen ... und auch mit Übertragung der Kürze auf die Stellung vor hellem Vokal rechnen (νέεσ, νέεσι)*“.

zdrojom dlhého stupňa bol zrejme L. sg. Jeho zakončenie *-āī* (popri *-āīw*, zrejme neskoršej variante podľa *ι*-kmeňov) podľa uznanej teórie a zo štruktúrnych dôvodov treba odvodzovať z **-/āī/ < */-ēī/*.¹¹² Táto anomália v paradigme vznikla zrejme podľa Stangovho zákona (**-/ēī/ < */-eīī/*).¹¹³ V gréčtine je pokračovaním tohto ie. **-/ēī/* zakončenie *-ηι* (epické, attické a iónske), možno však len reštituovaným.¹¹⁴

Podľa lokatívu (zastávajúceho tiež funkciu datívu) gr. *ι*-kmeňov bol pravdepodobne vytvorený datív-lokatív substantív na *-εύς*, odkiaľ sa rozšíril v celej paradigme. Táto idea už v nábehoch bola predostrená, avšak neuspokojivo.¹¹⁵

Predpokladom môjho návrhu je datovanie rozhodujúceho analogického procesu do doby po strate intervokálneho *-w-*. Vzhľadom k tomu, že k tomu došlo skôr v iónsko-attických dialektoch než v aiolských, je možné nazerať na časť iónsko-attických dialektov ako na vlastný zdroj flexie typu *βασιλεύς*, *βασιληῆος* atď. v epose a prípadne i v aiolských dialektoch.

Pri akceptácii mojej teórie a datovania *ē*-vokalizmu substantív na *-εύς* do doby po odstránení *-[w]*- by sa stalo zrejším, že za grafikou lineárneho písma B a kyperského slabičného písma sa taja slová na *-εύς* skloňované s *-ē*.¹¹⁶ Krátkovokálna flexia týchto substantív v dórských a severozápadných dialektoch by bola ľahšie

¹¹² Cf. SZEMERÉNYI 1990: s. 187.

¹¹³ SCHINDLER 1973. s. 153.

¹¹⁴ Podľa SCHWYZERA 1939: s. 572 vzniklo z **-/ēī/* v sandhi **-/ē/*, ku ktorému bola neskôr pripojená datívna (z hľadiska gréčtiny, z hľadiska prajazyka lokatívna) koncovka *-i*. Vzhľadom na stabilitu zdedených dlhých diftongov na konci slova v gr. D. sg. (*-ω*, *-φ*) sa však domnievam, že *-ηι* môže byť priamym dedičom ie. zakončenia. Schwyzerova rekonštrukcia apokopy druhej časti diftongu je zrejme inšpirovaná stind. *-ā*.

¹¹⁵ RIX 1976: s. 147 predpokladá „*Suffixvokal /ē/ von Nom. Sg. und vom endungslosen Lok. Sg. aus veralgemeinert*“, o pôvode L. sg. **-/ēw/* sa však nič nedozvedáme. SCHINDLER 1973: s. 153 predpokladá analogický vznik **[-ēw]* / **[-ōw]* podľa *i*-kmeňov v *u*-kmeňoch, odkiaľ by sa zrejme preniesol aj do deklinácie substantív na *-εύς*. Podobne zrejme uvažoval Georgiev (vid' CONSIDINE 1977: s. 193).

¹¹⁶ Boiótske *Πτοίεφι* je buď treba interpretovať ako *Πτωίεφι*, ako už bolo povedané, alebo ide o tvar *Πτωίηφι* vytvorený pod epickým či iónsko-attickým vplyvom.

pochopiteľná: $[-\text{w}]$ - sa v nich udržalo omnoho dlhšie než v dialektoch iónsko-attických a aiolských.

Na základe indícii z mykénčiny je zrejmé, že eliminácia $*[\text{w}]$ - (v dialektoch, v ktorých k nej došlo v predliterárnom období gréckych dejín) nasledovala až po eliminácii $*[\text{ɰ}]$.¹¹⁷ Po odstránení $*[\text{ɰ}]$ - sa v paradigme *ι*-kmeňov objavili G. sg. $*-/eos/ < *-[eyos]$, D. Sg. $*-/eĩ/ < *-[eyĩ]$. Rovnaké tvary vznikli neskôr tiež po strate $*[\text{w}]$ - v nami rekonštruovanej paradigme substantív na $-εύς$. Na základe proporcie G. sg. $*πόλεος$: D.-L. sg. $πόληι$ = G. sg. $βασιλέος$: x potom mohol vzniknúť D. sg. $βασιλῆι$ aj v gr. $-eu$ -kmeňoch.

V paradigme *ι*-kmeňov zaznamenal, pravdepodobne až po uskutočnení analógie v substantívach na $-εύς$, ku ktorej dal podnet, dlhý stupeň sufixu určité rozšírenie (do G. sg., N. Pl., Acc. Sg.). Odrazom tejto skutočnosti popri niekoľkých tvaroch lexémov $πόλις$ a $μάντις$ v homérskych eposoch sú doklady z attických nápisov.¹¹⁸ V nápisnej i literárnej iónčine a v aiolských dialektoch však viedla zložitá paradigma *ι*-kmeňov, obsahujúca sufix v dlhom, plnom i nulovom stupni, k reakcii a k vyrovnaniu ablautu v prospech $-ι$.

Úplne iný bol vývoj paradigmy eu -kmeňov. Zakončenia všetkých pádov okrem nového D. sg. začínali na $-/e-/$, na úkor ktorého sa mohlo šíriť $-/ē-/$. Domnievam sa však, že do pádov, v ktorých nikdy, ani v epose, dlhý stupeň sufixu doložený nie je, do N. sg. $-εύς$, V. sg. $-εῦ$ a D. pl. $-εῦσι$, nepreniklo. Likvidácia $[-\text{w}]$ - a vytvorenie epického jazyka nebudú od seba príliš chronologický vzdialené, a málokto bude zrejmé ochotný do tejto krátkej a relatívne neskorej (10.-8. stor. pr. Kr.) doby situovať analogické predĺženie (podľa iných foriem v paradigme) diftongu $-eu$ - a jeho opätovné krátenie podľa Osthoffovho zákona.

¹¹⁷ Viď napr. BARTONĚK 1987: s. 33.87 a 2003: s. 476.

¹¹⁸ Doklady u SCHWYZERA 1939: s. 572.

2.5. Exkurz: K otázke eliminácie dlhých diftongov v iónčine

Poučné je porovnanie epických, podľa tradičného názoru vďaka Osthoffovmu zákonu vzniklých, N. sg. *-εύς* a D. pl. *-εῦσι* s ich náprotivkami v homérskej paradigme lode, ktoré znejú, ak odhliadneme od pseudoaiolskej formy *νήεσσι* a jej umelej obmeny *νέεσσι*, invariabilne *νήυς* a *νήυσι* (oba dvojslabičné).¹¹⁹ Všeobecne uznaným faktom je, že ide o epické (alebo azda iónske) novotvary podľa ostatných pádov s historicky oprávneným dlhým vokálom *-η-*.¹²⁰ V pozadí tohto presvedčenia je síce v staršom bádani len domnienka, že niekedy v minulosti musel v oboch pádoch zapôsobiť Osthoffov zákon (ako to údajne ukazuje napr. attické *ναῦς, ναῦσι*), ale jeho oprávnenosť akceptujeme dnes na základe rekonštruovanej ie. paradigmy (N. sg. **néh₂us > nāus*). Máme potom v epickej reči pred sebou dve deklinácie, substantív na *-εύς* a slova pre „lod“, v ktorých boli rovnako zakončené G. sg. (*-ηος*, odhliadnúc od prízvuku), Acc. sg. (*-ηα*) atď. Napriek tomu v prvom prípade nedošlo k prieniku *-η-* do N. sg., v druhom áno. Príčiny nie sú jasné. Epický jazyk, ak máme usudzovať podľa prípadu *νήυς*, znášal ultradlhé slabiky (s dlhým diftongom pred konzonantom), takže to nebola fonetická danosť reči, ktorá by chránila tvary ako *βασιλεύς, βασιλεῦ, βασιλεῦσι* pred uvedením *-η-*.

Hypoteticky možno uvažovať o tom, že pri praktickej neexistencii vokatívu *ναῦ* bol nominatív *ναῦς* omnoho náchylnejší pripodobniť sa ostatným pádom singuláru než N. sg. *-εύς*, podporovaný vokatívom *-εῦ*, kde by bol dlhý stupeň nezvyčajný.¹²¹ Navyše možno pôsobil príklad *Ζεύς, Ζεῦ*.

¹¹⁹ CHANTRAINE 1942: s. 225n.

¹²⁰ Vid' napr. SCHWYZER 1939: s. 578; CHANTRAINE 1942: s. 225; KIECKERS 1926: s. 31.32.

¹²¹ Dlhý stupeň V. sg. niektorých substantív s kmeňom na likvidu či nazálu bol vyvolaný archaickým, ešte indoeurópskym (náhradným dĺžením vzniklým) N. sg. v dlhom stupni.

Ako je všeobecne uznávané, dlhé diftongy v gr. dialektoch historickej doby boli stabilné. Ak obrátíme pozornosť na tie, ktorých druhým elementom je *i*, pre attičtinu bolo analýzou Ch. BALLYHO (1901: s. 6-10.23n.) dokázané, že v pozícii pred konzonantom, kde by došlo k skrátaniu, keby pôsobil Osthoffov zákon, sú všetky zachované až do druhej štvrtiny alebo polovice 4. stor. pr. Kr. V tej dobe sa začína objavovať zápis *ηι* ako *ει*, došlo teda zrejme k monoftongizácii na zatvorené [ē]. *Ωι* a *ᾶι* pretrvávajú aj po tomto dátume, ak odhliadneme od spočiatku zriedkavých prípadov, v ktorých dlhé diftongy strácajú svoj druhý element.¹²² Táto stratégia zjednodušenia sa však v iných dialektoch uplatňuje už skôr, v iónčine príležitostne už v 6. stor. pr. Kr.¹²³

Pre diftongy *ωυ*, *ᾶυ* a *ηυ* nie je dostatok materiálu, zdá sa však, že o ich stabilnosti do hellénistického obdobia nie je treba pochybovať. Takým sa aspoň javí byť bežný názor, založený na tom, že sa zjednodušenie *ἑᾶυτοῦ* > *ἑατ-* objavuje až v 1. stor. pr. Kr.¹²⁴ a že skrátanie *ηυ* na *ευ* pred konzonatom v attických *εὐξήσε*, *ἑπευξημένον* (a zrejme aj v pergamskom *εὔρον*) je tiež mladšieho dáta.¹²⁵

Je ale možné, že aspoň v iónčine ku kráteniu dlhých diftongov dochádzalo už skôr. Nielenže by to korešpondovalo so zmienenou príležitostnou tendenciou k eliminácii dlhých *i*-diftongov odstránením ich druhého elementu, ale nasvedčovali by tomu aj formy indikatívov sekundárnych časov v Hérodotovom diele bez augmentu (príp. reduplikácie). Najvýraznejšia je tendencia k ich výskytu pri slovesách na *ευ-* a *αυ-*, napr. *εὐρέθη* 9, 83, 2; *εὐτύχησαν* 7, 233, 2; *εὐώχεε* 6, 129, 1; *αὐτομόλεον*.¹²⁶ Je možné, že ide o formy, ktoré vznikli skrátaním **ηυ-* (< **[āw-]*, **[ēw-]*) podľa Osthoffovho zákona, resp. že ich vzorom boli

¹²² SCHWYZER 1934: s. 201.

¹²³ THUMB – SCHERER 1959: s. 254; BUCK 1955: s. 35.

¹²⁴ SCHWYZER 1934: s. 203.

¹²⁵ JACOBSON 1910: s. 42; podľa neho SCHWYZER 1934: s. 203 incl. pozn. 5.

¹²⁶ Cf. ROSÉN 1962: s. 150-152.

formy takto skrátene v dobe pred Hérodotom.¹²⁷ V akej dávnej, by bolo, pravdaže, neurčiteľné.

Ak zostaneme pri slovesách na *εV-* a *αV-* bez slovotvornej predpony, protipríkladov som u Hérodota našiel jedenásť,¹²⁸ čo nie je mnoho. Faktom ale je, že nájdeme tiež slovesné formy indikatívu sekundárnych časov, ktoré nemôžu byť výsledkom osthoffovského krátenia vokálu pred glidou, nazálou alebo likvidou + konzonatom, napr. *ἀγίνεον* 3, 89, 3 atď., *ἀσπάζοντο* 1, 122, 1 (popri *ἡσπάζοντο* 2, 121d, 5!). Pretože v Hérodotovej dobe bol augment v živej iónčine a gréčtine vôbec sotva ešte fakultatívny, je asi jediným východiskom vidieť tu Hérodotovú autorskú licenciu, inšpirovanú snád' epickou jazykovou formou (nielen *Íliadou* a *Odyseiou*), možno časom rozšírenú v priebehu tradovania textu.¹²⁹

Ak len nechceme zastávať hypotézu, že krátenie augmentovaných verbálnych foriem na dlhý vokál (resp. diftong) prebehlo výhradne v náležitom, Osthoffovým zákonom vyžadovanom hláskovom kontexte, a vzniklé, zo synchronného hľadiska neaugmentované formy boli tradentom textu vzorom pre úpravy, spočívajúce v odstránení augmentu aj z iných slovesných tvarov.

Krátenie v zmysle Osthoffovho zákona je teda v hérodotovskom jazyku a v iónčine značne hypotetické. V prípade augmentu tomu ani inak byť nemôže: na jeho zachovanie mal vplyv morfológický systém, proti nemu na druhej strane pôsobila nedôslednosť tohto systému, podmienená pretrvávaním archaických možností.

Keby sme aj pripustili, že hérodotovský „nulový augment“ spolu s epigraficky doloženou príležitostnou elimináciou <ι> dlhých diftongov svedčí o snahe iónčiny vyhýbať sa sekvencii dlhý vokál +

¹²⁷ Ide o moju pracovnú hypotézu. Dodatočne som na podobnú, ale pre slovesá na */VRC-/*, */VNC-/* v sekundárnych časoch, narazil u PETERSA 1980: s. 316.

¹²⁸ *ἡῦδον* 1, 211, 2; *ἡῦδε* 3, 69, 6; *ἡῦδα* 2, 57, 2; *ἡῦξετο* 3, 39, 3 a 6, 63, 2; *ἡῦξηντο* 5, 78, 1; *ἡῦξάνετο* 5, 92e, 1; *ἡῦξον* 8, 30, 2 a 9, 31, 5; *ἡῦδάξατο* 5, 51, 2; *ἡῦτομώλησε* 3, 160, 2. Nezistíval som však, aký je stav v slovesách so slovotvornou predponou. – O tom, že by hral nejakú úlohu spiritus asper, ako asi naznačuje ROSÉN 1962: s. 152, pochybujem.

¹²⁹ Cf. SCHWYZER 1939: s. 655.

glída + konzonat, nemali by sme túto tendenciu zaistenú pre dobu vytvorenia homérskych eposov, ale nanajvýš pre 6. storočie pr. Kr.¹³⁰ O tom, že by bola dôsledná, však nemôže byť reč.

2.6. Problém datívov plurálu diftongických kmeňov

Zostáva nám v týchto súvislostiach preverenie osthoffovského krátenia dlhých vokálov v D. pl. substantív pre „býka“, „lod“ a na -εύς, ktoré bolo zatiaľ zámerne ponechané bokom.

Vzhľadom k laryngálnej rekonštrukcii ie. slova pre „lod“, všeobecne uznávanej, a amfikinetickej paradigme, ktorú sme uznali za najpravdepodobnejšiu, musel pragrécky D. pl. (vyšlý z ie. L. pl.) mať podobu */nh₂-u-si/, foneticky teda pravdepodobne *[n^oh₂-w-s], z ktorej by sa pravidelne vyvinul na gr. †ναυσί, ktoré by pri akceptovaní Osthoffovho zákona mohlo byť predchodcom skutočne doloženého ναυσί.

Na druhej strane, predpokladané datívy pl. ie. *[g^wów-s] (< *[g^wéw-s]) a pragrécky *-[ew-s] (eventuálne nahradivší skorší *[-u-s]) by bez problémov viedli ku gr. βουσί (~ stind. γοῦσι) a -εῦσι.

Situáciu však komplikuje fakt, že skupina *-[ws]- sa v gréčtine fonologicky zjednodušila, a to spôsobom nie úplne jasným. Zdá sa však, že vývoj šiel cez zmenu */s/ na */h/, metatézu oboch konzontanov a zjednodušenie skupiny, sprevádzané buď asimiláciou *[h] na *[w] (tj. gemináciou [w]) v aiolských, na nasledujúci vokál (tj. náhradným dĺžením) v ostatných gréckych dialektoch: *-[Vws]- > *-[Vwh]- > *-[Vhw]- > -[Vww]- / -[V:w]-.¹³¹ Menej pravdepodobné je, že najskôr došlo k metatéze a potom k zmene */s/ na */h/.¹³²

¹³⁰ Cf. ale tiež homérske πάντη (doložené päťkrát) a λάθη (štyri výskyty), chýbajúce v *Íliade*, ale objavujúce sa v *Odyseji*.

¹³¹ KIPARSKÝ 1967a: s. 623nn; cf. k tomu PETERS 1980: s. 308. Zjednodušene RIX 1976: s. 80.

¹³² AITCHINSON 1976: s. 187n.

Keby sme trvali na tom, že táto séria hláskových zmien prebehla aj v D. pl. „býka“, „lode“ a *eu*-kmeňov, znamenalo by to, že existovali tvary:

- **g^wowsi* > †*g^wohwi* > †*bowwi* (očakávateľný v aiolských dialektoch), resp. †*bōwi* (v dórskom materiáli) > †*bōi* (v attičtine).
- **nāwsi* > †*nāhwi* > †*nāwwi*, resp. †*nāwi* > †*nēy*
- *-*ewsi* > †*ehwi* > †*ewwi*, resp. †*ēwi* > †*ēy*

Je zrejme, že žiadna z uvedených foriem okrem východiskových nepripomína D. pl. tak, ako ho poznáme z prípadov, kde zakončenie nebolo v gréčtine vystavené výrazným fonologickým zmenám (*γένεσι*, *φύλαξι*). Hypotetické dórske a attické tvary dokonca pripomínajú gr. datívy singuláru. Je teda pravdepodobné, že tu došlo k reštitúcii pôvodných priehľadných datívov pl., resp. k preventívnemu predchádzaniu zmene.¹³³ Ak by sme akceptovali chronologickú prioritu metatézy, museli by sme asi reštitúciu predpokladať jednak po vzniku tvarov †*[g^wosw]*, †*[nāsw]*, †*[-esw]* a potom opäť po oslabení *-*/s/*- na *-*/h/*- (tj. reštituované †*[g^wows]* sa mení na †*[g^wowh]* a je znovu reštituované). Ak bola metatéza neskoršia, †*[g^wowh]*, †*[nāwh]* a †*[-ewh]*¹³⁴ snáď pretrvali zrejme nedlhú dobu, než sa zmenili na †*[g^wohwi]*, †*[nāhwi]*, †*[-ehwi]*, ktoré už boli natoľko vzdialené iným D. pl., že boli nahradené nanovo komponovanými tvarmi. Reštitúcia sa ale v tomto prípade odohrala azda už v †*[g^wowh]* atď.

Pre nás je táto úvaha dôležitá preto, že v podstate vylučuje v prípade D. pl. „býka“ a substantív na *-εύς*, že by došlo ku kráteniu dlhého vokálu podľa Osthoffovho zákona. Tak by tomu totiž mohlo byť v prípade, že k reštitúcii transparentných foriem došlo až po vzniku tvarov †*βωφι* a †*(βασιλ)ηφι*. Z nich by eventuálne bol do

¹³³ K problematike reštitúcie */s/* medzi sonantami vo všeobecnosti cf. SCHWYZER 1934: s. 307; LEJEUNE 1972: s. 96n.

¹³⁴ Tieto tvary má v rekonštrukcii protogréckych paradigiem SIHLER 1995: s. 330.334.340 (v prípade „lode“ však predpokladá neablautujúci koreň a popri „*nawhi*“ má aj „*-si*“.) RIX 1976: s. 157 predpokladá, že skutočne vznikol aj tvar **[g^wōwi]*.

reštituovaného datívu prevzatý aj dlhý vokál, takže by sa objavil tvar †βωυσι, resp. †βασιληυσι, z ktorých by sme osthoffovským krátením dostali gr. βουσί, resp. βασιλεῦσι.¹³⁵

Je samozrejme stále prípustné a podľa môjho názoru dokonca pravdepodobnejšie, že †βωφι by bolo nahradené rovno βουσί, podobne ako βασιληφι pomocou βασιλεῦσι, pretože ich dlhý vokál by bol v paradigme anomáliou. Ako sme však usúdili, vývoj sotva dospel tak ďaleko.

Úvahy o reštitúcii transparentných datívov pl. „býka“ a *eu*-kmeňov sú podoprené mykénskym materiálom. Príslušný pád slova pre „býka“ síce doložený nie je, ale zato existujú príklady pre substantíva na -εύς, <ka-ke-u-sǵ> (= χαλκεῦσι), <ka-na-pe-u-sǵ> (= κανφεῦσι), <ze-u-ke-u-sǵ> (= ζευγεῦσι),¹³⁶ a nepriamy doklad pre „lod“, vlastné meno <na-u-si-ke-re-[-...]> (= Ναυσικλέ[ης]). Datívy-lokatívy pl. diftongických kmeňov v mykénčine evidentne mali v koncovke /-s-/. Naproti tomu v D. pl. tematických a *ā*-, *yā*-kmeňov, zapisovaných lineárnym písmom B <o-ǵ>, resp. <a-ǵ>, musíme pravdepodobne vidieť formy s /-h/: /-oyhi/, resp. /-ayhi/ (-āhi/?).¹³⁷

V druhom prípade došlo ku zmene */-s-/ na */-h-/ bez toho, aby bol pôvodný foném, resp. pôvodná koncovka datívu reštituovaná. Pretože nie je dôvod predpokladať, že oslabenie */s/ medzi [y] a vokálom prebehlo v rannejšej dobe než medzi [w] a vokálom, zdá sa, že najneskôr v mykénskom období boli tvary †[g^wohw], †[nāhw], †[ehw] pocitované na rozdiel od /-oyhi/ a /-ayhi/ ako nepriehľadné a preto reštituované do staršej podoby. Dôvod možno formulovať aj

¹³⁵ Pre „býka“ som takúto rekonštrukciu našiel u RIXA 1976: s. 157. Problém, v ktorej forme hypoteticky načrtnutého vývojového radu by došlo k likvidácii labioveláry, môžeme nechať bokom.

¹³⁶ Doklady u BARTONĚKA 2003: s. 279nn.

¹³⁷ Vid' BARTONĚK 2003: s. 165.188. Popri tom však existuje menej pravdepodobný názor C. J. Ruigha, že treba interpretovať /-ois/, resp. /-ais/, vid' BARTONĚK 2003: s. 167 (v zozname literatúry však neuvádza žiadnu prácu, ktorá by zodpovedala bibliografickej šifre „C. J. Ruigh 1958“ textu; pravdepodobne pôjde o stať *Les datifs pluriels dans les dialectes grecs et la position du mycénien*, Mnemosyne 11, 1958, s. 97-116, mne nedostupnú).

tak, že v jednom prípade bolo možné určiť morfológickú hranicu, v druhom nie.¹³⁸

Pri D. pl. slova pre „lod“ je situácia iná. Východiskom je, ako vieme, tvar **[nāws]*. Kvôli transparentnosti nedošlo zrejme ani v tomto prípade k zámene **/s/* za **/h/* a neskôr k metatéze konzontov, resp. po oboch hláskových zmenách či aspoň druhej z nich nasledovala reštitúcia. Máme preto predpokladať, že medzi rekonštruovaným tvarom s dlhým diftongom a attickým *ναῦσί* došlo ku kráteniu podľa Osthoffovho zákona? Bolo by to najjednoduchšie riešenie. Stále však zostáva možnosť, že ide o výsledok analógie (podľa N. a Acc. sg. a možno aj Acc. pl.). Oporou pritom mohol byť fakt, že pred zachovaným *-[w]* sa inak objavovalo */ā/*; inými slovami, diftong v attickej paradigme lode bol vždy krátky.

Kvantita diftongu už zmieneného mykénskeho dokladu *<na-u-si-ke-re-[...]>* pre nás, bohužiaľ, zostane neznámou. Homérske *ναῦσί* by síce mohlo byť priamym kontinuantom protogréckeho **[nāws]*, avšak epické mená *Ναῦσι-κᾶα* a *Ναῦσι-δοος* ho zrejme usvedčujú ako inováciu.¹³⁹

3. Akuzatív plurálu *ā-* a tematických kmeňov

Pri porovnaní Acc. pl. kmeňov na *-ā* (*-ē*) a *-ya* : *-yā* jednotlivých gr. dialektov dospievame k záveru, že východiskovým tvarom bolo pragrécke alebo aspoň všegrécke **-ans*: pôvodná podoba je v niektorých dialektoch zachovaná, inde dochádza k vypadnutiu nazály (> *-as*) alebo je zjednodušenie konzontickej skupiny kompenzované predĺžením predchádzajúceho vokálu (> *-ās*) či jeho premenou na diftong (> *-ais*).¹⁴⁰ Existujú názory, že toto východiskové zakončenie **-ans* vzniklo z **-āns* podľa Osthoffovho

¹³⁸ Cf. RIX 1976: s. 79 pre skupinu */h/* + likvida / nazála.

¹³⁹ SCHWYZER 1939: s. 578.

¹⁴⁰ Prehľadné zhrnutie materiálu u BUCKA 1955: s. 68.86, cf. tiež napr. RIX 1976: s. 67.

zákona.¹⁴¹ Osthoff (1881: s. 1594) sám nad ňou uvažoval, neuvádza ju však napr. SCHWYZER (1934: s. 279) v zozname „*zuverlässige Material*“ k „*frühe Kürzung von langem Vokal vor Liquida oder Nasal + anderm Konsonanten*“.

Všeobecný názor v dobe, keď ešte indoeuropeistika nepracovala s laryngálami, resp. keď sa väčšina bádateľov k nim stavala rezervovane či odmietavo, bol, že za pôvodné ie. zakončenie je potrebné považovať *-āns.¹⁴² Laryngálny prepis, resp. upresnenie tejto rekonštrukcie je *-/eh₂ns/. Tu však narážame na problém.

Je prakticky isté,¹⁴³ že fonetická realizácia tohto zakončenia musela byť bez ohľadu na to, či nasledoval konzonat alebo vokál, *- [eh₂ns], neskôr *- [ah₂ns], resp. *- [ah₂°ns]. Pretože [ŋ] nie je konzonant, nemožno tvrdiť, že predpokladané zakončenie *-/āns/ vzniklo z *- [eh₂ns] podľa dobre doloženého vzoru -VHC > -V:C.¹⁴⁴ Je treba formulovať pravidlo pre vývoj sekvencie -VHŋ(C), pre ktorú je však ťažké nájsť iné spoľahlivé príklady než práve akuzatívy pl. a sg. eh₂kmeňov.¹⁴⁵

Ako už vieme, pravidlo formulované bolo (Ch. S. Stangom, J. Schindlerom) a nesie názov Stangov zákon. Podľa neho došlo k asimilácii laryngály na nasledujúcu nazálu a následne k zjednodušeniu gemináty sprevádzanému náhradným dĺžením vokálu. V Acc. pl. na *-āns dodatočne ešte vypadla nazála,¹⁴⁶ takže sa dostávame k výslednej forme *-ās, reflektovanej v sanskrte (-ās) a gótcine (-os).

¹⁴¹ SIHLER 1995: s. 271 a RIX 1976: s. 133, v staršej dobe napr. HIRT 1902: s. 235.

¹⁴² Vid' napr. HIRT 1902: s. 235; SOMMER 1914: s. 333; v súčasnosti cf. neskorého SZEMERÉNYIHO (1990: s. 200), ktorý, ako je známe, predpokladá v indoeurópcine jednu laryngálu, ale v praxi ju používa, resp. rekonštruje málokedy.

¹⁴³ Proti BEEKESOVI 1988: s. 60 a passim.

¹⁴⁴ SIHLER 1995: s. 271 tak síce činí, ale pozastavuje sa nad „*the absence of evidence for *-eH₂ms rather than *-eH₂ms*“.

¹⁴⁵ Cf. RIX 1976: s. 75: „*nur in einigen Flexionsformen*“.

¹⁴⁶ V mne dostupnej literatúre je tento krok motivovaný ako „*Sandhivariante*“: MEIER-BRÜGGER 2002: s. 98; MAYRHOFER 1986: s. 163, pozn. 277. RIX 1976: s. 75: „*vor -s/ dann auch /n/ > Ø*“.

V prípade Acc. pl. tematických kmeňov panuje zhoda medzi starším a moderným bádáním, vďaka tomu, že laryngálu tu rekonštruovať nemožno, na tom, že ie. zakončenie bolo **-ons*.¹⁴⁷

Pri takomto stave vecí by sme mali na jednej strane ie. **-ons*, na druhej ie. **-āns* > **-ās* a na tretej (pra)gr. *-āns*. Posledné zakončenie musíme predpokladať nielen kvôli tomu, že je svorníkom, spájajúcim reflexy všetkých dialektov, ale aj preto, že iónsko-attické *-ās* musí byť výsledkom náhradného dlženia, ktoré je neskoršie než zmena pragr. */ā/* > iónsko-attické */ā/*, a nie pokračovaním ie. **-ās*, ktoré by sa v iónčine a vo väčšine prípadov aj v attičtine objavilo ako †-*ēs*.¹⁴⁸

Ako už bolo naznačené, (pra)gr. **-āns* by mohlo byť osthoffovským kontinuantom **-āns*. Pôvod tohto staršieho tvaru ide vysvetliť dvojako. Mohol by byť totožný s ie. **-āns* (< **-eh₂ns*), ako predpokladal už HIRT (1902: s. 235),¹⁴⁹ súc evidentne toho názoru, že ie. sandhi varianta **-ās* neprevládla vo všetkých ie. jazykoch, ako to dnes samozrejme predpokladajú príručky pri výklade Stangovho zákona.¹⁵⁰ Alebo ide o nový, na základe koncovky *-ons* vytvorený tvar, nahradivší **-ās* (RIX 1976: s. 133).

Tu však dospievame k záveru, že Lex Osthoff v tomto prípade nemusí vôbec byť pri rekonštrukcii využiteľný. Ak totiž predpokladáme pôsobenie analógie pri tvorbe nového zakončenia Acc. pl. *ā* a *yā*-kmeňov, je mysliteľné, že výsledok nebol **-āns*, ale priamo **-āns*.¹⁵¹ Nenarazil som zatiaľ v literatúre na proporciu, ktorá by proces analógie v tomto prípade presnejšie popísala. Navrhнем preto aspoň dve, ktoré dostatočne ozrejmiť neriešiteľnosť problému:

¹⁴⁷ Vid' napr. HIRT 1902: s. 244; SOMMER 1914: s. 351; KIECKERS 1926: s. 11; SCHWYZER 1939: s. 556; BUCK 1969: s. 182; RIX 1976: s. 117.140; SIHLER 1995: s. 263; MEIER-BRÜGGER 2002: s. 200. – V našich súvislostiach nie je dôležité, že pôvodnejšia podoba sufixu bola, ak sa spoľahneme na štruktúrne úvahy, **-ms*.

¹⁴⁸ Už OSTHOFF 1881: sl'pec 1594; argument som našiel najskôr u RIXA 1976: s. 133.

¹⁴⁹ Zrejme aj SIHLER 1995: s. 271, ktorý však nezmiňuje existenciu varianty **-ās*.

¹⁵⁰ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 98; MAYRHOFER 1986: s. 163, pozn. 277.

¹⁵¹ Ide o moj pracovný návrh, ale dodatočne som rovnaký objavil u SCHWYZERA 1939: s. 559 a KIECKERSA 1926: s. 17, autorov, ktorí Osthoffov zákon uznávajú a ktorých preto nemožno podozierať z apriorného odporu voči rekonštrukcii **-āns*.

a) Acc. sg. *-on* : Acc. pl. *-ons* = Acc. sg. *-ān* : x

b) N. pl. *-oi* : Acc. pl. *-ons* = N. pl. *-ai* : x

V prvom prípade by samozrejme neznámou bolo *-āns*, v druhom *-āns*. Akú proporciu si „vybrali“ hovoriaci „pragrécťiny“, dnes už nerozhodneme.

Z tejto objektívne nerozriešiteľnej situácie možno uniknúť, ale cenou je priznanie iných problémov, a to nielen pri ie. acc. pl. *-ā* kmeňov, ale aj pri ich tematických náprotivkoch.

Zaražajúce je, že sa neuvažuje o možnosti, že vývoj ie. **-[eh₂ŋs]* bol: **-[ah₂as]* > **-[a.as]* > **-[ās]*. Obdobne by mohlo platiť o Acc. sg.: **-[ah₂m]* > **-[a.a]* > **-[ā]* + **[m]*.¹⁵² Z avestského *vāta*, meraného príležitostne trojslabične (tj. *va.ata*) < * *vaHata* < ie. **[h₂wéh₁-ŋt-o-]*,¹⁵³ védského *āsat* < ie. **[ŋ-h₁s-ŋt-]*¹⁵⁴ a védského *jāta* < ie. **[ġŋh₁-tó-]* sa zdá byť jasným, že aspoň v praindoiránčine sa slabičná nazála vokalizovala pred stratou laryngál. Podobný proces možno pracovne predpokladať aj v grécťine. Problém by, pravdaže, nastal pri takomto vysvetlení v góťčine, kde zakončenie *-ōs* < **-ās* nie je úplne kompatibilné s očakávateľným **-ah₂ns* > **ah₂uns* > **a.uns*, takže by sme tu museli siahnúť po analógii alebo predpokladať, že vokalizácia slabičnej nazály nebola ukončeným procesom v dobe straty laryngály: **-[ah₂°ns]* > **-[a.°s]* > **-ās*. Výsledný tvar Acc. pl. by bol zhodný s tým, aký dostávame pomocou Stangovho zákona, **-ās*, a v grécťine by sme aj v prípade takejto rekonštrukcie museli počítať s inovačným zakončením buď **-āns* (a v tomto prípade s následnou pôsobnosťou Osthoffovho zákona) alebo **-ans*.

Predpokladajme však, že prebehli procesy, aspoň v časti indoeurópskeho „prajazyka“, ktoré predišli vokalizácii slabičnej nazály. A. BERNABÉ (1990) vo svojom článku, nazvanom „*Towards*

¹⁵² Otázkou chronológie upravenia zakončenia nechávam bokom. V grécťine by sa *-m* či skôr *-n* pripojilo pravdepodobne až po ukončení hláskového vývoja. V sanskrte, ako je známe, však došlo ku generalizácii koncovky *-am* pri konzonatických kmeňoch, a nie je preto vylúčené, že už východiskom vývoja tu bolo zakončenie **-ah₂-am*.

¹⁵³ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 113.

¹⁵⁴ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 52n.

a new Interpretation of the Osthoff's Law“, ktorý by však mal podľa môjho názoru niešť skôr titul „Smerom k novej interpretácii Stangovho zákona“, navrhol chápať Osthoffov zákon ako proces, v ktorom došlo k zjednodušeniu sekvencie *-/VHRC(C)/* stratou laryngály bez toho, aby došlo k dĺženiu vokálu (podmienkou je, aby v pôvodnom klastri nebola slabika uzatvorená iba laryngálou). Ako zrejme podľa autora typický príklad sme odkázaní na Acc. pl. *ā-kmeňov*. Konkrétnu realizáciu navrhuje dvojako: „*The loss of H could be explained as the loss of a consonantal phoneme within a triconsonantal cluster ... or by the assimilation of H to the sonant and the consequent reduction of the geminate*“.¹⁵⁵

V ďalšom texte sa Bernabé zrejme kloní k prvej možnosti, my však začneme druhou. Asimilácia laryngály na nazálu je krokom, ktorý vlastne predpokladá Stangov zákon. Ak však Szemerényi, ako bolo uvedené na svojom mieste, vzniesol námietku proti predpokladu, že v Acc. sg. slov pre „býka“ a „nebo“ sa k *[m]* asimilovalo *[w]*, tým viac musíme pochybovať o možnosti asimilácie laryngál k */m/* a */n/*, hoci ich fonologická povaha stále zostáva nejasnou.

Pripusťme, že skutočne k asimilácii mohlo dôjsť (**-/n-/* sa pritom v pôvodnom klastri realizovalo ako **-[ŋ]*: **-[ah₂ŋs]!*) a že výsledkom bola konzonančná gemináta (teda nie **-[nŋ]*: **-[anŋs]*), ako predpokladá Bernabé. Tu sa však jeho cesta odkláňa od zástancov Stangovho zákona predpokladom, že pri degeminácii nedošlo k náhradnému dĺženiu predchádzajúceho vokálu.

Pravda bude podľa môjho názoru na Bernabého strane. Aj po degeminácii zostala slabika dvojnásobne uzavretá a teda „dlhá“. Podstatou náhradného dĺženia je udržanie kvantity slabiky, za zjednodušenie gemináty teda nebola kompenzácia potrebná.

¹⁵⁵ BERNABÉ 1990: s. 228.

Priberme do našich úvah aj Acc. sg. ie. eh_2 -kmeňov a dve možné pozície zakončení oboch pádov, pred konzonantom a pred vokálom.

Dospejeme k nasledujúcim výsledkom:

Acc. sg.:

*-amm##C- > *-am##C-

*-amm##V- > *-ā.m##V-

Acc. pl.:

*-anns##C- > *-ans##C-

*-anns##V- > *-ans##V-

Inými slovami, v Acc. sg. vznikli podľa sandhi dva alomorfy. Ak máme usudzovať podľa gr. a stind. stavu, prevládol *-ām.¹⁵⁶ V pluráli by sme mali iba jedinú variantu, *-āns.

V týchto súvislostiach považujem za vhodné vrátiť sa k akuzatívu slov pre “býka” a “nebo”. Ak aj v ich prípade počítame so vznikom geminovanej nazály asimiláciou *-[w]- korenného diftongu, ako navrhol J. Schindler, situácia by tu bola v zásade rovnaká. Tvary * $g^w\bar{o}m$ a * $d(i)y\bar{e}m$ by boli zovšeobecňivšími antevokalickými variantami ku * g^wom a * $d(i)yem$, v pluráli by existovala len forma * g^wons , z ktorej by však náhradným dĺžením bez problémov vzniklo dórske βῶς a iónsko-attické βοῖς (ktoré by tak bolo rehabilitované ako v základe archaické).¹⁵⁷ Otázne je, či by mala na náhradné dĺženie vplyv uzatvorenosť, resp. otvorenosť slabiky aj v prípade, že dáme prednosť Szemerényiho teórii absorpcie *-[w]-.

Slabinou Bernabém preferovanej vývojovej cesty, straty laryngály „in a tri-consonantal cluster“,¹⁵⁸ je práve predpoklad troch po sebe nasledujúcich konzonantov. Ako už bolo povedané, *- leh_2ns sa sotva realizovalo ako *- ah_2ns . Nanajvýš je prípustné, že Acc. sg. znel *- ah_2m pred vokálom, ale tým dosahujeme len klaster dvoch konzonantov.

¹⁵⁶ Podľa všeobecného presvedčenia, hoci bez dokladov, aj latinské -ām < *-ām (MEISER 1998: s. 132; SOMMER 1914: s. 328).

¹⁵⁷ To by malo aj dopad na interpretáciu mykénskeho <go-o> (viď BARTONĚK 2003: s. 293): odpadla by možnosť, že ide o Acc. pl., alebo by sme mali doklad toho, že tzv. druhé náhradné dĺženie v mykénčine už prebehlo, čo sa však tradične nejaví byť príliš pravdepodobným (cf. BARTONĚK 2003: s. 146).

¹⁵⁸ BERNABÉ 1990: s. 233, cf. tiež s. 228 (citát uvádzam vyššie).

Domnievam sa, že napriek tomu je hypotéza straty laryngály a realizácie, resp. nerealizácie náhradného dĺženia podľa toho, či bolo alebo nebolo potrebné týmto krokom udržať kvantitu slabiky, v jadre pre akuzatívy pl. i sg. ie. *eh₂*-kmeňov (a možno všeobecne ie. sekvencie **-/VHN(C)/* správna. Bernabého hláskový zákon *H > 0 / _NC* však treba vymeniť za *H > 0 / V_N*. Laryngála by sa tu správala podobne ako medzi dvoma vokálmi (čo je dobre doložená pozícia), takže možno formulovať všeobecnejšie pravidlo *H > 0 / [+syll] _ [+syll]*.¹⁵⁹

V praxi by to pre akuzatívy *eh₂*-kmeňov znamenalo:

Acc. sg.:

**-ah₂m###V-* > **-ā.m###V-* (podľa pravidla *-VHC- > -V:C-*)

**-a.h₂ŋ###C-* > **-am###C-*

Acc. pl.:

**-a.h₂ŋ.s###V-* > **-an.s###V-*

**-ah₂ŋs###C-*: **-a.h₂ŋ.s###C-* > **-an.s###C-*

**-a.h₂ŋs###C-* > **-ans###C-*

Vidíme, že výsledok je rovnaký, ako v situácii, keď sme predpokladali, že sa zjednodušovala geminovaná nazála, vzniklá asimiláciou laryngály: v sg. vznikajú dve zakončenia, jedno s dlhým, druhé s krátkym vokálom, v pl. napriek rôznym možnostiam delenia slov na slabiky dostávame iba zakončenie **-āns*.

Ak obrátíme našu pozornosť na tematické kmene, musíme konštatovať, že ani v ich prípade nie je situácia taká jednoznačná, ako by sa vďaka bádateľskému konsenzu zdalo. Všeobecne prijímaná rekonštrukcia Acc. pl. **-ons* síce už len zo štruktúrnych dôvodov môže a musí zostať východiskom úvah, ale pozornosť si podoba tohto pádu zasluhuje v sanskrte (*-ān*, v istých sandhiových pozíciách *-āms*) a litovčine (*-us*), ktorá predpokladá **-ōns*. Preto uvažovali klasici indoeuropeistiky o možnej existencii tohto **-ōns* už

¹⁵⁹ Cf. k problematike MAYRHOFER 1986: s. 124; RIX 1976: s. 38.70n; BEEKES 1988, s. 60 a sekciu 3.2b k jednotlivým jazykom.

v „prajazyku“.¹⁶⁰ V novej dobe na to nadviazal O. Szemerényi, majú ale ešte iný dôvod. Bol to totiž práve on, kto v päťdesiatych rokoch minulého storočia oživil, zdokonalil a presadil predpoklad devätnásteho storočia, že dlhý stupeň vokálu koreňa, resp. kmeňa v N. sg. vznikol náhradným dĺžením po zjednodušení klastra konzont + nominatívna koncovka -s.¹⁶¹

Jedným z konkrétnych príkladov sú nominatívy *n*-kmeňov, kde pôvodná podoba zakončenia bola *-*Vns*. Presne takú istú štruktúru má ale predpokladaný N. sg. tematickej deklinácie *-*ons*. SZEMERÉNYI (1990: s. 196) sa teda domnieva, že aj v ňom došlo k rovnakému hláskovému vývoju na *-*ōn*. „*So lässt sich die Form -ōns*“, pokračuje jeho výklad, „*als das lautgesetzliche -ōn + s aus den konsonantischen Stämmen (-ns) verstehen; in vielen Sprachen wurde -ōns wieder zu -ons gekürzt oder zu -ōs vereinfacht.*“

Obdobný vývoj autor zrejme predpokladá u *ā*-kmeňov: *-*āns* > *-*ān* + *s* > *-*ans* alebo *-*ās*.¹⁶²

Szemerényi teda prakticky postuluje krátenie podľa Osthoffovho zákona aj v Acc. pl. tematických kmeňov (okrem gréčtiny by sa to týkalo v tomto prípade ešte gótciny: *wulfans* < *-*ons*).

Zásadná otázka je, akú chronológiu jednotlivých zmien máme predpokladať. Predpokladajme, že Szemerényiho zákon (LSz) časovo predchádzal strate laryngál. Tým by bola daná aj jeho priorita voči zjednodušeniu klastra v zakončení Acc. pl. *eh₂*-kmeňov, tj. voči Stangovmu zákonu (LSt), hoci aj v upravenej verzii. V zakončení *-*leh₂ns* so zachovanou laryngálou bola nazála slabičná, ako sme už zdôraznili, preto nemohlo dôjsť k asimilácii **/ns/* > †*/nn/*¹⁶³

¹⁶⁰ SOMMER 1914: s. 351.

¹⁶¹ Ako už bolo stručne naznačené v závere výkladu slov pre „býka“ a „nebo“. Vid' SZEMERÉNYI 1990: s. 121n. Príležitostne sa objavilo pre tento jav označenie „Szemerényiho zákon“ (zaraduje ho do svojej príručky COLLINGE 1996: s. 237n).

¹⁶² SZEMERÉNYI 1990: s. 200.

¹⁶³ Toho názoru je aj Szemerényi, ako vyplýva z faktu, že *-*[ɲs]* podľa neho bolo vzorom k reštitúcii -s v *-*ōn* (cf. citát uvedený vyššie v texte).

a v konečnom dôsledku ku vzniku Acc. pl. na †/–*eh₂nnl* > †/–*eh₂nl* > †/–*anl* (pred konzonatom) či †/–*ānl* (pred vokálom).

Za predpokladu, že LSz dal vzniknúť dlhostupňovému vokálu v N. sg. a potom prestal pôsobiť¹⁶⁴, mohla neskôr vypadnúť v Acc. pl. *eh₂*-kmeňov intersonantná laryngála (v zmysle mnou predpokladanej modifikácie Bernabého idey) a **-ans* by bolo predbežne intaktné.

Keby naopak operoval LSt skôr než LSz, vznikla by buď sekvencia **-ans* (podľa našich úvah), ktorá by sa zmenila na **-ān* (presne podľa LSz), alebo sekvencia **-āns* (podľa klasickej verzie LSt).

Tento príbeh by však mohol mohol a musel mať pokračovanie. **-ān* by, samozrejme, podľahla reštitúcii, pretože jej kontinuant v žiadnom ie. jazyku nenachádzame. Szemerényiho teória predpokladá **-ān* >> **-āns* a obdobne **-ōn* >> **-ōns*, teda reštitúciu parciálnu. Je však podľa môjho názoru prinajmenšom rovnako dobre mysliteľné, že novotvary **-ōn* a **-ān* boli reštituované úplne (**-ons*, **-ans*), hoci zachovaniu dlhých vokálov pred koncovkou mohli napomáhať tvary ako D. sg. **-ōī*, G. pl. **-ōn* (formálne zhodný s novým Acc. sg.), a D. sg. **-āī* ap. (ak už bola odstránená druhá laryngála a prebehla kontrakcia).

V týchto súvislostiach je vhodné pýtať sa, či je nevyhnutné predpokladať, že LSz v Acc. pl. pôsobil a že mu preventívne nebránila snaha zachovať transparentnosť pádovej koncovky. Odpoveď by asi mala byť kladná, pretože ak fonetickému procesu padla za obeť celá koncovka N. sg. **-s*, tým skôr mu mohlo podľahnúť **-s* plurálneho akuzatívu, ktorý to pád bol predsa ešte stále vyznačený aspoň **/n/*. Avšak rozdiel medzi predchádzaním hláskovej zmeny a reštitúciou pôvodnej hláskovej podoby je v praxi zrejme zanedbateľný.

¹⁶⁴ Pravdepodobne pôsobil pomerne dlhú dobu, cf. SZEMERÉNYI 1990: s. 124.

Vráťme sa k zakončeniu $*-\bar{a}ns$, hypoteticky vzniklému podľa klasickej podoby LSt. Z neho by mohlo vzniknúť $*-\bar{a}n$ (v duchu LSz, náhradné dlženie by nebolo potrebné). Ako už vieme, na tento tvar neexistujú solídne doklady. Zostáva uchýliť sa opäť k reštitúcii.

Reštituované $*-\bar{a}ns$ (ak nie $-ans$) mohlo byť zachované (čo nie je doložené), skrátene podľa Osthoffovho zákona alebo (najskôr v sandhi) zjednodušené na $*-\bar{a}s$, ako to predpokladá dodatok k Stangovmu zákonu. Takto zjednodušené už snáď ale bolo skôr, než začal pôsobiť LSz, ktorý by v tom prípade bol pre Acc. pl. \bar{a} -kmeňov neoperatívny.

Je vhodné predchádzajúcu komplikovanú úvahu načrtnúť schematicky:

1. LSz pred LSt:

a) „LSt“ v mojom poňatí:

$*-eh_2ns > *-ans$ (LSt)

b) LSt v tradičnom poňatí:

$*-eh_2ns > *-\bar{a}ns$ (LSt) $> *-\bar{a}ns$ (nedoložené)
 $> *-\bar{a}s$ (sandhi)
 $> *-ans$ (Lex Osthoff?)

2. LSt pred LSz:

a) „LSt“ v mojom poňatí:

$*-eh_2ns > *-ans$ (LSt) $> *-\bar{a}n$ (LSz) $>> *-\bar{a}ns$ (nedoložené)
 $>> *-ans$

b) LSt v tradičnom poňatí:

$*-eh_2ns > *-\bar{a}ns$ (LSt) ($> *-\bar{a}n$ (LSz) $>> *-\bar{a}ns$) $> *-\bar{a}ns$ (nedoložené)
 ($>> *-\bar{a}s$ (sandhi))
 $> *-ans$ (Lex Osthoff?)

Ako vidno, výsledky sú v podstate rovnaké, nech už vidíme chronologický pomer LSz a LSt akokoľvek. Modely a) počítajú prakticky len so zakončením $*-ans$, modely b) majú paletu pestrejšiu, priestor v nich má aj krátenie podľa Osthoffovho zákona (ak $*-ans$ nie je len analogický novotvar). Z troch možností je však jedna

nepoužiteľná (eventuálne preto, že zanikla v prepadlisku jazykovej histórie).

V tematických kmeňoch, ak raz akceptujeme LSz, je situácia podstatne jednoznačnejšia:

*-*ons* > *-*ōn* (LSz) >> *-*ons*

>> *-*ōns* > *-*ōns*

> *-*ōs* (doloženie neisté)

> *-*ons* (Lex Osthoff?)

Tabuľky napokon doplníme o prehľad zakončení oboch deklinácií tak, ako k nim možno dospieť pomocou internej rekonštrukcie:

sanskrt	*- <i>ōns</i>	*- <i>ās</i>
(pra)gréčtina	*- <i>ons</i>	*- <i>ans</i>
gótčina	*- <i>ons</i>	*- <i>ās</i>
litovčina	*- <i>ōns</i>	*- <i>ans</i>
latinčina	?	?

Jediné, čo možno na základe predostrených úvah a materiálu považovať za isté v kauze ie. Acc. pl. a jeho kontinuantov v jednotlivých jazykoch, je, že spoľahlivý a nesporný výklad sa nikdy dosiahnúť nepodarí. Napriek tomu pracovne predkladám nasledujúcu hypotézu:

V Acc. pl. *eh₂*-kmeňov nedošlo k zjednodušeniu konzonantického klastra, či už by bol sprevádzaný náhradným dĺžením alebo nie, ale k bežnej strate intersonantnej laryngály. Výsledkom bolo, aspoň väčšinou, zakončenie *-*āns*.

V prípade tematických kmeňov napriek širokému konsenzu na ie. Acc. pl. *-*ons*, ktorý údajne zostal vo väčšine archaických jazykov nezmenený, musíme aspoň pracovne predpokladať existenciu ie. *-*ōns* (za *-*ōn* vzniklé náhradným dĺžením podľa Szemerényiho zákona).

Neočakávaný, ale vo väčšine ie. jazykov sa objavujúci tvar *-*ons* je možné vysvetľovať krátením podľa Osthoffovho zákona, nebolo by to však omnoho systémovjšie riešenie než analógia (v širšom slova

zmysle): otázne je, prečo by tento hláskový zákon operoval v celej indoeurópcine, resp. vo všetkých ie. jazykoch, okrem sanskrtu a germánčiny. Mysliteľným vzorom pre analogické prebudovanie je zakončenie *-āns ā-kmeňov, ale prikláňam sa k názoru, že skôr pôsobil tlak paradigmy, v ktorej prevažovali tvary s *-ō. Pôsobnosť Szemerényiho zákona s ohľadom na rozšírenie nesigmatických dlhostupňových nominatívov sg. v ie. jazykoch je pravdepodobne veľmi ranná (prikláňam sa k názoru, že chronologicky predchádza „Stangovmu zákonu“, resp. v mojej interpretácii strate intersonantnej laryngály). Nebude preto príliš odvážna domnienka, že *-ōns s predĺženým tematickým vokálom bolo svojho času dokonalou anomáliou, pretože vzniklo v dobe, keď v D. pl. *-ōs < *-o-es, G. pl. *-ōm < *-o-om, D. sg. *-ōi < *-o-ei, Abl. sg. *-ōt < *-o-et (problematiku inštrumentálu pl. nechávam zatiaľ bokom) ešte nedošlo ku kontrakcii vokálov sufixu a koncovky a v I. sg. *-ō < *-o-h₁ k strate laryngály a sprievodnému náhradnému dĺženiu.

Acc. pl. ā-kmeňov *-ās namiesto ie. *-āns (ktorého existencia je hlavnou tézou tejto kapitoly) nemusí mať jedinu genézu. Už som poukázal na možnosť praindoiránskeho vývoja *[-ah₂as] > *[-a.as] > *[-ās]. Systémovjším riešením by, pravdaže, bola projekcia gréckeho vývoja, teda náhradného dĺženia, do protovédčiny, protogótčiny a predstupňov prípadných ďalších jazykov, v ktorých sa nájde *-ās. Potrebné je však odhodiť predsudky.¹⁶⁵

Pragrécke *-ans, o ktorom sa teraz môžeme domnievať, že je priamym, nealternovaným dedičstvom z indoeurópciny, pretrvalo, pokiaľ snád' už predtým nestratilo nazálu v antekonzonantickom sandhi bez kompenzácie, v jednotlivých gr. dialektoch pomerne dlho, až kým v niektorých tzv. druhým náhradným dĺžením vokálu nekompenzovalo predchádzajúcu stratu nazály.

¹⁶⁵ Cf. SCHWYZER 1939: s. 559: „*ai. -ās got. -ōs, die nicht für *-ans stehen können, sind älter*“ [ako gr. -ans – J. B.].

Pre latinčinu, ktorej kolonky vyššie v tabuľke s prehľadom materiálu k Acc. pl. tematických a *eh₂*-kmeňov museli byť vyplnené otáznikmi, by sa tak pomery stali jasnejšími. Bádanie už dávno počíta s náhradným dĺžením gr. strihu v skupine *-Vns* (SOMMER 1914: s. 245). Činí tak teoreticky aj nová historická gramatika MEISEROVA (1998: s. 117 s odkazom na s. 78), ale bez toho, aby uviedla príklady. V praxi odvodzuje Acc. pl. *o*-kmeňov *-ōs* od *-ōns*, recipujúc Szemerényiho názory.¹⁶⁶ S tým možno súhlasiť, latinčina by tak bola popri sanskrte a litovčine ďalším jazykom, ktorý tento archaizmus zachoval. Nemožno na druhej strane vylúčiť, že máme pred sebou produkt náhradného dĺženia z *-ons*. Oskičtina poukazuje na *-ons*, umberčina na *-ōns*.¹⁶⁷

Pokiaľ ide o *ā*-kmene, SOMMER 1914: s. 333 píše: „(... *osk. víass „uiās“, umbr. vitlaf „uitulās“ aus -ans*). *Daher mag auch lat. -ās eher ein urital. -ans ... als unverändertes idg. -ās vertreten.*“ Myslím, že je to výstižné zhrnutie, ak ho nepatrne korigujeme: ie. tvar *-ās* neexistoval, *-ans* je zdedené z prajazyka. MEISER (1998: s. 133) tu neuspokojivo operuje jednak s **-ās* (v zmysle tradičného Stangovho zákona), jednak s inovačným **-ans* (v oskičtine a umberčine), zostávajúc nám dlžným príklad náhradného dĺženia **-Vns > -V:ns* v latinčine.

Problém si zasluhuje ďalší výskum, minimálne pre jazyky, v ktorých som laikom. Napriek tomu dúfam, že možno trvať na tom, že ie. zakončenie *ā* (*eh₂*)-kmeňov bolo **-ans*. V každom prípade, diskusia v tejto kapitole ukázala dostatočne, že krátenie dlhého vokálu podľa Osthoffovho zákona nie je pre rekonštrukciu Acc. pl. prvej (a druhej) gréckej deklinácie vôbec zaisteným faktorom. Ukázala však bohužiaľ aj to, že historická a komparatívna jazykoveda je

¹⁶⁶ MEISER 1998: s. 136. Text je ale trochu zmätený. „*-ōns, einzelsprachlich vereinfacht zu -ōs oder -ons.*“ Ako alternatíva k „*einzelsprachlich*“ *-ōs* je nám predkladané „*die Herleitung aus *-ōns (ad hoc n > 0 / s#)*“. To je však presný popis toho, ako si je nutné predstavovať vznik na prvom mieste uvedeného *-ōs*!

¹⁶⁷ SOMMER 1914: s. 351.

vedou, v ktorej platí rovnako ako v historiografii, že realita (cum grano salis) neexistuje mimo diskurzu. Obzvlášť bolestne sa to prejaví v prípade, že sa o česť vysvetliť jediný tvar v niekoľkých ie. jazykoch, Acc. pl. *eh₂-kmeňov*, uchádzajú hneď tri hláskové zákony, Szemerényiho, Stangov a Osthoffov.

4. Akuzatív plurálu i- a u-kmeňov: k teórii D. Hauga

D. HAUG (2000) vo svojom recentnom článku navrhol na attické zakončenie Acc. pl. *u-* a *i*-kmeňov *-εΙς*, objavujúce sa už na archaických nápisochoch, pozerat' nie ako na z N. pl. prenesené,¹⁶⁸ ale ako na výsledok zjednodušenia pôvodnejšieho **-εΥς*. Táto téza nie je nová, samotný autor cituje Chantrainea (non vidi) a Sihlera,¹⁶⁹ odkázať však možno na ešte staršie práce.¹⁷⁰ Haug ale predpokladá, že **-εΥς* nie je inovačné, že vzniklo skrátením podľa Osthoffovho zákona z **-ēns*,¹⁷¹ ktoré – a to je Haugovo nóvum – treba odvodiť z **-[eyns]*, resp. **-[ewns]* podľa Stangovho zákona.

Predovšetkým treba dať Haugovi (a jeho predchodcom) zapravdu v tom, že *-εΙς* nie je pôvodne nominatívnym zakončením, a ďalej v tom, že v podstate jediný možný antecedent, **-εΥς*, musí, či už je inováciou alebo dedičstvom z prajazyka, predatovať iónske a attické druhé náhradné dĺženie.¹⁷² Téza, že tento proces museli attičtina a iónčina absolvovať ešte ako „*communauté*“, je sama o sebe problematická; dĺženie na zatvorené */ē/* a */ō/* po zjednodušení **-ns* prebehlo rovnako aj v sáranských a severozápadných dialektoch, a nikto ich preto nebude považovať za súčasť geneticky podmieneného spoločenstva s iónčinou a attičtinou.

¹⁶⁸ Tak ešte HIRT 1902: s. 284 (pre *u*-kmene).

¹⁶⁹ SIHLER 1995: s. 326 (a 314 pre *i*-kmene, dodajme).

¹⁷⁰ KIECKERS 1926: s. 25.27; SCHWYZER 1939: s. 563, pozn. 2

¹⁷¹ SCHWYZER 1939: s. 563, pozn. 2 pripisuje podobný názor už Spechtovi: „*zu ē-Stamm?*“ V prospech podobného zdôvodnenia však hovorí máločo.

¹⁷² HAUG 2000: s. 181: „*après l'élimination de -υς final, la désinence -υς d'accusatif pluriel n'existait plus*“.

Takže *-εῦς by mohlo byť inováciou čisto attickou aj napriek svojmu vyššiemu veku než je druhé náhradné dĺženie. V konečnom dôsledku by napriek Haugovým „metodickým“ námietkám¹⁷³ neodporoval princípom jazykového vývoja ani predpoklad, že *-εῦς bolo len attickou záležitosťou, hoci vzniklo v dobe, kedy iónčina a attičtina stále nejakú „*communauté*“ tvorili.

Táto úvaha je trochu nadbytočná, pretože podľa môjho názoru *-εῦς v iónčine doložené je. V epose je v *í*-kmeňoch popri málo doložených akuzatívoch pl. na -ιας (evidentne sekundárne) a -ῖς relatívne bežným tvarom -εῖς.¹⁷⁴ CHANTRAINE (1942: s. 218) bol zrejme ochotný reštituovať toto zakončenie ako *-ῖς, je však otázne, či k tomu máme právo. Domnievam sa, že za grafikou <εῖς> možno skutočne vidieť *-/ēsl* < **/ensl*.¹⁷⁵

Haug necháva podľa Stangovho zákona vzniknúť z **-[ey̯ns]*, resp. **-[ew̯ns]* ie. zakončenie **-[ēns]*. Od tradičného názoru sa odchyľuje v ponímaní nasledovného vývoja, predpokladajúc pôsobenie Osthoffovho zákona. Bežne sa predpokladá, že to bol nie dlhý vokál, ale nazála, ktorá sa ukázala byť najslabším článkom sekvencie a v pauze či antekonzonantickom sandhi vypadla, ako už bolo niekoľkokrát uvedené.

Preferujem však hypotézu, ktorú som už naznačil skôr. Vzhľadom na uzatvorenosť slabiky pred zmenou (-*Vnn.s*) i po nej (-*Vn.s*) nebolo potrebné kompenzačne predĺžiť vokál. V tejto podobe by bolo možné Haugovu teóriu pôvodu *-εῦς z **-eWns* prijať.

Haug si je vedomý nestability zakončenia **-ēns*. Nemyslí pritom na labilnosť fonetickú, napriek tomu, že ho necháva napokon podľahnúť hláskovému zákonu (Osthoffovmu), a napriek tomu, že to tak vidí tradičný názor (kde je však zmena **-n̄ > 0l_s##* postulovaná len ad hoc), ale morfológickú. „*Si elle a pu se maintenir en grec, et*

¹⁷³ HAUG 2000: s. 181: „*il est de mauvaise méthode que d'imputer une innovation à une dialecte où elle n'est pas attestée.*“

¹⁷⁴ CHANTRAINE 1942: s. 217-218.

¹⁷⁵ Tak aj SCHWYZER 1939: s. 563, pozn. 2.

*notamment en attique, c'est sans doute que cette langue a généralisé dans la paradigme un ē.*¹⁷⁶ Faktom ale je, že toto *-ē* je zrejme príliš recentnou inováciou, aspoň ako generalizované či – pripustíme – takmer generalizované (v L. sg. je prastaré, súčným výsledkom práve Stangovho zákona), nato, aby sa **-ēns* udržalo v gréčtine (podľa Hauga prakticky len v attičtine) ako v jedinom ie. jazyku. Pripomínam, že podľa vyššie načrtnutej teórie vzniku *ē*-vokalizmu substantív na *-εύς* je rozšírenie dlhého stupňa sufixu aj v *i*-kmeňoch nie omnoho staršie než reč eposu a odstránenie *-i-* v iónčine.

Problémy udržať sa v paradigme však nemuselo mať zakončenie **-ēns*, čo je ďalší dôvod Haugovu teóriu a vlastne Stangov zákon pre *i* a *u*-kmene (ako sme už iným spôsobom učinili pre *eh₂*-kmene) upraviť. Je totiž nepochybné,¹⁷⁷ že sufix tu v určitých (v základe v slabých) pádoch mal plnostupňovú podobu **-ei* (> gr. *-e / _V*), resp. **-eu*.

V epose nachádzame už len málo dokladov plného stupňa sufixu *i*-kmeňov. Ak necháme bokom číslovku *τρεῖς* a jediný doklad D. pl. na *-εσι*, ide o D. sg. na *-ει* (*-εῖ*) a práve Acc. pl. *-εις*.¹⁷⁸ Inak je *e*-vokalizmus nahradený *i* (historickým nulovým stupňom sufixu). Je zrejme, aká asi bola logika vývoja: pri postupnom miznutí plného stupňa z epickej (a iónskej) paradigmy najdlhšie vzdorovali teraz už nápadný diftong (*-ει*) a zatvorené */ē/*, vzniklé náhradným dĺžením.

Je však nutné priznať, že Haugovi sa nepodarilo definitívne vylúčiť, že **-ευσ* nie je novotvarom na mieste náležitého, v jadre zdedeného **-ivς*.

Acc. pl. je svojím spôsobom najzáhadnejší ie. pád. Jeho status v rámci akcentuačných (a preto ablautových) pravidiel je nejasný, nie

¹⁷⁶ HAUG 2000: s. 183.

¹⁷⁷ Proti SZEMERÉNYIMU 1990: s. 189-190 (ktorého pokus by, pravdaže, veľmi hypoteticky mohol byť relevantnou rekonštrukciou pre dobu, keď ešte neexistovali akcentovo-ablautové deklinačné triedy).

¹⁷⁸ Viď CHANTRAINE 1942: s. 216n. *Ἐπάλξεσι* je autor (s. 218) ochotný vysvetliť ako atticizmus.

je isté, či bol silným alebo slabým pádom.¹⁷⁹ Haug sa stavia za „*uncas fort*“¹⁸⁰, čo by vlastne znamenalo, že akcentuačne-ablautové pomery zodpovedali tým v N. sg. a pl. a Acc. sg.: sufix i koncovka boli v nulovom stupni, ako jasne ukazuje gr. *-ις, -ιν, -υς, -υν*, stind. *-ís, ím, -us, -um* (uvažujeme o proterokinetickej flexii, ktorú reprezentujú najtypickejšie gr. *ι-* a *υ-*kmene [*βάσις, ἡδύς*]). Haug však spôsobom, ktorému nerozumiem, odvolávajúc sa na hystero-kineticky flektujúce, k *r*-kmeňom náležiacie slovo pre „otca“ (Acc. pl. *πατέρας*), dospieva k záveru, že v tomto podľa neho silnom páde bol sufix v plnom stupni.

Haugom žiadanú podobu Acc. pl. *-eWns* by sme v proterokinetickej paradigme dostali, keby sme naopak pripustili, že tento pád bol slabým, čo nie je, ako bolo naznačené, vylúčené. Druhou možnosťou je pripustiť, že analogicky podľa silných pádov došlo v slabom Acc. pl. k uvedeniu plného stupňa sufixu.¹⁸¹ Otázne je, v akom chronologickom horizonte. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na to, že v proterokinetických paradigmách sa v gr. plný stupeň sufixu objavuje aj v N. pl. (*πόλεις < *pole-es < ? *poley-es*).¹⁸² Nemáme však istotu, že ide o pragréccky vývoj, zoči voči iónskemu a vôbec mimoattickému N. pl. na *-ιες*. Inovácia v Acc. pl. teda mohla byť len posledným krokom na ceste k eliminácii *í*-vokalizmu z plurálu *í*-kmeňov, patriacim až do doby po odštepení gréčtiny od „prajazyka“, skôr ale možno, ako bolo naznačené v úvode tejto kapitoly, po rozpade iónsko-attickej „*communauté*“.

Pre ie. *-eWns* inak, pokiaľ môžem posúdiť, neexistujú doklady. Haug denuncuje gótske *-íns* a *-uns* i stind. zakončenia *-īn(s), -ūn(s)* (maskulínne), *-īs, -ūs* (feminínne) ako inovácie. Ak však vezmeme do úvahy Szemerényiho náhradné dĺženie (LSz), sú práve stind. *-īn, -ūn*

¹⁷⁹ Pre prvú možnosť MEIER-BRÜGGER 2002: s. 203 (pravdaže s obmedzením „z. T.“); pre druhú RIX 1976: s. 121.

¹⁸⁰ HAUG 2000: s. 182.

¹⁸¹ Cf. RIX 1976: s. 155.

¹⁸² Cf. védské kolísanie *-ayas / -yas* (len pri maskulínach), *-avas / -vas*.

očakávateľnými archaickými tvarmi. Pre stind. $-\bar{i}s$, $-\bar{u}s$ je, pravdaže, nutné pripustiť ako vzor $-\bar{a}s$ z paradigmy eh_2 -kmeňov. Gótske či gr. $*-linsl$, $*-lunsl$ boli, podobne ako tematické $-ons$, pod tlakom iných pádov paradigmy (N., Acc., V. sg., možno aj N. pl.) reštituované na mieste $*-\bar{i}n(s)$, $*-\bar{u}n(s)$.

Védske $-vas$, objavujúce sa popri $-\bar{u}n$, $-\bar{u}s$, môže byť reflexom $*-[w\eta s]$. Sotva však stačí ako dôkaz toho, že $*-lunsl$ (a $*-linsl$) sa nemohli foneticky realizovať ako $*-[uns]$ (a $*-[ins]$).¹⁸³ Práve táto realizácia, okrem toho, že je bohato doložená, musela byť pri N. sg. $-is$, $-us$ a Acc. sg. $-in$, $-un$ vnímaná ako priehľadná.¹⁸⁴

5. Indoeurópsky tematický inštrumentál plurálu a jeho pomer ku gréckemu datívu

H. Osthoff, formulujúc nový hláskový zákon, uviedol medzi príkladmi na druhom mieste „*Instrum. Plur. der o-Stämme -οις* (ἰπποῖς) *aus* $*-ωις$ = *sansk.* $-\bar{a}is$.“¹⁸⁵ Túto problematiku spracoval dva roky predtým (OSTHOFF 1879: s. 56-64), v príslušnej stati však o „dotyčnom hláskovom zákone“ hovoril len zastrene. Priznal, že genetickú spriaznenosť gr. D. pl. $-οις$ a stind. inštrumentálu pl. $-\bar{a}is$ predpokladal už Bopp v roku 1826, neskôr sa v tomto bode odchyľivši od správnej cesty, a po ňom Pott.¹⁸⁶

Osthoffovým záverom¹⁸⁷ bolo, že gr. D. pl. $-οις$ je hláskovým vývojom (krátením) modifikovaný inštrumentál pl. $*-\bar{o}is$. Genetický vzťah ku gr. D. pl. na $-οισι$, sporadickejšie doloženému v starších dobách, vylučoval, ba šiel tak ďaleko, že tento tvar považoval za umelý výtvar (jeden z „*ephemere auf den markt gebrachte*

¹⁸³ Tak HAUG 2000: s. 182.

¹⁸⁴ Cf. SZEMERÉNYI 1990: s. 187: „strukturell klaren Endungen -i-ns, -u-ns.“

¹⁸⁵ OSTHOFF 1881: stĺpec

¹⁸⁶ OSTHOFF 1879: s. 56 (údaje som nepreveroval).

¹⁸⁷ OSTHOFF 1879: s. 58n. a 64.

*sprachliche kunstproducte der sängerzunft*¹⁸⁸), ktorého základom bolo práve $-οις < *-ōis$. Nanajvýš bol ochotný pripustiť, že by mohlo ísť o kontinuant ie. L. pl. na $-oisu$, ale len ako možnosť menej pravdepodobnú. Osthoffov podozrievavý postoj ku gr. $-οισι$ zrejme vyvolali dve nevyhnutne predpokladateľné zmeny v tomto tvare, reštitúcia $-s-$ (za $-h- < -s-$) a nahradenie $*-u$ (cf. napr. stind. $-eṣu$) pomocou $-i$. Tieto dve premeny ie. L. pl., ktorý sa stal v gréčtine aj datívom, samozrejme uznávame aj v dnešnej dobe.

Po SCHMIDTOVEJ (1905) kritike krátenia dlhých i -diftongov pred konzonatom v pragréčtine (tj. časti dnešného „Osthoffovho zákona“), v ktorej ako hlavný predmet sporu figuroval práve údajný osthoffovsky skrátенý plurálny inštrumentál, zrejme nadšenie indoeuropeistov a grécistov pre Osthoffovu tézu trochu ochladlo,¹⁸⁹ SCHWYZER (1939: s. 556) ju prednáša len ako možnosť, kým ie. L. pl. ako morfológického predchodcu gr. datívu pl. $-οις$ považuje za istý.

Napriek tomu sa však Osthoffova téza udržala, a v súčasnosti zrejme panuje konsenzus na tom, že za $-οις$ musíme vidieť pôvodný inštrumentál a za $-οισι$ pôvodný lokatív.¹⁹⁰ Na Osthoffovo dosť razantné popretie archaickosti druhého z uvedených tvarov sa zabudlo, rovnako ako na Schmidtovo odmietnutie inštrumentálu ako predchodcu $-οις$.

Mykénsky D. = L. pl. na $<-o-ḥ>$ je pravdepodobne nutné interpretovať ako $-/oihī/$ ($-/ois/$ by bolo možné iba za cenu pripustenia konzekventnej ortografickej nepravidelnosti).¹⁹¹ Je preto zrejmé, že nemôže ísť o neskorý a hlavne básnický novotvar. Na druhej strane

¹⁸⁸ OSTHOFF 1879: s. 62.

¹⁸⁹ Vid' bibliografický komentár u SCHWYZERA 1939: s. 556, pozn. 4 (z ktorého oi. vyplýva, že H. Hirt od Osthoffovho riešenia ustúpil v prospech Schmidtovo); KIECKERS 1926: s. 11 uvádza ako možný zdroj gr. D. pl. starý lokatív i inštrumentál, ale na s. 7 (výklad o člene) označuje druhú možnosť ako „weniger wahrscheinlich“.

¹⁹⁰ BUCK 1969 (prvé vydanie ale už z r. 1933): s. 182; RIX 1976: s. 140; SIHLER 1995: s. 263n.

¹⁹¹ Vid' BARTONĚK 2003: s. 188.189.

zrejme v mykénčine existoval aj inštrumentál pl. na *-ōis* alebo *-ois*, zapisovaný <-*o*>. ¹⁹²

Pretože plurálny inštrumentál je v mykénčine aj v ostatných deklinačných typoch živým (v podobe *-/pʰi/*), je nutné predpokladať, že ak v alfabetickej gréčtine nachádzame pád, tradične označovaný ako datív pl., zastupovať funkcie datívu, lokatívu i inštrumentálu, je to pádový sykretizmus neskoršieho dáta.

V spore o to, či je možné, aby inštrumentál mohol získať datívne (a lokatívne) funkcie, je napriek Osthoffovej argumentácii ¹⁹³ asi nutné so Schmidtom ¹⁹⁴ priznať, že to nie je príliš pravdepodobný proces; obdobný vývoj v indoeurópskych jazykoch, ako tvrdí Schmidt a pokiaľ dokážem materiál posúdiť, nemáme dosvedčený. Realita gréčtiny prvého tisícročia však je taká, že v atematických deklináciách (tzv. prvú nechajme bokom) starý lokatív naozaj zastupuje datív i inštrumentál pl.

Je možné, že vzorom boli práve *o*-kmene, v ktorých k fúzii D.-L. pl. s inštrumentálom pl., v mykénčine ešte zachovaných, došlo, najskôr nie funkčne, ale iba formálne. ¹⁹⁵ Bude ale preto, ako tiež kvôli mykénskym dokladom, potrebné odstúpiť aj od Schmidtovho radikalizmu, ktorý akékoľvek funkčné i formálne prežívanie ie. inštrumentálu pl. v gréčtine popieral, rekonštruujúc ho ostatne pre *o*-kmene ako **-āis* (s ohľadom na litovské *-ais*). ¹⁹⁶

Otázne je, ako k formálnemu stotožneniu D.-L. a inštrumentálu došlo. Je sotva spochybniteľné, že pragr. tematický L. pl. mal podobu **-oisi* (za ie. **-oisu*, cf. stind. *-eṣu*, staroslovienske *-ěчъ*). Zjednodušenie tohto aj historicky doloženého tvaru *-oisi* na *-ois* sa dá jednoducho popísať ako elízia koncového *-i*. Tento proces je v gréčtine mysliteľný a príležitostne pravdepodobne aj pozorovateľný

¹⁹² BARTONĚK 2003: s. 188.189; cf. RIX 1976: s. 141.

¹⁹³ OSTHOFF 1879: s. 56n.

¹⁹⁴ SCHMIDT 1905: s. 3.

¹⁹⁵ Cf. exkurz u SIHLERA 1995: s. 264.

¹⁹⁶ SCHMIDT 1905: s. 3, cf. SCHWYZER 1939: s. 556, pozn. 5.

v antevokalickej sandhi. J. Schmidt však, a zrejme právom, namietol, že táto sandhiová varianta by na úplnom vytlačení dlhších foriem na *-οισι* „nemohla niest' vinu“. ¹⁹⁷ Navrhol preto predpokladať, že proces skracovania začal pri demonštratívne *τοιῖσι* v jeho použití ako určitého člena, kde bolo v tesnom spojení so svojím substantívom proklitické a malo tendenciu stať sa jednoslabičným. ¹⁹⁸ Pretože nápisy píšú člen a jeho substantívum ako jedno slovo (bez rozdeľovacieho znamienka), ¹⁹⁹ je Schmidtova teória prijateľná.

Formálna zmena D.-L. na *-οις* prebehla v rôznych dialektoch, posilňovaná možno antevokalickej elíziou, zrejme s rôznou rýchlosťou, ale vcelku je pravdepodobné, že je mladšieho dátum než etablovanie tematického inštrumentálu pl. na *-οις*. Kdekoľvek totiž (v mykéncine, iónčine, attičtine, lesbičtine, niektorých dórskejch dialektoch) zaznamenávame ešte používanie *-οισι*, existuje popri ňom *-οις* (aspoň sčasti s inštrumentálnymi funkciami?). ²⁰⁰

Pre našu tému je zásadná otázka, či gr. inštrumentálne *-οις* vzniklo krátením podľa Osthoffovho zákona. Môj záver znie, že určite nie, pretože ie. zakončenie nebolo **-ōis*, ako sa predpokladá od doby, keď Osthoff oživil Boppov a Pottov návrh, ale **-οις*.

Áké sú doklady tradičnej rekonštrukcie? Na margo avestského *-āiš* treba poznamenať, že grafika tohto jazyka je značne nespoľahlivá, a nemožno vylúčiť, že pre toto zakončenie bude platiť vysvetlenie, predložené nižšie pre sanskrtské *-ais*. Staroslovienske *-y* je záhadou. ²⁰¹ Dlhé diftongy pri svojej sekundárnosti a teda zriedkavosti vo fonologickom systéme indoeurópciny nemajú dostatok spoľahlivých kontinuantov v jazykoch, ktoré vokalizmus

¹⁹⁷ SCHMIDT 1905: s. 5.

¹⁹⁸ SCHMIDT 1905: s. 5-48 (ide vlastne z veľkej časti o exkurz, ktorý skúma proklíziu v gréčtine v širokých súvislostiach, vybočujúc z témy vytýčenej nadpisom, ktorý článku dal editor). Vid' predovšetkým s. 26: „*der verlust des ι bei dem proklitischen τοῖσι und dem ihm nachgebildeten τῶσι begonnen hat.*“

¹⁹⁹ SCHMIDT 1905: s. 7.22 (s príkladmi). Proklíziu člena pripúšťa RIX 1976: s. 182.

²⁰⁰ Vid' napr. BUCK 1955: s. 88.

²⁰¹ Napriek SZEMERÉNYIHO (1990: s. 197) ubezpečovaniu: „*-ōis ... sicher auch im aks. -y steht.*“

„prajazyka“ zachovali v omnoho menšej miere než je tomu v starej gréčtine. Ie. *-ōi je v staroslovienčine reflektované ako -u, ak máme usudzovať podľa D. sg. tematickej deklinácie (*vľku*). Na druhej strane, ie. *-oi (napr. v ie. L. sg.) sa do staroslovienčiny premietlo v podobe -ě. Aká bola podoba praslovanského inštrumentálu pl. o-kmeňov, je teda otázne, nevylučoval by som a priori, že nemala ani s *-ois, ani s tradične predpokladaným *-ōis mnoho spoločného.

Litovské -ais, ako vytkol Osthoffovi a Brugmannovi SCHMIDT (1905: s. 2), poukazuje na antecedent *-āis, nie *-ōis.²⁰² Chybou tejto tézy však, zdá sa, je, že zostala v zajatí predpokladu, že je nutné predpokladať v ie. inštrumentáli pl. o-kmeňov dlhý diftong. Litovské /ai/ však reprezentuje aj ie. */āi/ a */ōi/,²⁰³ takže je dokonca prípustné považovať litovské zakončenie za pozitívnu evidenciu mnou predpokladaného *-ois.

Latinský datív-ablatív pl. na -īs, aspoň nakoľko je po formálnej stránke pokračovaním inštrumentálu pl., nie je ťažké odvodiť z podoby *-ōis.²⁰⁴

Hlavný doklad, na ktorom je vlastne postavená Osthoffova a doteraz tradovaná rekonštrukcia *-ōis, je teda stind. -ais. Iste, stind. /ai/, /aul/ bežne reprezentujú ie. (alebo v sekundárnom sanskrtskom ablautovom systéme nasadené) dlhé diftongy, kým tie krátke sú reflektované ako /e/, /o/. Akonáhle sa však oslobodíme od tradovanej tézy o podobe ie. tematického inštrumentálu pl., upúta našu pozornosť to, že v istých prípadoch stind. /aul/, /ai/ nikdy dlhými diftongami neboli. K tomuto poznatku H. Osthoff, J. Schmidt ani ich súčasníci bádajúci v oblasti indoeuropeistiky dospieť nemohli, je však pozoruhodné, že na rovnicu gr. -οις (v inštrumentálnej funkcii) =

²⁰² Ie. D. sg. *-ōi je reflektovaný ako -ui! SZEMERÉNYI 1990: s. 197 (odvolávajúc sa na Stanga a Gamkrelidzeho s Ivanovom) zostáva pri tom, že v litovčine je vidno inštrumentál pl. na *-ōis.

²⁰³ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 92.

²⁰⁴ Cf. nie úplne koordinované údaje u MEISERA 1998: s. 72.134.

ie. inštrumentál pl. *-*ois* neprišla moderná laryngalistická indoeuropeistika.

Ako už bolo v iných súvislostiach naznačené, stind. *laīl*, *laul* môžu predstavovať krátky diftong vzniklý kontrakciou po vypadnutí intervokalickej laryngály (v dobe, keď už pôvodné ie. krátke diftongy boli monoftongizované na *lēl*, resp. *lōl*).²⁰⁵ Nič teda nebráni predpokladať, že stind. inštrumentál pl. *o*-kmeňov *-ais* vznikol z *-*ōis* < *-*oHis*.

V snahe vysvetliť kvantitu diftongu v tradične postulovanom zakončení *-*ōis* predpokladá bádanie, že sufix *-*o* kontrahoval s koncovkou, ktorá je ad hoc určená ako *-*ois*. Takáto koncovka nás však zbavuje možnosti vidieť nejakú spojitosť s inštrumentálom pl. atematických a inštrumentálom sg. tematických kmeňov.²⁰⁶ Koncovka prvého z nich mala podobu *-*bhis*, príp. *-*mis* (cf. stind. *-bhis*, litovské *-mis*, staroslovienske *-mi*), koncovka druhého podľa predlaryngalistických riešení bola *-*o* alebo *-*e*, moderné práce sú však naklonené rekonštruovať ju ako *-*h₁* (oba návrhy majú snahu ošetriť – synchronne nazeraný – dlhý stupeň sufixu).²⁰⁷

Dobre známy pomer ie. Acc. sg. *-*m* k Acc. pl. *-*ns* < asi *-*ms* ukazuje, že v ie. plurálnych koncovkách sa uplatňoval aglutinačný princíp a že znakom plurality bol element *-*(e)s*.²⁰⁸ Menej známy je prípad tematického lokatívu: v sg. je koncovka *-*i*, v pl. *-*isu*. Druhá z nich je analyzovateľná ako **i* (znak lokatívu) + **s* (znak plurality) + **u* / **su* (význam neznámy, zrejme partikula).²⁰⁹

Ak akceptujeme rekonštrukciu ie. L. sg. *o*-kmeňov na *-*o-h₁*, možno nami postulovanú koncovku tematického L. pl. *-*His* upresniť na *-*h₁is* a chápať **h₁* ako znak inštrumentality, **i* azda ako partikulu

²⁰⁵ PETERS 1980: s. 313 (s odkazom na Kurylowicza).

²⁰⁶ Cf. SZEMERÉNYIHO (1990: s. 197) „*ganz isolierte Endung*“.

²⁰⁷ Vid' MEIER-BRÜGGER 2002: s. 200; MEISER 1998: s. 34; SZEMERÉNYI 1990: s. 195 (uvádza obe možnosti).

²⁰⁸ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 164.

²⁰⁹ Pre partikulu **u* (v prípade gréčtiny **i*) sa vyslovuje SZEMERÉNYI 1990: s. 196; k riešeniu so **su* vid' MEIER-BRÜGGER 2002: s. 200.

a *s ako znak plurality. Môžeme ďalej uvažovať o tom, že v atematickom inštrumentáli pl. buď laryngálu striedal labiálny foném (=morfém) */bʰ/ či */m/ (nech už bol jeho pôvod a význam akýkoľvek), alebo možno došlo k interakcii fonému /b/, resp. /m/ s nasledujúcou laryngálou (tj. *-b-h₁-i-s > *-bʰis; *-m-h₁-i-s > *-mis).

Ak aj úvahy o atematickom pl. majú hypotetický charakter, laryngála v inštrumentáli pl. tematických kmeňov je presvedčivou paralelou tej, ktorú moderná indoeuropeistika postuluje v singulári tohto pádu. Rekonštrukcia inštrumentálu pl. *-o-h₁is tak naberá na vnútornej pravdepodobnosti.

Môžeme teda zhrnúť: v tematickej deklinácii protogréčtiny došlo k zjednodušeniu ie. inštrumentálu pl. nie krátením podľa Osthoffovho zákona, ale stratou intersonantnej laryngály: *-o-h₁is > *-o₁s. Táto koncovka začala neskôr v rámci jednotlivých gr. dialektov formálne splyvať s tematickým D.-L. pl. -o₁s (vzniklým elíziou staršieho -o₁σ₁). Formálny pádový synkretizmus zrejme podstatnou mierou prispel v pluráli ostatných, netematických, deklinácii k strate starého inštrumentálu -φ₁ a funkčnému pádovému synkretizmu datívu-lokatívu s inštrumentálom.

6. Datív plurálu ā-kmeňov: k teórii P. Kiparskeho

P. Kiparsky, formulujúc pre gréčtinu novú „*early sound change*“ (v tradičnom, negeneratívnom zápise *-VCi > -ViC(i))²¹⁰, uviedol medzi jej príkladmi aj vznik dvoch foriem D. pl. gr. -ā (-ē) a -ya- : -yā-kmeňov: „*the desinence -āsi became -α₁s and φ₁σ₁*“. Obe zakončenia boli podľa neho „*optionally or dialectally shortened*“ podľa Osthoffovho zákona. „*Dialectal monophthongization later turned unshortened -φ₁σ₁ into āσ₁*.“²¹¹

²¹⁰ KIPARSKY 1967b: s. 112.115n.

²¹¹ KIPARSKY 1976b: s. 122.

Kiparskeho modelu vývoja piatich zakončení D. pl. gr. \bar{a} -kmeňov nemožno uprieť pôsobivosť a elegantnosť. Pracuje len s hláskovým vývojom, čím sa ostro odlišuje od autorov, pracujúcich s nepríliš elegantnými analógiami (alebo skôr „napodobeniami“).²¹²

Napriek tomu nebola Kiparského teória, nakoľko dokážem posúdiť, pre D. pl. prijatá.²¹³ Je nutné vidieť dva jej nedostatky: jednak nerešpektuje chronologicky a miestne vymedzený výskyt zakončení, jednak je jeho nakladanie s hláskovými zmenami problematické.

Ak sa zameriame najskôr na tento druhý okruh problémov, vidíme, že Kiparsky postuluje fakultatívnosť odpadnutia $*-i$ po jeho metatéze. Okrem D. pl. však má na to len jeden doklad (epické $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\eta\sigma\iota < *legēti$, KIPARSKY 1967: s. 115n.), ktorý môže byť umelým výtvorom. Je teda trochu odvážne tvrdiť, že z ie. $*-\bar{a}su >> *-\bar{a}si$ vzniklo „Kiparskeho metatézou“ nielen $*-\bar{a}\iota\varsigma > -\eta\iota\varsigma$, ale aj $-\bar{a}\iota\sigma\iota$. Povšimnutiahodné je v tejto súvislosti aj to, že $-\eta\iota\varsigma$ je doložené len v epose.

Monoftongizácia $-\eta\iota(-)$ stratou $-i(-)$, ktorá je podľa Kiparského zodpovedná za vznik (obnovenie) zakončenia $-\bar{a}\sigma\iota / -\eta\sigma\iota$, je, ako bolo v iných súvislostiach naznačené, sporadická a neskorá (6. stor., nanajvýš možno doba vzniku *Odysseje*). Ako naznačuje alternácia \bar{a} / η v $-\bar{a}\sigma\iota / -\eta\sigma\iota$, musíme ho datovať do doby skoršej než je iónsko-attická zmena $\bar{a} > \eta$, tj. v každom prípade pred dobu vzniku *Íliady*.

Na Kiparského ponímaní Osthoffovho zákona je nápadné, že podľa neho pôsobil (prinajmenšom v D. pl. \bar{a} -kmeňov) „*optionally or dialectally*“. To je v rozpore s tradičným, už jeho tvorcom

²¹² KIPARSKÉHO (1967b) kritiku vid' na s. 121. Cituje Chantrainea, Meilleta – Vendryesa a Schwyzera. Bibliografický údaj však uvádza len v prvom prípade. Schwyzer podľa neho nasledoval Brugmanna, jeho model však nie je predstavený. Ak ide o narážku na SCHWYZERA 1939: s. 559, je to omyl, pretože pre plurál Schwyzer odkazuje na OSTHOFFA (1879). Je preto otázne, ako pozorne Kiparsky Schwyzera, ktorého výklad je omnoho elegantnejší než Chantraineov a Meilletov – Vendryesov, čítal. Prednosť Schwyzera oproti obom ďalším prácam spočíva prinajmenšom v tom, že pracuje skutočne s analógiami, tj. s (hoci exaktne neformulovanými) proporciami s jediným modelom.

²¹³ Cf. výklady u RIXA 1976: s. 134 a SIHLERA 1995: s. 272.

postulovaným, pragréckym či všegréckym datovaním Osthoffovho zákona.

Zakončenie $-\bar{a}\sigma_1$ je doložené v niekoľkých dialektoch, ale len zriedkavo, väčšinou v pôvodnej lokatívnej funkcii.²¹⁴ Je teda zrejmé, že ide o archaizmus, presnejšie o prežívajúce ie. lokatívne zakončenie eh_2 -kmeňov. Kiparského metatéza by však toto archaické zakončenie odstránila. Kiparsky je teda nútený hypoteticky predpokladať jeho nový vznik dubiálnou (navyše do rannej doby datovanou) monoftongizáciou $-\bar{a}_1- > -\bar{a}-$. Je ale pravdepodobné, že gréčtina či jednotlivé dialekty znovu vytvorili zrejme na poslednom mieste zo všetkých piatich zakončení D. pl. zakončenie $-\bar{a}\sigma_1$ a používali ho zhodou okolností práve v lokatívnej funkcii starého $*-\bar{a}s/?$

Ak je $-\bar{a}\sigma_1$ ale priamym kontinuantom ie. $*-\bar{a}su$, ku Kiparskeho metatéze buď v tomto morféme nedošlo vôbec, alebo došlo len v niektorých prípadoch. Istú fakultatívnosť ním formulovaného hláskového zákona uznáva aj Kiparsky.²¹⁵ Vzhľadom na to, že $-\eta_1\zeta$ je doložené len v epose, ako už bolo povedané, a môže byť elidované z $-\eta_1\sigma_1$, samotné $-\eta_1\sigma_1$ ale nemožno považovať za zaistený produkt Kiparskeho metatézy, bude lepšie na jej pôsobnosť v tomto prípade celkom rezignovať.²¹⁶

Zakončenia $-\eta_1\sigma_1$, $-a_1\sigma_1$ a $-a_1\zeta$ sú zrejme analogickými novotvarmi podľa tematického $-o_1\sigma_1$, resp. $-o_1\zeta$. Vo väčšine dialektov (ktoré v rannej dobe vykazujú $-o_1\zeta$) je od začiatku podania bežné $-a_1\zeta$.²¹⁷ V attičtine sa presadzuje až v poslednej štvrtine piateho storočia pr. Kr. na úkor staršieho $-\eta_1\sigma_1$. Pretože $-\eta_1\sigma_1$ nachádzame ako bežné zakončenie aj v iónčine a epose, možno sa domnievať, že je iónsko-

²¹⁴ Vid' napr. BUCK 1955: s. 86.

²¹⁵ KIPARSKY 1967: s. 131.

²¹⁶ V prípade koncoviek 2. a 3. osoby sg. aktíva tematických slovies ($-\epsilon_1\zeta$, $-\epsilon_1$), kde Kiparského metatéza poskytuje azda jediné transparentné riešenie, mohol hláskový vývoj „durch die themat. Opt.- und Konj.-Ausgänge gr. -oys -oy(t) bzw. -ēs -ē(t) ... gefördert worden sein“ (RIX 1976: s. 251).

²¹⁷ SCHWYZER 1939: s. 559.

attickou inováciou podľa $-οισι$, pretrvávajúceho, neelidovaného zakončenia pragr. D.-L. pl.

V lesbičtine podľa $-οισι$ vzniklo nie $-ηισι$, ale $-αισι$. Snáď je za to zodpovedná proporcia, v iných dialektoch nemožná, Acc. pl. $-οις$: D. pl. $-οισι$ = Acc. pl. $-αις$: x. Attické $-αισι$ je naproti tomu efemérnym zjavom z doby vytlačania $-ηισι$ zakončením $-αις$, možno teda „eine contaminationsbildung aus den beiden im kampf begriffenen“ zakončení,²¹⁸ možno ale jednoducho chybný archaizmus, vychádzajúci z inovačného $-αις$, v hovorenej reči prevládnušieho, nostalgicky ale hľadiaci k už neveľmi bežnému $-ηισι$.²¹⁹

V tejto súvislosti je vhodné upozorniť nato, že A. H. SOMMERSTEIN (1973: s. 66-67) generatívne formuluje pravidlo pre krátenie vokálov v gréčtine na základe diftongických kmeňov ($βασιλεύς$, $ναῦς$) a predovšetkým \bar{a} -kmeňov. Odvoláva sa pritom na $-\bar{a}$ -N., D. a Acc. pl. Ako však už vieme, akuzatívne $*-\bar{a}ns$ je zrejme pôvodný, stratou laryngály vzniklý tvar. O datíve bola práve reč; Sommerstein mlčky obchádza problém existencie „skrátенých“ ($-αισι$, $-αις$) a „neskrátенých“ ($-ηισι$, $-ηις$) zakončení vedľa seba v historickej dobe.

Novou tézou, ktorú Sommerstein prináša, je, že ku kráteniu dlhých vokálov došlo aj pred glidou + slovnou hranicou (inými slovami: dlhý diftong sa kráti na konci slova). Dokladom mu je N. pl. $-αι$. D. sg. $-\bar{αι}$ podľa neho nie je relevantným protipríkladom, pretože k pôsobnosti krátiaceho zákona došlo pred kontrakciou vokálov v hiáte (tj. v tomto prípade $*-[aaj]$). Táto téza je problematická s ohľadom na tematický D. sg. $-ωι$, ktorý skrátенý nie je, a predsa vznikol kontrakciou veľmi ranného, ešte ie. dáta, takže pragrécky hláskový zákon by naň už musel mať dopad.

²¹⁸ OSTHOFF 1879: s. 76.

²¹⁹ Toto moje poňatie sa v zásade zhoduje s tým, ktoré predostreli už OSTHOFF 1879: s. 64-76 a SCHWYZER 1939: s. 559. Za povšimnutie stojí skutočnosť, že Osthoff tu neuvažoval o krátení podľa svojho zákona, ako to činí Kiparsky. Otázne je, či túto možnosť výkladu prehliadol, alebo jednoducho videl jej nepravdepodobnosť zoči-voči chronologickej a dialektálnej distribúcii jednotlivých zakončení.

Bez ohľadu na túto skutočnosť, Sommersteinova téza o pôvodnom N. pl. $*-\bar{a}l$ protirečí všeobecnému názoru, ktorý $-al$ vysvetľuje analógiou podľa N. pl. tematických kmeňov $-ol$.²²⁰ Pri tomto ojedinelom, v lepšom prípade spornom, doklade je rozširovanie Osthoffovho zákona na sekvenciu $*-[V:V##]$ málo vierohodným krokom.

7. Participia

Medzi dokladmi svojho zákona uviedol OSTHOFF (1881: stĺpec 1594) „*die nt-Participia der genannten Verbalstämme auf -ā-, -η-, -ω-*“. Táto bohatá morfológická kategória zostala prominentným príkladom pôsobnosti Osthoffovho zákona nielen BRUGMANNHOVI (1900: s. 71), ale aj nedostatok spoľahlivého materiálu inak priznávajúcemu SCHWYZEROVI (1934: s. 279) a starostlivému, hoci nelaryngalistickému LEJEUNEOVI (1972: s. 219, uvádza len N. sg.), ba dokonca aj súčasnému laryngalistovi SIHLEROVI (1995: s. 74), ktorého údaje sú však rozporuplné.²²¹

Laryngalistický prístup k historickej gramatike gréčtiny nepripúšťa existenciu ie. (a zrejme ešte pragr.) slovesných koreňov na vokál, a už vôbec nie dlhý. Takéto korene vznikli až odstránením laryngál za istých podmienok. Vo všeobecnej rovine je teda možné predpokladať, že z finitného verbálneho tvaru ako $*\acute{\epsilon}\gamma\omega(\tau)$ bol abstrahovaný koreň $\gamma\omega-$ a že z neho bolo vytvorené participium $*\gamma\omega\nu\tau\epsilon\varsigma$, vytlačivšie nejakú pôvodnejšiu formu, ktorého vokál bol neskôr skrátený v zmysle Osthoffovho zákona. Pretože ale takéto dlhovokalické participia nie sú doložené, je možné a vhodné zostať

²²⁰ RIX 1976: s. 133.183; SIHLER 1995: s. 271, cf. OSTHOFF 1879: s. 66.

²²¹ Uvádza konkrétny príklad $\gamma\acute{\nu}\nu\tau\epsilon\varsigma < *\gamma\omega\nu\tau\epsilon\varsigma$. V pozn. 1 na s. 74 uznáva, že laryngálna teória „*somewhat complicates such analyses*“, vzápätí však namieta, že „*\gamma\acute{\nu}\nu\tau\epsilon\varsigma cannot be the unaltered reflex of any thinkable etymon*“. Môže, a to dokonca podľa samotného Sihlera. Podľa jeho výkladu v pasáži o participiach (s. 613nn., vid' najmä s. 615) by totiž pôvodné ie. etymon bolo $*/\acute{g}nh_3\text{-}ónt\text{-}es/$. Jediná zmena smerom ku gr. forme spočíva v strate laryngály, to však nie je fakt relevantný pre diskusiu o krátení dlhých vokálov.

pri predpoklade, že vývoj z „prajazyka“ do gréčtiny bol priamočiarejší, tj. že aspoň niektoré participia nie sú novotvarmi, ale priamymi kontinuantmi ie. foriem. Otázne potom je, či tieto zdedené participia mali v koreni dlhý, neskôr skrátенý, alebo vždy krátky vokál. Laryngalistický prístup len ťažko prisvedča prvej možnosti, ako vidno už z RIXA (1976: s. 233-234), ktorému za mnoho vďačí aj nasledujúci výklad.

Faktom je, ako už bolo naznačené, že gr. participia vlastne dlhý vokál kmeňa v historicky doloženej forme nikdy nemajú (N. sg. *γρούς* ap. nie je archaického pôvodu, pôvodnejšia forma je *-Vns*, dosvedčená dialektmi, neprekonávanými tzv. druhé náhradné dlženie; N. sg. participii tematických slovies na *-ων* nechávame predbežne bokom). Odkiaľ teda Osthoff a jeho nasledovníci čerpajú predpoklad, že v nich pôvodne bol? Evidentne tak usudzujú podľa indikatívov príslušných slovies.²²² Participia však treba posudzovať ako nominá a predpokladať v nich akcentovo-ablautové deklinačné triedy. Ie. nominá dlhý stupeň koreňa či sufixu mali len výnimočne, a jeho genézu (v N. sg., príp. L. sg.) treba hľadať v náhradnom dlžení.

Už oddávna panuje zhoda na tom, že participia atematických slovies ablautovali. Podrobnosti sú, bohužiaľ, viac než nejasné. Ako chybný sa mi javí názor,²²³ že plný stupeň sufixu mal vždy podobu **-ónť*. Prízvukovaný *o*-stupeň je totiž v rámci všeobecne prijímanej teórie ie. ablautu²²⁴ málo prijateľnou domnienkou (rozhodne mimo akrostatického deklinačného typu²²⁵). Uvažovať sa dá o tom, že **-é* sa zmenilo na **-ó* pred nazálou (ako k tomu azda došlo napr. v tematických slovesách pred koncovkami **-mí*, **-me(s)*, **-ntí* ap.²²⁶). Pretože však k podobnému posunu timbre vokálu, ako sa zdá, nedošlo v prízvučnej koncovke 3. osobe pl. atematických slovies

²²² Vid' napr. SCHWYZER 1934: s. 279

²²³ Podrobnejšie u SIHLERA 1995: s. 615.

²²⁴ Cf. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 151-153.; RIX 1976: s. 33-34.

²²⁵ Prehľad u MEIER-BRÜGGERA 2002: s. 216n.220.

²²⁶ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 152n..

(aktívum *-ént(i), mediopasívum *-énto(i)), stráca táto úvaha na pravdepodobnosti. Ie. lexém pre „zub“ (pôvodne „ten, ktorý zahryzol“?), ak je správne rekonštruovaný v podobe *h₁d-ónt²²⁷, je síce podľa môjho názoru prípustné ďalej do minulosti projektovať ako *h₁d-ént-, ale zmena *-e > *-o /_N, R tu bola asi umožnená izolovanosťou slova, nepociťovaného už v tej dobe ako participium, ale substantívum).

Všeobecne možno počítať so sufixom *-ont- v neprízvučnej pozícii. Inak ale do úvahy prichádzajú ablautové varianty *-ént- a *-nt-. Otázku, či možno pre participia aktíva popri hysterokinetickej triede²²⁸ (s pohybom akcentu medzi sekundárnym sufixom a koncovkou)²²⁹ postulovať aj akrostatický typ²³⁰ alebo nie, je pomerne ťažké rozhodnúť. Nechýba ani predpoklad prevažne proterokinetickej flexie, aspoň v prípade korenných aoristov.²³¹

Pretože bežne uvádzané participiálne príklady osthoffovského krátenia až na inovačný gr. intranzitívny, resp. pasívny aorist na -(ᾶ)η- predstavujú väčšinou participia ku korennému aoristu (výnimkou je ἄεντες ku korennému prézentu), obmedzíme sa aj my na tento *Aspekt-Aktionsart*-kmeň. Dlhý vokál indikatívu aoristu je sotva niečím iným než reflexom laryngály: napr. ἔγωω < *-ĝneh₃-t,²³² ἔβη < *-

²²⁷ LIV 2001: s. 230.

²²⁸ Inak MEIER-BRÜGGER 2002: s. 186 (cf. SZEMERÉNYI 1990: s. 346), ktorý považuje za pôvodnú ie. flexiu amfíkinetickú („holodynamisch“) s poukazom na lexém pre „ochotný, rád“ (gr. ἐκών, stind. ušánt-) a verbum existentiae *h₁es-. Otázne je, či na základe týchto dvoch príkladov možno amfíkinetickej flexii prisúdiť všeobecnú platnosť v ie. „prajazyku“, cf. RIXOVU (1976: s. 234) pozn. k „ochotný“.

²²⁹ Vid' RIX 1976: s. 233n.; MEISER 1998: s. 226; v zásade už HIRT 1902: s. 434. Cf. tiež zásady ablautu pre korenný aorist v LIV 2001: s. 20, ktoré prakticky postulujú pre participia tohto ie. primárneho kmeňa hysterokinetickú flexiu.

²³⁰ Tak RIX 1976: s. 233n., modifikovane, ale sotva právom, PETERS 1980: s. 314.

²³¹ PETERS 1980: s. 313.

²³² Cf. LIV 2001: s. 168. Gr. sg. i pl. (ἔγωωτε < ie. *-ĝnh₃-te) s výnimkou 3. osoby pl., o ktorej bude reč na svojom mieste) sa napriek genuine odlišnému stupňu koreňa (plný vs. nulový) bez problémov dajú odvodiť z ie. rekonštruovaného tvaru. Takmer úplna uniformita takto vzniklého koreňa (γωω-) nepochybne podporovala tendenciu iných korenných aoristov s koreňom zakončeným laryngálou vyrovnáť hláskovú podobu sg. a pl. tvarov, cf. ďalšie príklady.

g^weh₂-t,²³³ ἔτλη ku koreňu **telh₂*.²³⁴ Particípiá k aoristu potom možno aspoň teoreticky rekonštruovať nasledujúcimi spôsobmi:

- hysterokineticky: **ĝnh₃-ént* : **ĝnh₃-nt-*
- proterokineticky: **ĝnéh₃-nt-* : **ĝnh₃-ént-*
- akrostaticky: **ĝnéh₃-nt-*

Koreň **ĝneh₃-* ako primárny príklad volím pre jeho štruktálnu zložitost' (v porovnaní s napr. **g^weh₂-*). Načrtnuté možnosti však treba chápať ako principiálne platné pre ľubovoľné sloveso, nech už bola jeho skutočná deklinačná trieda akákoľvek.

Z troch (resp. piatich) tvarov dva (štyri) do pragrécťiny prešli v zhodnej podobe γνωτ-. Jednak nesporne **ĝnh₃-ént* (foneticky buď **[ĝnh₃-ént]* alebo menej pravdepodobne **[ĝnh₃-ént]*, laryngála, zafarbivši nasledujúci vokál, v každom prípade vypadáva), jednak **ĝnéh₃-nt-*, ak sa foneticky realizovalo ako **[*ĝnéh₃-nt]* (vypadnutie intersonantnej laryngály). PETERS (1980: s. 315) predpokladá vývoj **!ĝnéh₃-nt-* (foneticky teda zrejme **[ĝnéh₃-nt]*) > **γνωτ-*. Dokladmi tohto vývoja sekvencie *-lVHM* v rôznych ie. jazykoch sú však práve particípiá, navyše v danej podobe nedoložené, pretože ich vokál bol údajne skráteneý (v zásade podľa Osthoffovho zákona, ktorému tak je prisúdená veľmi rozsiahla pôsobnosť aj mimo grécťiny).²³⁵

Problematická je forma **!ĝnh₃-nt-*. Ak bola jej realizácia **[ĝnh₃-nt]*, považujem za nemožné uspokojivo odhadnúť jej vývoj do grécťiny (†*γαντ-*?),²³⁶ sotva by však odolala tendencii k vzniku transparentnej paradigmy, v ktorej by sa asi presadil tvar silných pádov **γνωτ-* (posilnený inými paradigmami, proterokinetickou a akrostatickou). Keby sa realizovala **[ĝnh₃-nt]*, čo je menej pravdepodobné, vznikol by zrejme tvar **γνωτ-*.

²³³ Cf. LIV 2002: s. 205. V pluráli rozšírenie plného stupňa koreňa.

²³⁴ Cf. LIV 2001: s. 622. V tomto prípade je nutné predpokladať, že bol generalizovaný nulový (v 1. a 2. osobe pl. sa na τλā- vyvinuvší) stupeň koreňa (na úkor plného **telh₂-*, ktorý by bol v grécťine reflektovaný ako †*ἔτλα*).

²³⁵ Cf. BEEKESOV (1988) prehľad, passim (sekcia 3.2c).

²³⁶ Pre rovnakú sekvenciu, ale vo finitnom slovesnom tvare, postuluje hláskový vývoj na **!ganant/* KORTLANDT 1988: s. 68.

Pri jednoduchšom koreni, $*g^weh_2-$, je vývoj slabých pádov hysterokinetickej flexie tiež problematický: $*|g^wh_2-nt| > *|g^w-nt| > *βατ-$ ²³⁷ (strata laryngály bez ďalších zmien, potom vokalizácia slabičnej nazály). Takáto forma nie je doložitelná a musela by teda podľahnúť analógii. Alebo môžeme postulovať vývoj $*|g^wh_2-nt| [g^wh_2-nt] > βατ-$?²³⁸ Rovnaký vývoj laryngály + slabičnej nazály alebo likvidy v gréčtine môžeme pozorovať aj na začiatku slov (tzv. lex Rix),²³⁹ čo ma vedie k presvedčeniu, že druhá možnosť je správna. Bohužiaľ však Rixov zákon nie je všeobecne uznávaným.²⁴⁰ Dôležité je, že ani v tomto prípade určite nevzniklo participium s dlhým vokálom.

Odhladnúc teda od Petersom postulovaného, ale nepravdepodobného $*[ĝnéh_3-nt] > *γνωτ-$, existuje v zásade jediná možnosť vzniku dlhovokalickeho participia, $*[ĝnh_3-nt] > *γνωτ-$, sama o sebe neistá. Keby sme ju však aj pripustili, je mysliteľné, že došlo k interparadigmatickému vyrovnaniu (silný pád k tomuto $γνωτ-$ by bol $γνοτ- < *ĝnh_3-ént$). Môžeme však zájsť ešte ďalej a predpokladať, že v (pra)gréčtine viedla drvivá prevaha (ak už nie výlučnosť, ktorú som stále ochotný hájiť) participii so sekvenciou $-|Vnt|$ k tomu, že prípadné reliktné formy na $-|V:nt|$ boli upravené a nové tvorené už s krátkym vokálom. Nešlo by o v pravom slova zmysle o analógiu ani o fonologickú zmenu (krátenie vokálu), ale skôr o akýsi jazykový cit užívateľov gréčtiny.

Je možné, že η -aorist je z väčšej časti pokračovateľom ie. fientívu, tj. *Aspekt-Aktionsart*-kmeňa tvoreného primárnym sufixom $*-éh_τ$: $*-h_τ$.²⁴¹ Príslušné grécke lexémy však nie vždy možno z hláskových dôvodov považovať za priame dedičstvo prajazyka (ako

²³⁷ Tak SIHLER 1995: s. 617n., rovnakú sekvenciu (ale vo finitnom slovesnom tvare) predpokladá aj NASSIVERA 2000: s. 67.

²³⁸ Tak RIX 1976: s. 74.234.

²³⁹ Vid' napr. MEIER-BRÜGGER 2002: s. 123.

²⁴⁰ Kritika u LINDEMANA 1987: s. 43.

²⁴¹ Náznaky tohto riešenia už u RIXA 1976: s. 218; k fientívu v pravom slova zmysle LIV 2001: s. 25.

v prípade $\acute{\epsilon}\mu\acute{\alpha}\nu\eta$ či $\acute{\epsilon}\pi\acute{\alpha}\gamma\eta$ ²⁴²), ale za novotvary (napr. $\acute{\epsilon}\mu\acute{\iota}\gamma\eta$,²⁴³ $\acute{\epsilon}\kappa\acute{o}\pi\eta$). Sufix $-(\mathfrak{D})\eta-$ je prípustné a vlastne aj žiadúce rekonštruovať s laryngálou (azda $*(d^h)eh_1-$),²⁴⁴ ale aorist ním tvorený je ako taký nepochybne gréckou inováciou.²⁴⁵ Pri danom stave vecí je namieste otázka, či majú participia k $\eta-$ a $\mathfrak{D}\eta$ -aoristom dostatočne vysoký vek nato, aby v nich bolo možné počítať s laryngálou a ablautom. Tým skôr, že hlavne v indikatíve $\mathfrak{D}\eta$ -aoristu je niekdajšia existencia ablautu neistá.

Ak budeme predpokladať vznik participii $(\mathfrak{D})\eta$ -aoristov v dobe prežívajúcich laryngál, odstraňovaných zrejme až v jednotlivých jazykoch po rozpade ie. „prajazyka“,²⁴⁶ zostávajúc opäť v čo najvšeobecnejšej rovine, môžeme uvažovať o troch možných podobách primárneho + sekundárneho sufixu: varianta $*(d^h)h_1-nt-$, mysliteľná pri akrostatickom, a v niektorých pádoch proterokinetického a hystero-kinetického flektívneho typu, by sa vyvinula buď na nedoložené $*(t^h)at-$, čo necháva priestor pre predpoklad analogického interparadigmatického vyrovnania, možnosť akrostatickej flexie však v podstate vylučuje, alebo na $*(t^h)ent-$ (ak akceptujeme Rixov zákon). Z variánt $*(d^h)eh_1-nt-$ a $*(d^h)h_1-ent-$ vznikla sekvencia $*(t^h)ent-$. Vznik $*(t^h)\acute{e}nt-$, ktorý by po skrátaní vokálu podľa Osthoffovho zákona viedol k doloženému $-\mathfrak{D}\epsilon\nu\tau-$, je pri variante $*(d^h)eh_1-nt-$ prípustným, ale ako už vieme, v podstate nedokázaným postulátom.

Ak boli participia tvorené v dobe eliminovaných laryngál, je samozrejme ťažké dokázať, že by pre ne bol zvolený kmeň na $-(\mathfrak{D})\epsilon-$, a nie na $-(\mathfrak{D})\eta-$, aj keby sa ukázalo, že $-(\mathfrak{D})\epsilon-$ -varianta pôvodne bola v celom pl. indikatívu. Istým argumentom v prospech tohto predpokladu je, že participia k zdedenému korennému prázntu $\varphi\eta\mu\acute{\iota}$

²⁴² Cf. LIV 2001: s. 436 a 461.

²⁴³ Cf. LIV 2001: s. 428.

²⁴⁴ Cf. RIX 1976: s. 219.

²⁴⁵ Cf. RIX 1976: s. 7.219

²⁴⁶ MEIER-BRÜGGER 2002: s. 123nn.

či v princípe tiež archaickému korennému aoristu ἔδηκα, preberajúc plný (diachrónne nulový) stupeň (φάντος atď., δέντος atď.), ktorý sa objavuje aj v pl. indikatívu (φαμέν, ἔδεμεν atď.), mohli slúžiť ako priamy model. Vo všeobecnosti, ako už bolo naznačené, však mohol pôsobiť aj pocit hovoriacich, že participia charakterizuje sekvencia *-/Vnʰ-*.

K nemu nepochybne výrazne prispeli participia tematických sloviess, predovšetkým v prípade, že neablautovali. Kým totiž na fakte, že koreň týchto participii bol v „prajazyku“ v *e*-stupni a prízvuchný, panuje zhoda, starou otázkou, o ktorú zvedli spor už veľké postavy klasickej indoeuropeistiky,²⁴⁷ je, či ablautoval participiálny sufix (**-ont-* v silných : **-nʰ-* v slabých pádoch). K otázke je napriek tomu, že dlhý stupeň, skráteneý neskôr podľa Osthoffovho zákona, nepostuluje ani jeden z konkurenčných názorov, vhodné zaujať stanovisko aj preto, že priznanie ablautu by viedlo k poznatku, že tematické participia vlastne žiaden tematický vokál neobsahovali (pretože kvantitatívny ablaut *-o- : ʊ* je inak v tematickej nominálnej i verbálnej flexii neslýchaný) a že musíme počítať vlastne len s ie. atematickými participiami, kde by v rámci ablautu hral úlohu aj sufix **-ont-*, ktorý bol vyššie z našich úvah vylúčený.

Podľa HIRTA (1902: 435) v prospech pôvodného ablautu tematických participii svedčí predovšetkým, „*dass das Lateinische durchaus -ens, -entis bei den thematischen Verben hat.*“ Je však mysliteľné, že atematické *-ent-* (v latinčine < **-[enʰ]-* i **-[nʰ]-*) vytlačilo tematické **-ont-* „*bei der Vereinheitlichung von thematischer und athematischer Flexion*“ (MEISER 1998: s. 226). Stind. uniformne ablautujúce participia (*-ant-* : *-at-* < **-[nʰ]-*) zase možno vyložiť sekundárnym uplatnením atematickej ablautovej šablóny aj na tematické **-ont-*, ktoré samozrejme, a zrejme už predtým, splývalo

²⁴⁷ Predovšetkým Ch. Bartholomae a J. Schmidt. Vid' zhrnutie sporu u BRUGMANNA 1900: s. 199 (nerozhodne) a HIRTA 1902: s. 435 (pre ablaut). V súčasnosti sa proti ablautu vyslovovali H. RIX (1976: s. 233) a jeho žiaci (MEISER 1998: s. 226). Štandardná príručka (MEIER-BRÜGGER 2002: s. 186) zostáva nerozhodnou.

s atematickým plným stupňom *-ent- vďaka indoiránskej hláskovej zmene (*/el, */ol > /al).

Pre prívržencov Osthoffovho zákona bol problémom gr. N. sg. tematických participií na -ων. Ak totiž jeho predstupňom bolo *-ōnt, nie je zrejmé, prečo nedošlo ku skráteniu vokálu. F. Solmsen v návaznosti na Ch. Bartholomaea už v roku 1891, iba desaťrošie po Osthoffovom formulovaní gréckeho vokály krátiaceho hláskového zákona pre tento problém navrhol riešenie,²⁴⁸ podľa ktorého vo väčšine prípadov naozaj došlo k aplikácii Osthoffovho zákona a teda vzniku N. sg. *-ont > -ων (v gr. neutre participia). Popritom ale mal existovať N. sg. na *-ōn (doložený v gr. -ων), vzniklý odpadnutím *-t „im absoluten Auslaut“ v dobe pred pôsobnosťou vokály krátiaceho zákona.

Táto teória sa tešila popularite pomerne krátko, postupne však upadla do zabudnutia,²⁴⁹ a v súčasnosti sa na gr. stratu okluzív na konci slova mnoho bádateľov nazerá ako na jednoznačne mladší jav než je Osthoffov zákon.²⁵⁰ Faktom je, že o procese obmedzenia konzontanov na konci slova v gréčtine na -/r/, -/n/ a -/s/ mnoho nevieme, bežný výklad predpokladá, že okluzívy „duldet das Griech.“²⁵¹ len na konci prízvukovo špecifických slov (atona, proklitické apokopované predložky). To však mnoho nevysvetľuje. Je teda možné, že strata „auslautových“ okluzív sa neodohrávala v rámci slova, ale skutočne na rovine sandhi. Oproti SOLMSENOVI (1891: s. 338) by sa dalo pomýšľať skôr než na vetné sandhi na slovné, konkrétne antekonzonantické. V ňom by došlo

²⁴⁸ SOLMSEN 1891: s. 329.338-339.

²⁴⁹ Prijímal ju napr. HIRT 1902: s. 108; SCHWYZER 1934: s. 279 ju uznal za hodnú ešte aspoň odmietavého komentára.

²⁵⁰ Už napr. KIECKERS 1925: s. 43; ďalej LEJEUNE 1972: s. 220; KIPARSKY 1967b: s. 131 (cf. k tomu 112); v rámci svojej teórie aj BERNABÉ 1990: s. 232. Opačný názor zastával svojho času SCHWYZER 1934: s. 279 (poukazujúc práve na participiálne -ων), v novšej dobe PETERS 1980: s. 309n. (s poukazom na to isté) a NASSIVERA 2000: s. 64.67 (signifikantné ale je, že pritom nevenuje systematickú pozornosť problematike krátenia vokálov pred nazálov či likvidou, iba osthoffovskému kráteniu diftongov).

²⁵¹ RIX 1976: s. 88.

k zjednodušovaniu konzonantných klastrov. Nemá však tieto úvahy zmysel rozvíjať v našom kontexte, pretože historicita Solmsenom a ďalšími klasikmi komparatívnej lingvistiky predpokladaného N. sg. tematických participii *-ōnt- je nanajvýš pochybná.

Prakticky jedinou obdobou gr. -ων je -ān(-) v priamych pádoch stind. *mahānt-* / *maha-* „veľký“ (teda adjektíva). Možno ho preto pokladať za inováciu, napr. podľa -ων N. sg. maskulína *n*-kmeňov.²⁵² Szemerényi²⁵³ predpokladá vývoj: ie. *-onts > *-onss > *-ons > *-onn > -ων, vindikuje teda pre tento prípad platnosť „lex Szemerényi“. Ako problematický však vidím prvý krok, zjednodušenie *-onts na *-ons. Je neisté, či takýto vývoj možno bez dôkazov predpokladať vo veľmi rannej dobe, ešte pred pôsobnosťou Szemerényiho zákona (cf. zachované, hoci možno rekonponované a vo výslovnosti modifikované stind. zakončenie L. pl. participii -atsu). Či už sa uchýlime k analógii alebo k Szemerényiho vysvetleniu, tendencia k vytvoreniu, resp. uchovaniu -ων bola pravdepodobne vyvolaná snahou odlíšiť N. sg. maskulína od neutra.

Gr. -ων teda môže byť relatívne recentným tvarom alebo celkom naopak značným archaizmom, v oboch prípadoch však nie je dokladom proti Osthoffovmu zákonu. Zároveň ale nie je ani dokladom pôvodného ablautu tematických participii, ktoré, ako už bolo povedané, tak asi boli prominentným zdrojom jazykového citu Grékov, že participia sú charakterizované sekvenciou -/Vnt-.

Participium k prázntu slovesa „byť“ má vo väčšine gr. dialektov podobu ἐών, genitív ἐόντος.²⁵⁴ Rekonštrukcia ie. podoby **h₁sónt-* / **h₁sn̥t-*²⁵⁵ je problematická, napriek tomu sa, myslím, stala jedným z hlavných dôvodov postulovania sufixu *-ónt- (k problému cf. vyššie). Časté používanie participia v gréčtine ospravedlňuje predpoklad, že

²⁵² Idea je už mladogramatická, cf. SOLMSENOVU (1891: s. 337) kritiku Brugmana. V novej dobe ju prijímal napr. RIX 1976: s. 150 (s otáznikom) či LEJEUNE 1972: s. 219, pozn. 3.

²⁵³ SZEMERÉNYI 1990: s. 122.

²⁵⁴ BUCK 1955: s. 129.

²⁵⁵ V súčasnej dobe SIHLER 1995: s. 615 a, bez laryngály, SZEMERÉNYI 1990: s. 345.

k atematickému slovesu bolo vytvorené pohodlné participium používané k tematickým slovesám.²⁵⁶ V attičtine znie N. sg. ὤν a domnienka, že ide o kontrahovaný tvar, je prirodzená. G. sg. ὄντος, D. Sg. ὄντι atď. vznikli podľa RIXA (1976: s. 234) osthoffovským skrátением †οὐντ- /ōnt-/ < ἐόντ-. Šlo by o doklad dost' neskorej pôsobnosti Osthoffovho zákona (ale v súlade s jeho chápaním u PETERSA 1980: s. 285n.). Pritom je však mysliteľné, že paradigma ὤν, *ἔοντος atď. bola vyrovnaná podľa φέρων, φέροντος dokonca možno skôr, než by vôbec došlo ku kontrakcii ἐο-. Otázne je, či proti tejto teórii (ale ešte viac proti teórii krátenia †οὐντ-) nehovorí slovesný typ φιλέω a jeho participium prézenta aktíva φιλέων, genitív φιλέοντος.

RIX (1976: s. 234.252) postuluje osthoffovské krátenie tiež v héraklejskom ἔντες (= attické ὄντες, „súci“) a v dórskom ἐντι (= attické εἰσί, „sú“). Zoči voči nedostatku materiálu k héraklejskej, resp. dórskej paradigme verba existentiae²⁵⁷ a skepticizmu moderného bádateľa („a number of different histories are readily imanigable, with no way of deciding between them“)²⁵⁸ bude možno lepšie upustiť od vlastného príbehu a uspokojiť sa s konštatovaním, že héraklejské (dórske) sloveso „byť“ nemuselo byť vôbec archaické; a v procese vytvorenia inovačnej 3. osoby pl. indikatívu prézenta a N. pl. maskulínneho participia prézenta Osthoffov zákon, beztak pôvodne postulovaný pre krátenie iónsko-attického primárneho /ē/ a /ō/ (implicitne), nemusel mať nijaké miesto.

8. Slovesná 3. osoba plurálu aktíva

Medzi príklady pragréckeho krátenia dlhých vokálov podľa Osthoffovho zákona už tradične patria, a to na čestnom mieste popri vyššie zmienených participiach, tvary 3. osoby pl. indikatívu

²⁵⁶ Cf. RIX 1976: s. 234 („-ont- von φέροντ-“).

²⁵⁷ Vid' k ďalším tvarom SCHWYZER 1939: s. 676nn; BUCK 1955: s. 128n.

²⁵⁸ SIHLER 1995: s. 549.

(väčšinou) aoristu aktíva,²⁵⁹ v prípade, že v iných osobách pl. i sg. aktíva sa zo synchronného pohľadu objavuje kmeň (koreň) s dlhým vokálom. Pritom do úvahy nebol braný fakt, že v aktíve síce proti sebe stoja 3. osoba pl. ἔργων na jednej a všetky ostatné osoby (napr. 1. sg. ἔργων) na druhej strane, ale krátky vokál sa, spravidla bez možnosti osthoffovského krátenia, nachádza v celom mediálnom systéme. Navyše v iných korenných aoristoch, ἔδωκα, ἔδηκα a ἤκα, sa vo všetkých osobách indikatívu plurálu krátky vokál objavuje. Inými slovami, na ablaut bolo možné pomýšľať aj v Osthoffovej dobe, napriek ironickým slovám tohto záslužného indoeuropeistu: „*Es hat Gust. Meyer die Vokalkürze dieser Verbalformen insofern verkennen können, als er ... mit der alten Stammabstufung vorgehen zu dürfen meinte, welche sonderbar genug hier durchweg gerade nur in der 3. Plur. ihre Spuren zurückgelassen haben müsste.*“²⁶⁰

Slovesné tvary, v ktorých malo k osthoffovskému kráteniu dôjsť, náležia ku korenným aoristom, zriedkavo korenným prezentám, a k (ῥ)η-aoristom. H. RIX (1976: s. 214) svojho času predpokladal v indikative aktíva korenného aoristu práve také ablautové pomery, aké odmietol Osthoff: na jednej strane 3. osoba plurálu, na druhej všetky ostatné. Opus magnum dnešnej indoeuropeistiky *Lexikon der indogermanischen Verben*, spracované pod Rixovým vedením, však ablautové pomery vidí inak: proti 1.-3. osobe sg. indikatívu aktíva korenného aoristu, v ktorých je akcentovaný a teda plnostupňový koreň, stojí celý plurál, v ktorom je akcent na koncovke.²⁶¹

Rozpor dvoch prác, nesúcich meno toho istého autora, ukazuje, že naše poznatky v tomto smere nie sú úplne istými. Situácia je však ešte komplikovanejšia. Predovšetkým je tu otázka augmentu. Ten bol zrejme akcentovaný²⁶² a slovesný tvar, ku ktorému patril, sa preto asi

²⁵⁹ Vid' OSTHOFF 1881: stípec 1594; BRUGMANN 1900: s. 71; HIRT 1902: s. 107; KIECKERS 1925: s. 43; SCHWYZER 1934: s. 279; BUCK 1969: s. 93; LEJEUNE 1972: s. 219; SZEMERÉNYI 1990: s. 97; SIHLER 1995: s. 74.

²⁶⁰ OSTHOFF 1881: stípec 1594.

²⁶¹ LIV 2001: s. 20.

²⁶² Cf. RIX 1976: s. 226.

správal enkliticky.²⁶³ Otázne je, či v ie. „prajazyku“ presun akcentu na augment viedol aj k redukcii plného stupňa koreňa alebo koncovky finitného slovesného tvaru na nulový, takže by napríklad k neaugmentovanému préteritu (injunktívu) **g^wéh₂-t* existovalo augmentované **h₁é *g^wh₂-t*. Väčšinou sa nad podobnou možnosťou neuvažuje, ale práve pre 3. osobu pl. korenného aoristu postuloval F. KORTLANDT (1988: s. 64.68) striedanie koncoviek **-ént* a **-nt* podľa toho, či nebola alebo bola augmentovaná.

Problémom je aj existencia možnosti, že v neskoršej indoeurópcine alebo možno v pragréčtine, v každom prípade ale pred elimináciou laryngál, začali byť ablautové varianty koncovky **-ent* / **-nt* používané bez zreteľa na prízvuk. V koncovkách sg. a 2. osoby pl. ablaut nikdy nebol alebo bol ešte skôr odstránený,²⁶⁴ takže mohli byť v tomto smere príkladom. V hypotetickom augmentovanom a preto plný stupeň koncovky redukovanom tvare 3. osoby pl. korenného aoristu, popri ktorom by existoval injunktív s koncovkou v plnom stupni, by v tom prípade kvôli transparentnosti aj tak začalo byť používané **-ent*.

Ak teda výjdeme z podoby 3. osoby pl. korenného aoristu s koncovkou v plnom stupni, hláskový vývoj smerok ku gréčtine je pomerne ľahko rekonštruovateľný: **ĝnh₃-ent* > **gnont*, **dh₃-ent* > **dont*, **tlh₂-ent* > **tlant*. Rovnako možno rekonštruovať gr. (ῥ)ῥ-aorist: **ph₂ĝ-h₁-ent* (ie. fientív) > **pagent*, **-d^hh₁-ent* > **-t^h-ent*.

Naproti tomu tvar **ĝnh₃-nt* (tj. enklitikum k augmentu) by sa vyvinul podľa môjho názoru snád' na **gant*, podľa KORTLANDTA (1988: s. 68) na **ganant*, úplne vylúčiť sa ale nedá ani **gnōnt*. Posledná možnosť je síce prijateľná (pod podmienkou neskoršej pôsobnosti Osthoffovho zákona), keby sme chceli trvať na jednej z dvoch predchádzajúcich, museli by sme pripustiť, že bola analogicky nahradená. Podobne nejasná je situácia pri **dh₃-nt*,

²⁶³ Cf. RIX 1976: s. 199. Podkladom tejto tézy je zrejme prax védského jazyka.

²⁶⁴ Cf. RIX 1976: s. 199 a 240.

u ktorého sa dá predpokladať vývoj na **dont* alebo **dat*,²⁶⁵ pri **tlh₂-nt* či antecedentov gr. (ῥ)η-aoristov **(dʰ)h₁-nt*.

Tento stručný náčrt možností ma vedie k záveru, že s ohľadom na v každom prípade prehľadný hláskoslovný vývoj je treba dať prednosť predpokladu plnostupňovej koncovky korenného aoristu v pragréčtine a ie. "prajazyku". Naopak, ak sa pokúšame odvodiť gr. tvary nasadzujúc koncovku **-nt*, dospievame v jednom prípade k nepríliš doložiteľnému **gnōnt*, ktoré by sa podľa Osthoffovho zákona mohlo skrútiť na *-ont*, v iných prípadoch však aspoň podobný výsledok možný nie je vôbec.

Pri výklade o participiach už bola načatá problematika interného vyrovnávania vokalizmu v paradigmách korenných aoristov. Ak prijmeme predpoklad, že v 3. osobe pl. mal východiskový tvar koncovku **-ent*, po odstránení laryngál vznikli čisto hláskovým vývojom asi nasledujúce tvary (bez augmentu):

1. (<i>*ĝneh₃-</i>)	2. (<i>*g^weh₂-</i>)	3. (<i>*d^heh₁-</i>)	4. (<i>*telh₂-</i>)	5. (<i>*steh₂-</i>)
<i>*ĝnōn</i>	<i>*g^wān</i>	<i>*t^hēn</i>	<i>*telan</i>	<i>*stān</i>
<i>*ĝnōs</i>	<i>*g^wās</i>	<i>*t^hēs</i>	<i>*telas</i>	<i>*stās</i>
<i>*ĝnōt</i>	<i>*g^wāt</i>	<i>*t^hēt</i>	<i>*telat</i>	<i>*stāt</i>
<i>*ĝnōme-</i>	<i>*g^wame-</i>	<i>*t^heme-</i>	<i>*tlāme-</i>	<i>*stame-</i>
<i>*ĝnōte</i>	<i>*g^wate</i>	<i>*t^hete</i>	<i>*tlāte</i>	<i>*state</i>
<i>*ĝnont</i>	<i>*g^want</i>	<i>*t^hent</i>	<i>*tlant</i>	<i>*stant</i>

Istým problémom je 1. osoba sg., kde nemožno vylúčiť v antekonzonantinckom sandhi vznik varianty na krátky vokál (**-e.Hṛ##C- > *-Vm##C*). V paradigme aoristu ku koreňu **telh₂* chce LIV (2001: s. 622) vidieť vyrovnanie zrejme ešte v dobe existujúcich laryngál, to však nepovažujem za pravdepodobné, na tvare **telh₂-t* v porovnaní s **tlh₂-te* nie je nič, čo by vyrovnanie nejakým spôsobom podporovalo, obzvlášť nie v prospech nulového stupňa.

²⁶⁵ KORTLANDT 1988: s. 64n. (incl. dlhého citátu E. Risch) sa snaží dokázať archaickosť zakončenia *-Van* (v arkadskom *ἀνέθεαν* a kyperskom */katethian/ <ka-te-ti-ja-ne>*) a predpokladá zrejme, ak dobre rozumiem jeho textu, že ide o kontinuant sekvencie **-H-nt*. Ako si však predstavuje hláskový vývoj, nie je mi jasné.

Dôležitá je 1. paradigma, v ktorej iba 3. osoba pl. má krátky vokál. To pravdepodobne mohlo byť dostatočným dôvodom na zachovanie 3. osoby pl. v paradigmách 2. a 5., kde inak do pl. dlhý vokál prenikol (ἔβητε, ἔστητε). V 3. paradigme celý pl. zostal zachovaný, istež modifikácie sa naopak dočkal sg. (ἔθηκα ap.). Inými slovami, vďaka prípadom ako **ĝnont*, líšiacemu sa kvantitou vokálu voči zvyšku paradigmy, boli ostatné 3. osoby pl. chránené pred interparadigmatickým tlakom k vyrovnaniu extraparadigmatickou proporciou (napr. **ĝnōn* : **ĝnont* = **g^wān* : **g^want* na rozdiel od **ĝnōn* : **ĝnōte* ≠ **g^wān* : **g^wate*). Jazykový cit užívateľov gréčtiny podobne ako pri participiach (a sotva oba prípady úplne oddeľujúc) tu mal indíciu, že sekvencia *-lVntʰ-* obsahuje vokál krátky.

Napriek tomu je možné, že časom k prieniku dlhého vokálu do tvarov 3. osoby plurálu dochádzalo. Materiál svojho času pozbieral SOLMSEN (1891): v homérskych eposoch *μιάνθη* a minimálne raz *ἔφυν* (zrejme za †*ἔφυν* < **-b^huh₂-ent*), *ἔγων* štyrikrát u Pindara a raz v homérskom *Hymne na Démétér* a napokon niekoľko nápisných dokladov (*θη*)-aoristu (*διελέγην*, *ἔστειρανώθη*, *ἄπελύθη*). Nemožno definitívne vyvrátiť, že epické doklady sú básnickou licenciou, v prípade *ἔγων*, ktoré aspoň raz narúša metrum, ide snád' o čítanie neskorších editorov textu (za *ἔγων* podľa attického a následne hellénistického *ἔγωνσαν*).²⁶⁶ Pri nepočtetnosti a nízkom veku zostávajúcej epigrafickej evidencie je však málo pravdepodobné, že by šlo o archaizmy v zmysle Solmsenovej už vyššie zmieňovanej teórie²⁶⁷ (odpadnutie „auslautovej“ okluzívy pred pôsobnosťou Osthoffovho zákona, vďaka čomu sa zachovali tvary s neskráteným vokálom popri tých, ktoré osthoffovské krátenie podstúpili), aj keby

²⁶⁶ SOLMSEN 1891: s. 330-332.

²⁶⁷ SOLMSEN 1891: s. 338n. Autor pritom odmieta práve výklad, že ide „*verschleppung des langen vocals aus den übrigen personen*“, odvolávajúc sa na údajnú tendenciu gréčtiny upravovať 3. osobu pl. aktíva tak, aby mala rovnaký počet slabík ako prvá a druhá. Tomuto argumentu, bohužiaľ, prisvedčiť asi dosť dobre nejde.

sme Osthoffov zákon a chronologickú prioritu dlhovokalických tvarov akceptovali.

9. Slovesné tvary s dlhým stupňom vokálu koreňa

K. BRUGMANN (1900: s. 71) uvažoval o tom, že sigmatické aoristy ako ἔτεισα či ἔτεινα < **e-ten-sa* skrátili vokál koreňa podľa Osthoffovho zákona (**etēy-s-*, **etēn-s-*). Narazil však na oprávnený odpor. Stačí uviesť slová J. SCHMIDTA (1905: s. 49): „*Davon kann so lange keine rede sein, als nicht erwiesen ist, dass die ε in ἔσσα, ἔλεξα, ἔπλεξα usw. aus η verkürzt sind. Es handelt sich hier überhaupt nicht um fortsetzung alter vrddhi-vocale, sondern um die guṇa-vocale, welche ursprünglich im conj. aor. ihre sitz hatten*“.

V rovnakom zmysle sa vyjadril E. SCHWYZER (1939: s. 751): „*da aber ἔπεψα u. ä. nicht aus -η- gekürzt sein können und Analogiebildung nach gekürztem ἔτεισα wenig wahrscheinlich ist, muss man sich auch für die andern Fälle damit abfinden, dass das Griechische die sicher alte Abstufung aufgegeben hat*.“

Pretože však ten istý autor na inom mieste (1934: s. 279) s krátením v ἔτεισα zrejme predsa len počíta, a ďalšie štandardné dielo modernej doby (RIX 1976: s. 217) v tejto morfolologickej kategórii krátenie podľa Osthoffovho zákona postuluje v plnom mysliteľnom rozsahu, má zmysel venovať problematike niekoľko poznámok.

Dlhý stupeň koreňa v ie. 1.-3. osobe²⁶⁸ indikatívu či injunktívu aktíva sigmatického aoristu je postulovaný podľa stind. Indikatívu, resp. injunktívu aktíva (kde sa rozšíril aj do 1.-3. osoby pl.), v menšej miere podľa latinčiny²⁶⁹ a staroslovienčiny, možno tiež keltských jazykov a tocharčiny A a B.²⁷⁰ V gréčtine nezanechal výraznejšie

²⁶⁸ Ešte RIX 1976: s. 217 počíta s dlhým stupňom aj v pluráli.

²⁶⁹ Cf. MEISER 1998: s. 208.

²⁷⁰ Vid' SZEMERÉNYI 1990. s. 304.

stopy, do úvahy prichádza ἔγηρα „zostarol“²⁷¹ Práve ojedinelosť tohto dokladu však vzbudzuje pochybnosti o tom, že dĺžka vokálu je archaizmom, zvlášť ak LIV (2001: s. 165n.) trochu ľubovoľne počíta s dĺžkou \bar{a} na konci tvaru (metrum epických dokladov je dvojznačné) a na základe toho ponúka pomerne bizarnú rekonštrukciu „< *egērahe ← *égērh₂s-t“. PETERS (1980: s. 314) pomýšľal dokonca na akrostatický korenný aorist, čo je takisto domnienka ad hoc. Ani ἐμήσατο²⁷² (*mēd-s-to ?) nie je neproblematické, pretože v médiu by sme očakávali plný stupeň. Problém zostáva podľa môjho názoru otvorený, ak je však ἔγηρα či ἐμήσατο naozaj stopou dlhostupňového koreňa, sotva tu máme pred sebou viac než izolovaný lexém, a nič nebráni predpokladu, že v s-aoristoch stále pociťovaných ako živých došlo v (pra)gréčtine ku generalizácii plného stupňa.

Pri problematike sigmatického aoristu treba zohľadniť existenciu ďalších dvoch primárnych kmeňov ie. slovesa, ktoré podľa súčasného communis opinio mali v indikatíve aktíva dlhý stupeň: akrostatický korenný (nartenovský) prézens²⁷³ a akrostatický kauzatív-iteratív tvorený sufixom *-ye- : -yo-.²⁷⁴ V druhom prípade na sekundárnosť tvorby *Aspekt-Aktionsart*-kmeňa poukazuje timbre prízvukovaného vokálu (-ō-).

O. Szemerényi, úspešne vysvetlivší dlhý stupeň koreňa či sufixu niektorých nominatívov, ako už o tom bola reč, rozšíril svoju teóriu aj na dlhý stupeň sigmatického aoristu.²⁷⁵ Podľa neho v ie. tvaroch sg. *b^her-s-m̄, *b^her-s-s, *b^her-s-t došlo k asimilácii (> *b^herrm̄, *b^herss), ďalej k náhradnému dĺženiu (> *b^hēr̄m̄, *b^hērs, *b^hērs) a napokon parciálnej reštitúcii (>> *b^hēr̄sm̄, *b^hēr̄st̄).

²⁷¹ Asi štyri výskyty v homérskych eposoch (CHANTRAINE 1942: s. 380). – V SZEMERÉNYI 1990: s. 304 navyše uvádzanom ἔρηξα je dlhý vokál dôsledkom laryngály. LIV 2001: s. 698 tu nasadzuje korenný aorist, k čomu by som sa vzhľadom na absenciu hláskoslovných ťažkostí priklonil (nepochopiteľne však nevyznačuje ἔρηξα ako novotvar). Možný je však aj ie. sigmatický aorist i novotvar k prézentu ἔρηξιμι.

²⁷² LIV 2001: s. 423.

²⁷³ Cf. LIV 2001: s. 14n.

²⁷⁴ Cf. LIV 2001: s. 23.

²⁷⁵ Vid' SZEMERÉNYI 1990: s. 124.

Táto rekonštrukcia je už len s ohľadom na akrostatický kauzatív-iteratív, v ktorom sa náhradné dĺženie postulovať nedá, neistá. Možné je, že fonologickými procesmi vzniklý ablaut v aoriste so stabilným prízvukom bol ako princíp prenesený na oba ďalšie primárne kmene s akrostatickým prízvukom, nartenovské prézenciá a kauzativy-iteratívy (pomerne mladého dáta, ako sme usúdili).

Ak prijímame predchádzajúcu úvahu a zároveň vidíme, že sa v gréčtine zachovali štyri doklady akrostatického kauzativu-iteratívu (reinterpretovaného ako prézens) a asi tri akrostatického prézentu s dlhým stupňom vokálu koreňa,²⁷⁶ môžeme aj bez pomoci tvarov *ἐγγρα* a *ἐμήσατο* usúdiť, že dlhý stupeň gréčtina skutočne poznala aj v sigmatickom aoriste.

Na druhej strane je podľa môjho názoru dokázateľné, že dlhý vokál v niektorých snád' zdedených sigmatických aoristoch v (pra)gréčtine nefiguroval už v dobe ešte existujúcich laryngál. Aspoň za predpokladu, že prijímame platnosť tzv. Eichnerovho zákona mimo anatólskych jazykov, podľa ktorého sa dlhostupňové */ē/ v okolí druhej (a možno i tretej) laryngály nezafarbilo na †/ā/ (resp. †/ō/).²⁷⁷ Gr. *ἐφωξα*, *ἐπταξα* potom nemôžu byť kontinuantmi *b^hēh₃g-s-, *ptēh₂k-s-, ale iba *b^heh₃g-s-, *pteh₂k-s-.

Pragr. eliminácia dlhého stupňa sigmatického aoristu (zrejme dôsledná až na niekoľko izolovaných výnimiek) teda musela byť dôsledkom interparadigmatického vyrovnania, kde ako vzor pôsobil pl. aktíva a médium, a nie, ako je beztak pravdepodobné pre jeho len parciálny dosah, krátenia podľa Osthoffovho zákona. Tradične predpokladané príklady tohto hláskového procesu ako *ἐγγωντ > ἐγνον sa totiž týkajú východiskových foriem, ktoré by museli vzniknúť až odstránením laryngál.

²⁷⁶ Prehľad gr. lexémov, pre ktoré LIV 2001 postuluje ako priamy antecedent ie. sigmatický aorist, akrostatický prézens a akrostatický kauzatív-iteratív, je podaný v prílohe.

²⁷⁷ Vid' MEIER-BRÜGGER 2002: s. 119n.; MAYRHOFER 1986: s. 132nn.141.

10. αὐτή

Gr. αὐτή má byť skrátene podľa Osthoffovho zákona z formy **sāwtā* (alebo azda **hāwtā*), ako ukazuje komparácia so stind. *sautā* i štruktúrne úvahy (**sā* + partikula **u* + **tā*).²⁷⁸ Ako však ukázal už M. PETERS (1980: s. 312-313), etymon **seh₂-u-teh₂* priestor pre vznik dlhého diftongu nenecháva: intersonantná laryngála vypadla a *-*la.ul*- kontrahovalo na *-*ǎw*- v pragrécťine i predstupni védského jazyka. Jedinou *conditio sine qua non* tohto riešenia je, že vytvorenie (kompozícia) gr. αὐτᾶ, resp. stind. *sautā* neprebehla až v dobe po odstránení laryngál a teda v čase existencie **sā* či **hā* na mieste staršieho **sah₂*.

11. Záver

Pokúsme sa zhrnúť naše závery pre jednotlivé vyššie riešené problémy:

Pravdepodobné ie. nominatívy sg. pre „býka“ a „nebo“ obsahovali krátky diftong; slovo pre „lod“ sa stalo diftongickým až po vypadnutí laryngály. Nie je teda dôvod predpokladať tu krátenie podľa Osthoffovho zákona, hoci vo védčine, resp. sanskrte dĺžka vokálu do nominatívov *dyaus* a *gaus* sekundárne prenikla (kým v *naus* < **na.us* < **nah₂us* snáď ani nikdy nebola). Je nutné pripustiť, že existoval pragr. D. pl. **ναυσι*, mohol však byť nahradený *ναυσί* analogicky podľa N. sg. a nie skrátene podľa Osthoffovho zákona.

Substantíva na -εὺς je podľa mňa možné rekonštruovať tromi spôsobmi, zo všetkých troch sa však dostávame do štádia, keď bol sufix v plnom stupni -εῦ- v celej paradigme. Takúto archaickejšiu flexiu (proti bežnému názoru) zachovávajú dórske a severozápadné dialekty a sčasti možno iónčina (arkadokyperská skupina je v tomto

²⁷⁸ Vid' SCHWYZER 1934: s. 279; ešte i RIX 1976: s. 184.

smere neurčiteľná). Dlhý stupeň sufixu (resp. $-\eta$) sa v paradigme objavil podľa (D.-)L. sg. i -kmeňov $-\eta i$ a neskôr rozšíril. Predpokladať, že pritom prenikol aj do pádov, v ktorých nikde doložený nie je (N. sg., V. sg., D. pl.), a že následne bol eliminovaný osthoffovským krátením, je metodicky problematické.

Otázka vývoja ie. Acc. pl. eh_2 -kmeňov je neobyčajne zložitá, do úvahy treba brať niekoľko hláskových zákonov (Osthoffov, Stangov, Szemerényiho, náhradné dĺženie typu gréckeho „druhého“) a otázku sandhi. Napriek tomu považujem za pravdepodobné, že pragr. doložené a rekonštruovateľné $-\alpha\nu\varsigma$ je priamym kontinuantom ie. $*-ah_2ns$ (v ktorom iba vypadla intersonantná laryngála). Naproti tomu pragr. zakončenie $-\nu\varsigma$ (tematický Acc. pl.) nahradilo staršie $*-\bar{on} + s$, ktoré musíme predpokladať pri akceptácii Szemerényiho zákona.

Acc. pl. i a u -kmeňov mal pôvodnu ie. podobu predsa len $*-i-ns$, resp. $*-u-ns$, a nie $*-eW-ns$, ako predpokladá D. Haug. $*-\epsilon\nu\varsigma$ je neskoršou attickou a asi aj iónskou inováciou. Keby sme však predsa len trvali na východiskovej ie. forme $*-eW-ns$, vznik $*-\epsilon\nu\varsigma$ bez krátenia podľa Osthoffovho zákona je mysliteľný.

Ie. inštrumentál plurálu tematických kmeňov mal pôvodnú podobu $*-oh_1is$, z ktorej bez predpokladu platnosti Osthoffovho zákona odvidíme tak gr. $-\alpha\iota\varsigma$ (splynúvšie s $-\alpha\iota\varsigma < -\alpha\iota\sigma\iota$ D.-L. pl.), ako aj stind. $-ais$.

Kiparskeho vývojová rada koncoviek D. pl. gr. \bar{a} -kmeňov je nepravdepodobná, s krátením dlhého diftongu podľa Osthoffovho zákona nemusíme počítať ani v tomto prípade.

V prípade participii a 3. osoby pl. indikatívu aktíva korenných aoristov a zriedka prezentov môžeme nadviazať na postrehy a rekonštrukcie našich predchodcov. V prípade participii je možnosť vzniku dlhovokalického tvaru malá (a podľa môjho názoru nepravdepodobná). Vo väčšine tvarov eliminácia laryngál určite viedla k tvaru s vokálom krátkym.

Pri 3. osobe pl. bude najlepšie zostať pri predpoklade koncovky v plnom stupni. Odstránením laryngály potom vznikajú taktiež krátkovokalické tvary. Particípiá i finitné slovesá 3. osoby pl. vytvárajú v gr. ako normu pre novotvorené tvary, že v sekvencii - *Vn(-)* je vokál krátky.

V sigmatických aoristoch, korenných prezentách a kauzatívoch-iteratívoch s akrostatickým prízvukom nebol dlhý stupeň koreňa v 1.-3. osobe sg. indikatívu (injunktívu) aktíva nikdy skrátенý, ale pri vnútroparadigmatickom vyrovnaní nahradený plným stupňom. Ako pozitívna evidencia pre túto starú a beztak pravdepodobnú teóriu môže slúžiť fakt, že niektoré gr. formy je nutné previesť na etymony s plným stupňom a ešte zachovanou laryngálou (ak akceptujeme Eichnerov zákon), čo by bolo pre osthoffovské krátenie, aspoň podľa všeobecného predpokladu, príliš ranné datovanie.

V oblasti historickej morfológie gréčtiny teda podľa môjho presvedčenia pohodlne vystačíme bez Osthoffovho zákona. Ten tak v tomto smere stratil všetkú svoju užitočnosť, aby som parafrázoval N. E. COLLINGEA (1996: s. 130). Urobiť rozhodujúci krok ešte ďalej a poprieť jeho existenciu, resp. platnosť v (pra)gréčtine celkom je odvážne. Slovam už v úvode citovaného E. SCHWYZERA (1934: s. 279), *einzelne leicht wegerklärt werden können*. Niektoré izolované lexémy v priebehu doby tu či inde považované za doklad platnosti Osthoffovho zákona si naozaj viem predstaviť aj bez rekonštruovaného pôvodného dlhého vokálu. Oddiskutovať však vierohodne ďalšie je ťažké. V oblasti jednotlivých lexémov, ak ich vôbec bude kedy možné pozbierať, si treba počkať na ďalší výskum.

Možné ale je, že tieto jednotlivé slová svoj dlhý vokál stratili krátením, ktoré by eventuálne zodpovedalo podmienkam, aké preň stanovil H. Osthoff, ale malo by povahu sporadickej zmeny.²⁷⁹ Je to

²⁷⁹ Táto hypotéza sa azda blíži PETERSOVÝM (1980: s. 285) úvahám o Osthoffovom zákone ako o pravidle, ktoré neustále poznalo morfológické výnimky, a stručnému záveru stručného odstavca u FORTSONA (2005: s. 64): „Pending further research, Osthoff Law is best regarded as a tendency; such shortening is fairly common cross-linguistically.“

téza, ktorá by zapáleného zástancu bezvýnimočnosti hláskových zákonov, akým mladogramatik par excellence Osthoff bol, zrejme nepotešila. Zvlášť, ak sa vzťahuje na ním formulovaný a jeho meno nesúci zákon.

Príloha: Zoznam gréckych dokladov sigmatického aoristu, akrostatického prézenta a akrostatického kauzativu-iteratívu

Aparát zodpovedá LIV (2001): „?“ značí neistotu v rekonštrukcii ie. koreňa, resp. v postulácii gr. dokladu pre daný ie. primárny verbálny koreň, „1.“, „2.“, „3.“ je odlišením homonymného koreňa.

Sigmatický aorist

* <i>b^heh₃g-</i> „piecť“	ἔφωξα?
2. * <i>dreh₂-</i> „konať“	ἔδρασα?
* <i>d^heh₁(y)-</i> „sať (mlieko)“	θήσατο
? * <i>d^heh₂g/ĝ-</i> „ostrit“	θήξασθω
* <i>d^hreg/ĝ^h-</i> „tahať“	ἔθρεξα
* <i>g/ĝlewb^h-</i> „rozťat“	(γλύψαι)?
* <i>g^hed-</i> „defekovať“	χέσαι
* <i>g^hrey-</i> „natierať“	χρῖσαι?
* <i>g^wĝ^her-</i> „hnať do vody“	ἔφθειρα
* <i>g^whed^h-</i> „prosiť“	δέσσασθαι
? * <i>h₁erh₂-</i> „milovať“	ἠράσσατο
* <i>h₁ews-</i> „spáliť“	εὔσα
* <i>h₁weh₂-</i> „nechať“	ἔασα
* <i>h₂emĝ^h-</i> „zaviazať, úžiť“	-ήγξα
* <i>h₂emh₃-</i> „uchopiť“	ῥμοσ(σ)α
* <i>h₂erh₃-</i> „orať“	ἠροσα
* <i>h₂ews-</i> „naberať“	-αῦσαι?
* <i>h₂lew-</i> „držať obďaleč“	ἀλεύατο
* <i>h₂merd-</i> „krivdiť“	ἠμερσα
* <i>h₂merĝ-</i> „zotrieť“	ὀμορξάμενος?
* <i>h₂reh₁g/ĝ-</i> „pomáhať“	ἠρηξα?
* <i>h₂wer-</i> „visieť“	-ηέρθη

2. * <i>h₂wes-</i> „trávit' (noc)“	ἄεσα
* <i>h₃meyǵʰ-</i> „močiť“	ᾠμιξεν
* <i>h₃reǵ-</i> „vystriet“	ᾠρεξα
* <i>yeh₃s-</i> „opásat“	ἔζωσα
* <i>yēs-</i> „varit“	ζέσσε
* <i>ǵent-</i> „bodnúť“	κένσαι
1. * <i>keh₂w-</i> „spálit“	ἔκησα
* <i>ket-</i> „hnat“	ἐκέλισαμεν, ᾠκειλα
? * <i>k/ǵleh₃dʰ-</i> „priast“	ἔκλωσα
* <i>klep-</i> „kradnúť“	ἔκλεψα
* <i>kreǵ-</i> „bit“	ἔκρεξα?
3. * <i>k^wey-</i> „trestat“	ἔτεισα, πείσαι, < <i>qe-ja-me-no</i> > [<i>kweihamenos?</i>]
* <i>leǵ-</i> „zbierat“	ἔλεξα
* <i>leyǵʰ-</i> „lízat“	λεῖξαι
* <i>lep-</i> „lúpat“	λέψαι
* <i>lewh₃-</i> „umývat“	λοέσαι?
1. * <i>med-</i> „merat“	ἐμήσατο
2. * <i>men-</i> „zostat“	ἔμεινα
* <i>mneh₂-</i> „mysliet“	ἔμνησα
1. * <i>nem-</i> „delit“	ἔνειμα?
? * <i>peh₂w-</i> „prestat“	ἔπαυσα
1. * <i>peǵ-</i> „t'ahať (vlnu)“	ἔπεξα
* <i>pleǵ-</i> „pliest“	ἔπλεξα
* <i>plew-</i> „plávat“	ἔπλευσα
? * <i>pnew-</i> „dýchat“	ἔπνευσε
* <i>preh₁-</i> „rozdúchat“	ἔπρησα?
* <i>prep-</i> „padnúť do očí“	ἔπρηψα?
* <i>pteh₂k-</i> „skrčiť sa“	ἔπτηξα, ἔπταξα?
? 2. * <i>(h₂)rebʰ-</i> „prikryť“	ἐρέψαι
? * <i>(h₁)reyd-</i> „opriet“	ἐρεῖσαι?
? 1. * <i>(h₁)rewdʰ-</i> „urobiť červeným“	ἐρεῦσαι?

? * <i>skab^h</i> - „škrabat“	ἔσκαψα?
2. * (<i>s</i>) <i>ker</i> - „rezať“	ἔκερσε
* <i>sleh₁g/ĝ</i> - „skončiť“	ἔλληξα?
* <i>sneh₁</i> - „priasť“	ἔννησα
* <i>spek</i> - „pozerat“	σκέψατο
1. * <i>spend</i> - „obetovať (vodu)“	ἔσπεισα?
3. * <i>sper</i> - „rozptýlit“	ἔσπειρα?
* <i>sperĝ^h</i> - „ponáhľať sa“	ἔσπερξάμην?
* <i>spewd</i> - „náhliť sa“	ἔσπευσα?
* (<i>s</i>) <i>reg/ĝ</i> - „farbit“	ῥέξαι?
* <i>srew</i> - „prúdiť“	ἔρρευσα?
? * (<i>s</i>) <i>teg^{wh}</i> - „ovenčiť“	ἔστεψα?
* <i>steg</i> - „prikryť“	στέξαι
* <i>stel</i> - „pripraviť“	ἔστειλα
* <i>sterg</i> - „starat’ sa o“	στέρξαι
? * <i>sterh₁</i> - „byť pripravený o“	στερέσαι
? * <i>streb^h</i> - „otočiť“	ἔστρεψα
? * <i>tag</i> - „usporiadať“	ἔταξα?
1. * <i>teng/ĝ</i> - „namočiť“	ἔτεγξα
? * <i>treyg^w</i> - „triet“	τρῆψαι?
* <i>tres</i> - „chvieť sa (strachom)“	ἔτρεσεν?
* <i>weg^h</i> - „jazdiť“	ἔφεξε
* <i>weyh₁</i> - „usilovať o“	(ἐ)είσατο
* <i>wemh₁</i> - „dávať“	ἔμέσαι?
1. * <i>wes</i> - „byť oddetý“	ἔσσαι?
? * <i>wrep</i> - „nakláňať sa“	ῥέψαι?

Akrostatický prézens

* <i>b^heg^w</i> - „utiecť“	φέβομαι?
* <i>deyh₂</i> - „zablsnúť sa“	δέατο
* <i>dek</i> - „prijat“	δέχεται

* <i>d^hew-</i> „bežat“	θεώ, θείω
* <i>g^welh₃-</i> „chciet“	βόλομαι
* <i>h₁ed-</i> „jest“	ἔδμεναι
* <i>h₁leng/g^h-</i> „zaprisahat“	ἐλέγχω
* <i>h₂merĝ-</i> „zotriet“	ἀμέρω
* <i>h₃regĝ-</i> „vystriet“	ὀρέγω
* <i>k^rremh₂-</i> „ochabovat“	κρέμαμαι
* <i>k^lkelh₁-</i> „omámit“	κήλεω
1. * <i>kwey-</i> „všimnúť si“	* τή-ε-
2. * <i>leyH-</i> „liat“	λείβω?
1. * <i>med-</i> „merat“	μήδομαι
* <i>(h₁)rep-</i> „strhnúť“	ἐρέπτομαι
* <i>stew-</i> „byť známy“	στεύται
* <i>wed^hh₁-</i> „narážat“	ἔδων
* <i>wek-</i> „želat“	έκών

Akrostatický kauzatív-iteratív

* <i>kweh₁-</i> „otáčať sa“	πωλέομαι
2. * <i>peth₂-</i> „lietat“	πωτάομαι
* <i>pteh₂k-</i> „skloniť sa“	πτώσω?
* <i>wed^hh₁-</i> „narážat“	ώδέω

Resumé

Osthoffův zákon, formulovaný Hermannem Osthoffem jako pravidlo vysvětlující lepším způsobem střídání dlouhých a krátkých vokálu (diftongů) v některých řeckých paradigmatech než předpoklad starého ablautu, je v předkládané práci zkoumaný formou úvah o možnostech rekonstrukce a historického vývoje paradigmat, v kterých je osthoffovské krácení vokálů běžně předpokládáno.

*Mezi výsledky patří poznatek, že řecké substantiva na -εύς původně flektovali s generalizovaným plným stupněm sufixu -ευ-, že zakončení akuzativu plurálu ā-kmenů *-ans je odvoditelné přímo z indoevropského *-ah₂ns a že zakončení indoevropského tematického instrumentálu plurálu bylo *-oh₁is.*

Všeobecným závěrem práce je, že v žádném ze zvážených morfologických problémů není nutné postulovat někdejší působnost Osthoffova zákona, který tak přinejmenším v oblasti řecké historické morfologie ztrácí svou užitečnost.

Summary

Osthoff's Law which has been formulated by Hermann Osthoff as a rule explaining the alternation of the long and short vowels (diphthongs) in some Ancient Greek paradigmata in a better way than the assumption of an old ablaut does is investigated in the present study by considering the possibilities of reconstruction and the alternatives of historical development of the paradigmata in which is the Osthoffian vowel shortening usually supposed.

*The results are e. g. that Greek nouns in -εὐς have used the generalized full grade suffix -εῦ- in original inflection, that the desinence of the accusative plural of ā-stems *-ans can be derived immediately from the Indo-European *-ah₂ns and that the desinence of Indo-European thematic instrumental plural was *-oh₁is.*

The general conclusion reached is that there is no need to postulate the former operation of Osthoff's Law in any of the considered morphological issues. The Law, in consequence, is losing his utility at least in the field of Greek historical morphology.

Použitá literatura

- AITCHINSON, J. 1976. *The Distinctive Features of Ancient Greek*, Glotta 54, 173-201.
- BALLY, Ch. 1906. *Les diphtongues Ω, Α, Η, de l'Attique*, Mémoires de la Société de linguistique de Paris 13, 1-25.
- BARTONĚK, A. 1987. *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*, Brno, Univerzita J. E. Purkyně v Brně – filozofická fakulta.
- BARTONĚK, A. 2003. *Handbuch des mykenischen Griechisch*, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter.
- BEEKES, R. S. P. 1985. *The Origins of the Indo-European Nominal Inflection*, Innsbruck, Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- BEEKES, R. S. P. 1988. *Laryngeal Developments: A Survey*, in: A. Bammesberger (ed.), *Die Laryngaltheorie und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut- und Formensystem*, 59-105, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- BERNABÉ, A. 1990. *Towards a new Interpretation of the Osthoff's Law*, Historische Sprachforschung 103, 220-235.
- BRANDENSTEIN, W. – M. MAYRHOFER 1964. *Handbuch des Altpersischen*, Wiesbaden, Otto Harrasowitz.
- BRUGMANN, K. 1897². *Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre der indogermanischen Sprachen* (K. Brugmann – B. Delbrück, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*) I. *Einleitung und Lautlehre* 2., Strassburg, Karl J. Trübner.
- BRUGMANN, K. 1900³. *Griechische Grammatik (Lautlehre, Stammbildungs- und Flexionslehre und Syntax)*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- BUCK, C. D. 1955. *The Greek Dialects. Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*, Chicago, The University of Chicago Press.

- BUCK, C. D. 1969¹¹. *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago – London, The University of Chicago Press.
- COLLINGE, N. E. 1996². *The Laws of Indo-European*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- CONSIDINE, P. 1977. [Recenzia] Perpillou (J.-L.) *Les substantifs grecs en -εύς*, *Journal of Hellenic Studies* 97, 192-194.
- FORTSON, B. W. 2005³. *Indoeuropean Language and Culture: An Introduction*, sine loco, Blackwell Publishing.
- FRIEDRICH, J. 1960². *Hethitisches Elementarbuch I. Kurzgefasste Grammatik*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- FRISK, H. 1960-1970. *Griechisches etymologisches Wörterbuch I.-II.*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- GEORGIEV, V. I. 1973. *Die Herkunft der ide. Diphthongstämme und der Eigentümlichkeiten ihrer Kasusformen*, *Die Sprache* 19, 140-147.
- HAUG, D. 2000. *Note sur la désinence -εις d'accusatif pluriel en grec attique*, *Historische Sprachforschung* 113, 181-183.
- HIRT, H. 1902. *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre. Eine Einführung in das sprachwissenschaftliche Studium des Griechischen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- CHANTRAINE, P. 1942. *Grammaire homérique (Phonétique et morphologie)*, Paris, Klincksieck.
- JACOBSON, H. 1910. *Zur Geschichte des Diphthonges ηυ im Griechischen*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 43, 42-54.
- KIECKERS, E. 1925. *Historische griechische Grammatik I. Lautlehre*, Berlin – Leipzig, Walter de Gruyter.
- KIECKERS, E. 1926. *Historische griechische Grammatik II. Formenlehre*, Berlin – Leipzig, Walter de Gruyter.
- KIPARSKY, P. 1967a. *Sonorant Clusters in Greek*, *Language* 43, 619-635.
- KIPARSKY, P. 1967b. *A Phonological Rule of Greek*, *Glotta* 44, 109-134.

- KORTLANDT, F. 1988. *The Greek 3rd pl. endings*, Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 49, 63-69.
- LEJEUNE, M. 1972: *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris, Éditions Klincksieck.
- LINDEMAN, F. O. 1987. *Introduction to the 'Laryngeal Theory'*, Oslo, Norwegian University Press.
- LIV 2001². *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, ed. H. Rix, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- MARTÍNEZ GARCÍA, J. 1997. *Quod licet loui, non licet boui: zum griechischen Namen Zeús*, Historische Sprachforschung 110, 211-214.
- MASSON, O. 1961. *Les inscriptions chypriotes syllabiques. Recueil critique et commenté*, Paris, E. de Boccard.
- MAYRHOFER, M. 1978.³ *Sanskrit-Grammatik mit sprachvergleichenden Erläuterungen*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- MAYRHOFER, M. (ed.), 1986. *Indogermanische Grammatik I. (1. Einleitung – W. Cowgill, 2. Lautlehre [Segmentale Phonologie des Indogermanischen] – M. Mayrhofer)*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- MEIER-BRÜGGER, M. 2002. *Indogermanische Sprachwissenschaft* (8., überarbeitete und ergänzte Auflage der früheren Darstellung von Hans Krahe), Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- MEILLET, A. 1906. *Hellenica*, Mémoires de la Société de linguistique de Paris 13, 26-55.
- MEISER, G. 1998. *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- NASSIVERA, M. 2000. *The Development of the PIE words for 'sky', 'cow' and 'ship' and the relative chronology of Osthoff's law*, Historische Sprachforschung 113, 57-70.

- OSTHOFF, H. 1879. *Kleine beiträge zur declinationslehre der indogermanischen sprachen II.*, in: H. Osthoff – K. Brugman, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen II.*, Leipzig, S. Hirzel.
- OSTHOFF, H. 1881. [Recenzia] *Gustav Meyer, Griechische Grammatik*, *Philologische Rundschau* 1, 1588-1597.
- OSTHOFF, H. 1884. *Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch*, Strassburg – London, Trübner.
- PALMER, L. R. 1986. *Die griechische Sprache. Grundzüge der Sprachgeschichte und der historisch-vergleichenden Grammatik* (aus dem Englischen übertragen von Wolfgang Meid), Innsbruck, Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- PETERS, M. 1980. *Untersuchungen zur Vertretung der indogermanischen Laryngale im Griechischen*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- RIX, H. 1976. *Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- ROSÉN, H. B. 1962. *Eine Laut- und Formenlehre der herodotischen Sprachform*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- SCHINDLER, J. 1973. *Bemerkungen zur Herkunft der idg. Diphthongstämme und zu den Eigentümlichkeiten ihrer Kasusformen*, *Die Sprache* 19, 148-157.
- SCHMIDT, J. 1905. *Zur geschichte der langdiphthonge im Griechischen*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 38, 1-52.
- SCHWYZER, E. 1934-1939. *Griechische Grammatik I.1-2. Allgemeiner Teil, Lautlehre, Wortbildung, Flexion*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- SIHLER, A. L. 1995. *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, New York – Oxford, Oxford University Press.

- SOLMSEN, F. 1891. *Zum griechischen vocalkürzungsgesetz*, Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen 17, 329-339.
- SOMMER, F. 1914²⁻³. *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre. Eine Einführung in das sprachwissenschaftliche Studium des Lateins*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung
- SOMMERSTEIN, A. H. 1973. *The Sound Pattern of Ancient Greek*, Oxford, Basil Blackwell.
- SZEMERÉNYI, O. 1956. *Latin rēs and the Indo-European long-diphthong stem nouns*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen 73, 167-202.
- SZEMERÉNYI, O. 1990⁴. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- THUMB, A. – E. KIECKERS 1932. *Handbuch der griechischen Dialekte I.* (zweite erweiterte Auflage), Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- THUMB, A. – A. SCHERER 1959. *Handbuch der griechischen Dialekte II.* (zweite erweiterte Auflage), Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Substantíva s kmeňom zakončeným na „dlhý diftong“	8
2.1. Indoeurópske paradigmy slov <i>vaũs</i> , <i>boũs</i> a <i>Zeũs</i>	8
2.2. Pôvod dlhého vokálu v paradigmách slov <i>boũs</i> a <i>Zeũs</i>	18
2.3. K teórii M. Nassivery a teórii analogického vzniku tvarov <i>**vaũs</i> , <i>**baũs</i> a <i>**Zeũs</i>	21
2.4. Pôvod flexie substantív na <i>-eũs</i>	24
2.5. Exkurz: K otázke eliminácie dlhých diftongov v iónčine.....	36
2.6. Problém datívov plurálu diftongických kmeňov.....	39
3. Akuzatív plurálu <i>ā</i> - a tematických kmeňov	42
4. Akuzatív plurálu <i>i</i> - a <i>u</i> -kmeňov: k teórii D. Hauga	55
5. Indoeurópsky tematický inštrumentál plurálu a jeho pomer ku gréckemu datívu	59
6. Datív plurálu <i>ā</i> -kmeňov: k teórii P. Kiparskeho	65
7. Particípia	69
8. Slovesná 3. osoba plurálu aktíva.....	78
9. Slovesné tvary s dlhým stupňom vokálu koreňa.....	83
10. <i>αὐτή</i>	86
11. Záver	86
Príloha: Zoznam gréckych dokladov sigmatického aoristu, akrostatického prézentu a akrostatického kauzativu-iterativu.....	90
Resumé.....	94
Summary	95
Použitá literatúra	96
Obsah	101